SOMOGY VÁRMEGYE

ISMERTETÉSE

CSORBA JÓZSEF

ÁLTAL.

PEST,
EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA.
1857.

SOMOGY VÁRMEGYE

ISMERTETÉSE.

SZAKÁCSI

CSORBA JÓZSEF,

ORVOS DR.

A MAGYAR AKADEMIA LEV. — ÉS A BUDAPESTI ORVOS-EGYESÜLET R. TAGJA,
ELÖBB SOMOGY VÁRMEGYE FŐ-ORVOSA ÁLTAL.

Megyei Könyvtár Kaposvár

0 000001 026986

Soy

PEST,

EMICH GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJA.

1857.

MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁR
M38813/1
• KAPOSVÁR •

Quid verum atque decens curo et rogo, et omnis in hoc sum.

Horat.

SOMOGY VÁRMEGYE

FŐRENDÜ BIRTOKOSAINAK,

NAGYJAINAK, NEMESEINEK,

ÉS

MINDEN RANGU

LAKOSAINAK

hála, tisztelet jeléül

A' SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Midőn ezen munkácskához fogtam, ugy éreztem, hogy előbb multját 's igy történelmi tekintetben, — azután jelenjét földleirási és államtani helyezetét kell tárgyalnom Somogyunknak. Azonban legyőzhetetlen nehézségekre találtam: mert először Somogy levéltára külömbféle viszontagságok miatt, — millyen nevezetesen a' Töröknek századon tul tartott, és minden conventeket, 's más hiteles helyeket megemésztett uralma, — a' régibb időkről hiányzik, és csak igen silányon létezik az a' Törvénykönyv 1715. évi 86-dik czikk által visszanyert önállásától fogva is, mindaddig mig amaz nagy gr. Széchényi Ferenczet adá az isteni gondviselés Somogynak főispánul, ki nem csak az alkotmányos közigazgatási dolgok minden ágát rendbe 's folyamba hozta, hanem a' megye leirására a' tisztviselők által adatokat is gyüjtetett; de másodszor mert az egyes családok eredetökről, birtokukról

szóló irományaikat (mit ezen átalakulási korszakban rossz néven se lehet venni) nem örömest közlik.

Hogy tehát a' sz. irás szavai szerint „a' mi esztendeinknek napjai hetven esztendő" éltem pislogó mécse ki ne aludjon, vagy más nyomoruság ne érjen minekelőtte azon kellemes igéretemet beválthatnám, mellyet már a' magas kormánytól is minden megyei főorvosnak kötelességül feladva ismérvén a' nagy közönség előtt *) tettem, — im világ eleibe bocsátom ezen Ismertetést földirati és államtani tekintetben, világosság kedvéért némelly helyeken a' jelesb történelmi adatokat sem mellőzve: tart azonban akaratom 's kötelességem mind magány uton, mind levéltárakban történelmi tekintetben tovább is nyomozódni. Ha még is az emlitett eszme, és rend szerint e' munkát én nem végezhetném, valyon ád-e az ég vélem rokonérzésü, vagy Somogy eránt buzgó 's fáradságát nem kémélő hazafit? ki e' hiányt pótolja: mint ama nagy tudós Kovachich György a' jeles, és több megyék leirásában mester Szirmay' munkáját szükségesnek látszott hozzáadással, 's épen igy előbb földirati és állami, **) azután a' történelmi részt

*) Pesti Napló 1856. Apr. 26.

**) Notitia topograpica Comitatus Zempliniensis 1803. Notitia historica Comitatus Zempliniensis 1804.

rendezve kiadta, pedig a' szerző az egész munkát, mint előszava mutatja már 1797-ben elvégezte vala.

Somogy történelmi tekintetben már az első századokból fénysugarakat mutat; a' világszertei eseményeket mellőzve, mellyek Istvánffy, Engel, Feszler, Buday, Jászay, Szalay stb. szerint hazánk történeteiben szőve eléggé ismeretesek, még a' jeles kihalt somogyi családok, valamint az élők is figyelmünket méltán ébresztik, 's a' tevékeny embert buvárkodásra valóban nógatják. Igaz, hogy Dersfy, Kanizsay Som, Szerecsen, Marczali, Magyar, Török kihalt családok, ugy azok, kik Mohácsnál a' csatatéren királyukkal együtt áldozatul maradtak, ismeretesek; sőt az élők közül is az Eszterházyakat, Széchényieket, Nádasdyakat, Zichyeket, Orczyakat az örök enyészettől Minerva már megmentette. De más részről csak a' magány levél — vagy köz pörtárakban hevernek a' Büi gróf, Sörnyei Trepk, a' Berekfalvi Zóka, a' Laki Tuz, az Ugali gr. Ivánka, a' Faiszi, Perneszi, a' Kereszturi, Hetesi, az Imrefi, Somlai, Ipóltfy, Derecskei, Dob, Kéri, stb. családok', valamint a' sz. István 's utódai által alapitott sok apátságok' és conventek' emlékezete, — bár im ezeket a' derék Fuxhoffer, és a' magyar akademia a' mulandóság sirja setétségéből kiemelni ügyekeztek, — ugy szinte

sok jeles és a' haza boldogságán törekvő most is élő férfiakat homály borit, és emlékezetöket, kivált a' municipalis életet felváltott elszigeteltség ólta enyészet fenyegeti, ha illy nemü leirásokkal egyik vidék a' másikkal magát nem ismérteti.

A' földirat fogalma alá tartozik pedig a' geographusok példája szerint is mind az mi a' rajta lakó embert anyagilag, és szellemileg illeti, 's ezen vezérfonalnál fogva füztem össze, mit ide tartozónak itéltem; ha még is akár a' rendben akár a' tárgyban hiányt talál az olvasó, légyen szives engemet az emberi művek tökélytelenségével menteni, 's jó szándékomat méltányolni. Irtam Pesten 12. Aug. 1857.

A' Szerző.

I. SZAKASZ.

SOMOGY

földirati tekintetben.

1 §.

Neve, határa, fekvése, területe.

Nevét, bár sokan tétováznak is e' tekintetben, — a' józan nyomozások összehangzása szerint ama máig is fenálló Somogyvár helységétől, vagy is inkább az Árpád népe' beköltözése előtt itt már fenállott, és még a' Rómaiak birtokából maradt vártól veszi: romjai dél-napkeletre Ő. Lak felé még most is láthatók, 's az alattok lévö üregekben felfedezett kőtáblák római felirással, és a' vár térén fekvő szőlőkben találtató Constantinus, Domitianus, Valentinus pénzek ezen állitást igazolják. A nép hagyományképp Kupa várnak nevezi most is, mert Kuppán vagy Koppán a' tar Zirind' fia, az elégedettlenek', és sz. István ellen zendült 's merényletéért példásan bünhödött tábor' feje *) ezen Somogy megyében vezér (dux) lévén e' várat birta 's lakta, és lakták

*) Mint Ön maga sz. István panaszolja: „midön a' polgári háborunak veszedelme szorongatna, akarván engem némelly megye, nevezet szerint a' Simegi, atyám székéből kihajtani" stb., lásd a Pánnonhegyi Apátságnak adott oklevélben MI.

utánna még sok főispánok. Miért irták azonban az irók Comitatus Simeg, Simigh, Schimig, Sümeg, Sümög, Sumich, és Seumig (Sömig) a' francziák Menárd után, — melly elnevezés az 1091-ben 1-ső László király által alapitott monostorra is átment, — könnyen megfoghatjuk, ha ügyelünk, hogy idegenek neveinkben egyik magánhangzót a' másikkal mikép cserélik el, 's a' nép is kimondásban, főkép más nyelvből fogadván el a' neveket, azokat mikép forgatja el a' közéletben, honnan aztán az irók is gyakran elfogadják azokat: igy Zselicz=Silisium; Széplak=Ciplag; Galambok=Kolumbak; Sanctus Aegidius=Sz. Egyed; Cruciatus=Kurucz; Ober Enns=Operentzia, stb. Lélektanilag mondhatjuk, hogy a' nép általjában, 's ugy e' vidéken is, a' helységeknek, pusztáknak sokszor vallás sugalta nevet adott, igy: Sz. Balázs, Sz. Pál, Sz. Margit, Boldog-Asszonyfa, Bálványos; vagy történelmi adatok után választotta azt, p. o. Atala, Bélavár, Csatabér, Kupavár, Tatárvár, Fehéregyház, Szakácsi; vagy a' birtokos alapitó, gyarmatositó, — vagy maga a' települt nemzetség nevét vitte arra át, mint: Öllevölgy, Marczali, Kiliti, Lengyeltóti, Vése, — Magyar- Egres, Német-Lad, stb.; vagy végre természeti tulajdonsága, föld-fekvése szerint mondja: Vizvár, Földvár, Kaposvár, Szigetvár, Homok, Homok-Sz. György, Csurgó, Köröshegy, Hárságy, Alma-mellék, Som, Som-Berény, Somogyvár. *) És ha meggondolom, hogy ezen megyében még most

*) Timon is csak azt mondja: Simigiensis sonat Schimigiensis, unde appellatus sit? difficile est vel conjecturare. Incolae eius vocantur Schomogii, hungarice Somogyság.

is a' som más fanyar gyümölcsökkel, körtvélylyel, almával vadon minden vidéken teremnek, különösen pedig a' somogyvári határban ember-derék vastagságu somfák találtatnak: azon meggyőződés származik belsömben, hogy az országnak vármegyékre történt felosztása előtt e' vidék Somogyságnak neveztetett, és az előbbi Somogyságból Somogy Vármegye lett; ezen állitásomat világosan támogatja Mátray Gábor' Széchényi Országos könyvtári őr' azon közlése, melly szerint van a' 12-dik századróli oklevélben Comitatus Somogy irva; igy irja ezt Székely is Kronikájában: „Első hada lőn szent Estvannac a' Cupán fejedelöm ellen, ki Somogságnak herczege vala stb.;" de támogatja azon nyelvtudományi nézet is, hogy Szabó Dávid szótárában megvan ezen szó Szomogy=kedvetlen iz; és Sándor István szókönyvében is olvassuk: Szomogy pro Somogy iz, Somogyság=acerbitas, austeritas, mit illy értelemben szóhalmazába Bugátunk is felvett. *) — Nem is hiszem, hogy valaki Zala megyében fekvő Sümeg várát ezzel felcserélné, midőn a' történelemből világosan tudjuk, hogy Somogy és Zala megyék a' Balaton által elválasztva, a' veszprémi püspökség a' pannonhegyi apátságnak adományozott tized helyett a' kortoni jószágot, 's véle a' most is fenálló Sümeg várát kapta pótlékul Sz. Istvántól.

Határa: Napkeletről Tolna és Baranya megyék, amaz mintegy nyolcz, ez pedig tiz mértföldnyi hosszaságban; délről a Dráva folyó viz, melly Zala megyétől Baranyáig övedzi, 's azon túl Verőcze;

*) Az emlitett conventnek adomány levelében mondatik: „Locus ille — vocatus Sumich, nobilissima urbium terre."

nyugotra: ugyan a' Dráva, 's túl rajta a' határ-őrségi Sz. György ezred földje, és Varasd-, 's Körös megye egy kis vonalban; éjszakról: Zala-, és egy kis darabon Veszprém vármegyék a' Balatonnal együtt, mellyektől ez hosszában el is választja Somogyot.

Fekvése: A' térképi hosszaságban 14—16°, szélességben 46—47°, sőt a' Dráva felé 45° *); a' Budai meridianustól számlálva pedig 1—2°.

Fekvésének alakja: a' térképen háromszöget mutat, mellynek alját a' Dráva, csucsát Siófok, Kiliti, Ádánd, Hidvég, — Veszprém és Tolna közé benyúlva — teszik.

Területe: Szoros felmérés szerint 114 □ mértföld. A királyi subsidium alkalmával birtok szerint lévén az kivetve 1,531,600, máskor 1,396,460 □ öl használható földet vallottak be a' birtokosok, melly nézetek a' Dráva kiöntése, a' balatonmelléki mocsárok, 's több vizállások nagyobb vagy kisebb kiszáradásukhoz, lefolyásukhoz képest valóban különbözők. — Siófoktól a' Dráva felé délnyugotra leghosszabb, mintegy 15 mértföld; szélessége pedig Baranya megyétől tekintve a' Balatonig 5—6; Tolna megye szélétől Zalának Kanisa felé 10—12 mértföldet teszen. — Körületét főkép a' Dráva egyenetlen folyása, keringése miatt csak közelitve lehet 48—50 mértföldre tenni.

Megjegyzésre méltó, hogy határai az idők során át változtak: igy tudjuk, hogy 1696. évben az ország palatinusa herczeg Eszterházi Pál, az illető megyék' országgyülési követeik' hozzájárulásával,

*) Vállas egyetemi Világismerete.

itélettel végezte be Baranya és Tolna megyékkel Somogyot illető azon határkérdést, mellyről szóló Decretumot ismerni érdekes. *)

A' legujabb politikai rendezéskor is elesett tőle Selle, 's másik szélén Siófok, mellynek helysége ugyan Veszprémben feküdt, de szántóföldje, legelője, szőlője Somogyhoz tartozott, 's a' közterheket, adót, előfogatozást ide szolgáltatta.

---

2. §.

Népessége.

A tudós Szennovics 1817-ben 168,602-öt mond, 's közelit a' 2-dik József császár összeirásához, melly 165,964-et mutat.

Tudjuk, milly nehéz az illy összeirásban tökélyre jutnunk, 's nem csuda ha ezen számok különböznek azoktól, mellyeket a' megyés püspökök' Schematismusaikban olvasunk — tekintetbe sem vévén azon kis külömbséget, mellyet némellykor az évi járvány-betegségek okoznak.

---

*) Quantum itaque differentias inter Somogiensem et Baranyensem attinet, ubi ex memorato libro eruere licuit, pro meta relictus est fluvius Praesidium Szigetvár circumfluens, ac se cum fluvio Sz. Galiensi supra pagum Okorágh, ita ut quid infra praedictum fluvium Sziget-váriensem meridiem versus a pago Sz. László et Kereszt-ur inclusive reperitur, id pro parte Comitatus Baranyensis manebit. —

Praesidium nihilominus, et Civitas respectu onerum publicorum (salvo iure Dioecesani Comitatus Baranyensis respectu territorii eiusdem loci in eodem Comitatu habiti) pro Comitatu Simeghiensi reservatur etc.

Datum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi die 15-a Martii Anni Domini 1696.

A' mostani kormány alatt a' nemesek is a' többi lakosokkal, az ugy nevezett köznéppel összeiratva az általános népesség 1852-ikről 226,950 összes számot ád, a' mint a' következő rovatok mutatják:

Statistikai átnézete Somogy megyének.

Népessége																	
Nem szerint			Nemzetiség szerint						Vallás szerint								
bekebelezettek			Magyar	Német	Tót	Czigány	Zsidó	Lelkek	Katholikus	Agostai	Helvet	Nem egyesült görög	Zsidó	Összesen			
férfi	nő																
113,752.	113,198.		187,211	18,735	12,722	1,296	6,986		148,201	12,951	58,651	197	6,986	226,950			

sőt 1856-ról is hiteles uton ezen összeget kaptam, mellyben az előbbi nyáron dühöngött cholera talán még is valamelly külömbséget okozott.

A' szomszéd tartományokból beköltözötteket, és bé nem keblezetteket, kiknek számuk hiteles kutfő szerint 20 ezeret meghalad, a' fent kimutatott összegbe nem foglaltam, valamint azokat is közönbösöknek tekintettem, kik békeblezett szülőktől itt származtak, de most mintegy 3,000-en a' megyén sőt a' honon kivül vannak, mint tanulók, mesteremberek, vagy katonák.

A népesség tömöttségre nézve középszerü: esik 1 □ m. fre. 1990 és $^{90}/_{114}$. A' két első rovat összehasonlításából kitetszik, hogy a' férfi fölülhaladja a' nőösszeget 554-el, mi a' statistikusok' észrevétele szerént ritka eset, mintha tudná a' természet, hogy a' katonai, és papi nőtlenséget tekintve az egynőtartást (monogamia) mikép kelljen egyensulyban tartani.

Ha ez emlitett legujabb összeirást amaz előbbi kettővel (mellyek szerinti kis külömbséget számba sem igen lehet vennünk) összevetjük: ugy a' népesedés jeles szaporuságot mutat, — mert igy negyven évek alatt csak nem negyed-résznyivel növekedett; azonban meg kell emlitnem, hogy ezen idő közben több puszták lettek gyarmatokká, 's rajtok részint Veszprém megyéből, részint Cseh- és Morva-országból származott nép települt meg, illyen p. o. Kis-Somodor, Gadács, Kis Böszén, Német-Szomajom, Mike, Böhönye 's még többek is. Több anyakönyvekben az évenként szülötteket a' halottakkal összevetve találtam évekre, mellyekben a' halottak száma fölülmulta a' születtekét, — azonban tiz évenként

arányt vonva még is 100 egyénre évenként 1—2 szaporuság jön.

Egyébaránt szigoru tökélylyel van e' ezen népesedési szám is adva? nem tudom; kivált olly megyében, hol számtalan puszták, 's majorok vannak magányosan, könnyen hibák csusznak be: óhajtható lenne hogy az egyházi rendeletek' és a' tisztviselők' utján tett összeirások egybehasonlittatnának! De most már, miolta a' püspök-megyei Schematismusból a' protestansok kihagyatnak, innen sem lehet sikert várni, 's talán csak a' magas kormány által már czélba vett szigoru összeirás fog logbizonyosabb eredményt szülni, — mit aztán a' ki tudni vágy, az egyes irók adataival összevethet. —

A' birtok- és hivatal-képesség, a' törvény előtti egyenlőség hazánkban is életbe lépvén, tudom hogy a' népesedést hideg számolással kisérve ezen általánosan emlitettek elegendők lennének; de megbocsásson az olvasó, ha a' jeles Szirmay' példájára a' most élő nemeseket, ha nem egyénileg, de legalább családi nevöknél fogva feljegyzem.

Ádám	Bartalos	Báán
Adorján	Baka v. Somogyi	Bávány
Áigner	Bakó	Bárdossy
Antal	Balássy	Bácsmegyei
Ányos	Balogh	Budjács
Appel	Baternay	Bebők
Árky	Barla-Szabó	Belusics
Árvay	Barcza	Bene
Babits	Barits	Bencze
Babos	Batthyány gr.	Benedek
Babócsay	Bátor	Bersenyi
		Bereczk

Bereczfy
Berke
Bertalan
Bessenye
Bezerédy
Biró
Bittó
Bodó
Bodonyi
Bodrogi
Bogyay
Boncz
Bor
Borsos
Boronkay
Boross
Bosnyák
Botka
Bögri
Böröndy
Bubla
Bujanovics

Csaby
Csapó
Csapody
Cseke
Csepelyi
Csepel
Cséby
Csépán
Cséplő
Cséry
Csete
Czindery
Czirer
Czompó
Csonka
Csorba
Csuzy

Dants
Daxner
Dely
Dezső
Domanitzky
Dombay
Dombrády
Dömötörfy
Dongó
Döry
Druckchevics
Darnay
Dedinszky

Egri
Erőss
Eszterházy hg.
Elek
Eperjessy

Fakó
Farkas
Fazokasy
Fejes
Fekete
Fekets
Ferentzy
Festetits gr.
Flyók
Fodor
Fonyó
Forgách gr.
Fülöp
Fechtig b.
Fehérpataki
Ferliutsich
v. Horváth
Frantsits

Gáál
Gáspár
Galovits
Gergye
Gludovátz
Gombos
Gombócz
Gödör
Gömbös
Gyenes
Győry
Győrfy
Gángol

Hagen
Hagyárosy
Hajdu
Háry
Hatos

Hegyi
Hegyessy
Hencsey
Hentz
Herbay
Herman
Hertelendy
Hodászy
Hodossy
Hochreiter
Holics
Hollosy
Horváth
Hunyady gr.
Huszár
Hunkár

Jakab
Jani
Jankovics
Jeszenszky
Igmándy
Illés
Inkey
Juhász
Iwsits

Kácskovics
Kan
Kapotsfy
Katona
Kákosi
Káldos
Kása
Kazay
Keglevich
Kelemen
Kerkapolyi
Kercsmár
Király
Kiss
Kónya
Kovács
Kovács
Kozma
Kölgyesi
Körmendy
Körösy
Kövér
Kövesy
Krizsán
Kubinyi
Kultsár
Kund
Kvassay
Kajdocsy
Kovácsics
Krajner

Laky
Lakics
László
Lázár
Lenárd
Léhner
Lippay
Lubits
Luka
Lukács
Lukácsi
Lábos
Lendvay
Licsek
Lunkányi

Madarász
Majthényi
Makay
Maráczy
Maróthy
Markos
Márkus
Marton
Megyessi
Mérey
Mersich
Mészáros
Mezey
Mezritzky
Mocsy
Molnár
Mozgay
Muray
Melsiczky
Michna
Mohos
Mosel
Nagy
Vári Nagy

Náray
Nedeczky
Nemes
Németh
Niczky gr.
Noszlopy
Novák
Nyárády
Nyikos
Nyul

Odor
Ollé
Orczy b.
Országh
Osváld

Pados
Paiss
Pál
Pálfy
Pandur
Pap v. Kovács
Pap Pászthory
Pataky
Patzolay
Péry
Petheö
Póka
Polgár
Pongrátz
Pongrátz b.
Posgay

Putheány b.
Pyrker

Rajkovics
Ráksi
Rimanotzy
Roboz
Roits
Raposa
Rosty

Salamon
Sárközy
Schmidegg gr.
Sebe
Sebesi
Seper
Siklosi
Simon
Sina b.
Siskovics
Smodics
Somogyi
Somssich
Somssich gr.
Stantsics
Stephaits
Stettner
Szabady
Szabó
Szakál
Szakmáry
Szalay

Széchényi gr.
Szegedy
Szegedy
Szent Miklósy
Szita
Szokolay
Szűry
Szüts
Svastits
Saly
Sááry
Skerletz
Strázsay
Szigethy
Szily

Taba
Takács
Tallián
Tárnok
Thassy
Thulmon
Thury
Tolnay
Tompa
Tóth
Töltény
Török
Tráknyák
Turkovics

Udvardy
Uj

Ugróczi	Umszonszt	Wickenburggr.
Ungváry	Veress	Vizer
Vajda	Véssey	Vizsolyi
Vanek	Viasz	Záboszky
Varga	Virágh	Zámbó
Varjas	Vissák	Zánthó
Vasdényey	Vita	Zex
Vaskay	Viza	Zichy
Váczy	Vörös	Zichy gr.
Vecsey	Vörösmarty	Zombat
Vég	Vastag	Zsohár
Udvarnoky	Viczay gr.	Zily.

*)

3. §.

Adózása 's költsége.

A' forradalom előtt, — midőn hát a' nemesek adómentesek voltak — a' hadi és királyi adó nevet ismertük: 1840-ik évben a' hadi adó volt 95,710 ft. 26 kr., a' házi adó 95,244 ft. 9 kr., 1846-ik évben hadi adó 95,721 ft. 5 ½ kr. házi adó 79,608 ft. 40 kr. és igy összes adó 175,329 és 190,962 közt, de soha feljebb nem volt. Most midőn általános a' teher, 's igy az adó, — 's midőn korunk sok mulasztottat mozgásba hoz, és sok költséget igényel, az adóösszeg 500,000-et meghalad.

*) Ezen családokból az 1846-iki tiszt-választáskor 3760 szavazat-képes egyén volt, ide nem értvén a' püspök, az apátságok káptalanok képviselőjit 's a' plebanusokat: ugyan is a' szavazat-képességi tárgy mint országos kérdés sajtó utján is, nevezetesen Horváth püspök munkájában megvitatva Somogyban ugy fejlett ki, hogy minden felszentelt pap — sőt a' reformatus predikatorok is, végre még (ha jól emlékezem) a' honoratiorok is szavazattal birtak, a' nélkül, hogy a' törvényszerüleg kihirdetett nemesek lajstromába iktatva lettek volna.

Egyenes adó.

Föld-	Személy-kereseti	Ház osztályi-	Jövedelmi-	Pótlékadó	Összesen
ezüst pénzben					
339,613	73,105	13,400	41,461	118,034	505,613

Ezenkivül van még a' közvetett (indirect Steuer) adó, mellyet öröködési, jogirati dijkép, ugyan a' dohány egyedáruság, az élelem fogyasztás (hus, bor) után fizet a' népség.

A' megye kormányzására, 's a' közbátorság fentartására évenkénti költségek.

Ügy-kezelési költségek		Börtön, rabok élelmezése	Csendőrökrei
Közigazgatási	Törvénykezési	a' felügyelő egyénekrei költségek	költségek
Hatóságok			
ezüst pénzben			
59,900	26,500	40,800	11,800

Ide járul még az Urbéri Törvényszék fizetése mintegy 12—14 ezer, 's hasonlóul a' közigazgatási, és törvénykezési egyének napi dija.

Kormányzási hivatal.

Megyei Főnökség	Szolgabirói Hivatalok						
	Kaposvári járás	Igali járás	Karádi járos	Marczali járás	N.-Atádi járás	Csurgói járás *) v. Ihár. Berényi	Szigetvári járás
Főnök: Szalay Níkodem, Helytartósági Tanácsos	*Szolgabiró:* Csorba Edv.	*Szolgabiró:* Balaskó Imre	*Szolgabiró:* Kari Ignácz	*Szolgabiró:* Raab Istv.	*Szolgabiró:* Farkas Ist.	*Szolgabiró:* Herman Ist.	*Szolgabiró:* Ország L.
Titoknok: Theodorovich Károly.	*Segéd:* Skossa Sándor	*Segéd:* Brestyenszky Albert	*Segéd:* Isoó György	*Segédek:* Farkas B., Stokker A.	*Segéd:* Vutskits István	*Segéd:* Babos János	*Segéd:* Forintos György
Biztosok: Dr. Hoflakker Antal, Ferenczy János, Skublits Gyula.	*Tollnok:* Bogyay Gyula	*Tollnok:* Gőzsi	*Tollnokok:* Bakó Farkas Fodor Károly	*Tollnokok:* Kovács F., Bauer R.	*Tollnokok:* Kern János, Nyers Laj	*Tollnok:* Ruszicska János	*Tollnokok:* Rada Ant. Zavaros P,
Fő-orvos: Dr. Wehle Ferdinánd.	*Irnokok:* Kleer Albert, Posch Mihály	*Irnokok:* Somogyi Sándor, Strinovics Leonhard, Lanzó László	*Irnokok:* Grubanovits Pál, Viola J. Bandi István	*Irnokok:* Posder F., Haadl Á. Szánthó J.	*Irnokok:* Csaader F. Kisfaludi János	*Irnokok:* Weisz Samú Szöröcsön Ádám	*Irnokok:* Pumpert István, Mosony J.
	Orvos: Dr. Marton V.	*Orvos:* Dr. Pap Jósef	*Orvos:* Dr. Paczkó György	*Orvos:* Dr. Pfeffer Mihály	*Orvos:* Dr. Visy Pál	*Orvos:* Dr. Töltényi János	*Orvos:* Dr. Rozgoni Gábor

Ugyan minden járásban van Adószedő, Ellenőr, Officialis és Segéd.

*) Későbbi rendelet szerint Ih.-Berény lenne a' járási székhely, — de a' helyiség szüke miatt most is Csurgó

Törvényszéki hivatal.

Elnök:	*Orsz. törvsz. Tanácsos:*	*Törvényszéki Tanácsos:*	*Állam-Ügyész:*	
Hochreiter Ambrus	Chernel Elek	Karvasy Sándor, Nagy Imre, Szeitz Tade Meritsnig Pál	Potyondy Ferencz, Kisfaludy Sándor, Vilecz Antal *Törvsz. Segédek:* Borsytzky Antal, Pyrger János, Büky Miklós, Szalay Antal *Porkoláb* (Kerkermeister): Péntek Keresztély	Van a' Megyében: a' cs. k. katonai rendőrségnek 3 csapat-parancsnoksága (Gendarmerie), és egy kincstári biztosság; mindkettőnek kormányzó-hivatala Kaposvárott.

Ide járul még az Urbéri Törvényszék Bernáth József elnöksége alatt.

Mind ezen hivatal-osztályok két-fejü sas cs. királyi pecséttel élnek — miólta felsőbb rendelet következtében azon előbbeni megyei pecsét, mellyet Somogy vármegye Ulászló királytól 1498-ban nyert vala, félretétetni parancsoltatott; melly azonban mint ezüstbe metszve, ugy ép és hü rajzolatban az oklevéllel együtt a' levéltárban van letéve.

4. §.

Népesség faj és nyelvkülömbség szerint.

Az előbb adott képletből kitetszik már, hogy külömbféle faju nép lakja Somogyunkat: itt bővebben leirni e' tárgyat érdekesnek vélem. Lakik tehát e' megyében legtöbb magyar, 's mintegy tizannyival haladja a' németek számát, továbbá vannak azon népfajok, mellyeket a' feljebb adott képlet tót név alá foglal, de én, ha talán a' szerbeket a' szlávokkal ugyan azon egynek vélem is, — a' croatokat vagy mint Somogyban és Szalában mondják krobotokat megkülömböztetem; végre vannak itt zsidók vagy héberek és czigányok is. E' két utolsó faj többitől elvált népességet, helységet itt sem alkot: amazok csak nem minden legkisebb faluban is találkoznak, 's a' földmivelést még igen ritka kedvelvén mint falu-korcsma-árendása, mészáros', aprólék-bolti-árus, galandot, czérnát, keszkenöket, férfi-sapkát, 's mellettök pálinkát, borsot, kámfort, némellykor czukrot és kávét, mindezt a' helység szükségéhez eszélyesen kiszámolva tartanak, némellyik a' sóárulást bérli a' kincstártól, másik hamu készitéssel az erdőn, vagy — összeszedéssel a' falukon, 's ismét másik nyáron ált füredi, róicsi vizszállitással, vagy a' nyers bőrök vásárlásával, sanyaruan keresik kenyeröket, 's vannak kik üveg árulással, ablak bemetszéssel foglalkoznak. De vannak Szilban, Toponáratt, Kaposvárott, Vidon, Csurgón, N.-Atádon. Szigetvárott, Marczaliban, Lengyeltóti vidékén tehetős gyapju-

gabona-, gubacs-kereskedők, *) tulajdon ház — sőt szőlő- és szántóföld-birtokosok; végre legujabb korunkban némellyek jószágbérléssel foglalkoznak, és szorgalmatosságukat, ügyességöket bebizonyitva igen gyarapodnak, sőt vannak ügyes orvosok, kik nagyobb családoknál is alkalmaztatnak. — Magyarul mind tudnak, de, mint mindenütt, ugy itt is, kivált egymás között a' romlott német nyelven beszélnek.

A' czigányok igen kis számmal, leginkább m.-városainkban mint Kaposvárott, Kéthelyen zenészek, vagy ló adás-vevéssel foglalkoznak egyik vásárról másikra. Rendes lakással is birnak, bár az többnyire a' helység végén jut nékiek: az illyenek közül a' fiatalok reá kezdik magokat adni csizmadiaságra, szabóságra és kőmivességre. Egészen külön válnak ezektől azok, kik oláh vagy horvát czigányoknak neveztetnek Somogyban, 's kik télben nyárban vászon ponyvával bevonott kocsijokon hordják ide 's oda minden vagyonaikat, és sok puczér gyermekeiket; vándorol többnyire több illy tele kocsi, 's ha megtelepednek is valamelly helység alatt, vagy erdőszélen, ott soká nem maradnak, honnan a' faluba kovács-munkát, rézedény igazitást keresni, 's erőszakosan koldulni bemennek, gyermekeik pedig 6—8 éves koruak is meztelen az utast, legyen az kocsin vagy gyalog — adományért, krajczárért több száz lépésnyire is kisérik. Herczeg Eszterházy szélesen terjedő zseliczi erdeiben, marczadói pusztán van azonban néhány illyen család, 's putriban lakik, és ember-emlékezettől fogva állandóan ittlakva tek-

*) A' cs. k. kincstár dohány-kereskedés legujabb szabályozása előtt ezek birták a' sok nyereséget hajtott dohány-kereskedést.

nővájók, és hamuégetők. Sejditeni lehet, hogy mind egy népfaj, csakhogy a' magas kormánynak gondoskodása, nevezetesen 2-ik József cs. kegyes intézkedése által a' helységekben telepedettek a' polgárisodásban haladtak. Historiai adatok szerint Erdélyből, Oláhországból költöztek Magyarországra, hol Zsigmond király alatt saját kormányzót is *) vajda név alatt kaptak 's tovább is birtak, mig csapongásaik, dulásaik és a' zendülésben részvétük által azt el nem vesztették, 's most szorosan a' helyiségi tisztviselők alatt vannak.

A' magyarok mint számmal tulnyomók, ugy nemzetségi typusokat is legjobban megtartják, és a' béköltözött németeket, épen ugy mint az Árpád idejében e' földön lakott tótokat is magokéhoz sajátitják, (assimilálják): az alsó vidéken Lábodon, Istvándiban, Kálmántsán, Visontán, Csökölben, Csurgón, Bolháson, N.-Déden, Segesden, — ugy a' Balaton táján, Vörsön, Kereszturban, Kéthelyen, 's feljebb Sió-Fok felé Köröshegyen, Kilitiben, Ádándon, — ugyan a' megye közepén Szilban, Büssüben, Gellén, Atalában, 'stb. bár a' német telepitvényekkel érintésben voltak, eredetiségöket mind testi alkotás, mind nyelv, mind szokás- és öltözetre nézve megtartották. Azonban kevés, de még is vannak helységek p. o. Szulok — babocsai, most atádi járásban — Hárságy, Bőszénfa zseliczben, Döröcske, Ecsény, Bonnya az igali járásban, mellyek némethonból hozott több sajátságaikat még szembetünőkép birják, de a' magyar nyelvet értik, beszélik. Szint-

*) Mihályt.

ugy a' Szigetvárott, 's vidékén lakó szerbek, hibásan ráczok, ugy Lengyeltóti és Buzsák, Táska táján lakozó tótok vagy sokeczek családjaikkal ugyan eredeti nyelvőkön beszélnek, de oskolai oktatásuk és predikátziójuk magyar: én emlékezem, hogy még Taranyban horvát nyelven volt predikátzió, 's egy plebanus buzgósága által az egész nép meg magyarosodott.

Innen országszerte méltán magyar megyének tartják Somogyot, 's a' mostani magas kormány is hivatalos nyelvnek a' köznép körében ezt meghagyta, és a' helységekkel a' tisztviselők magyar nyelven közlekednek, — ugy a' törvényszék is minden működéseiben kizárólag a' magyar nyelvet használja.

---

5. §.

A' lakosok testalkotása.

Mind a' mellett is, hogy emberek mindnyájan Isten képére vagyunk teremtve, még is a' köztudat is mondja, de egy kis lélektani figyelet, főkép pedig a' tudósok oktatása meggyőz bennünket arról, hogy nem csak minden egyén 's minden család, hanem egész népfaj is bir sajátságos különbséggel, és minél inkább magára szoritkozik egyik v. másik váltvány (varietas) a' párosodásban, a' nemzésben: annyival inkább megtartja különségességét (specialitas), mint ezt épen a' legközelebbi §-ban emlitett zsidók és czigányok példája mutatja. — Messze 's körünkön tul vinne a' természettudósokkal a' boncz-

vagy kaponya-tan (cranioscopia) elméleteit, nézeteit ide zsákmányolni, 's épen felesleg, sőt talán lehetetlen lenne lélektanilag népünk szellemi hajlandóságát, tehetségét fejtegetni; de anyagilag a' test külső alakja szerint szabad légyen még is megyénk' lakosait leirni. Maga a' magyar faj is két fő saját alakot mutat: a' balaton-mellékiek, főkép Siófok felé a' férfiak, erős csontalkotásu, tele, gömbölyeg képü, husos, izmos, barna-gesztenye hajú, ugy az asszonyok is vállas, melyes egyének; a' Babócsa járásiak inkább szőke, vörösbe ált-menő szinüek, 's csontosak is ugyan, de gyengébb izom-rendszerüek. Már Kaposvár vidékén (nem értem magát ezen m. várost, hol német, horvát, magyar vegyület van az ide származott tudományos, és hivatalos rendüeken kivül) Szennában, Bajomban, Csoknyában, Hetesen, Sz. Benedeken bár nyelvök tiszta magyar, de testalkotásuk amazokétól különböző, gyenge, szük melyü, izomban szegény.

A' szláv faj is más képet mutat Lengyeltóti, Buzsák táján, mint Szigetvár körül, és a' Dráva vidéken: amazok elaprósodott erélyesség nélküliek, midőn e' kettő szálas erős, minden bajjal, akadállyal, — millyeneket a' Dráva kiöntése okozni szokott — küzdeni, és sanyaru életmód mellett is dolgozni képes.

A' németek, a' mint ez vagy amaz német tartománybeli gyarmatok, ugy külömböznek, — ha kivált a' magyarokkal még nem sógorosodtak, eredeti tulajdonságaikra nézve. Igy az ecsenyiek, bonnyaiak, a' zselicziek lassuk, hosszu, vékony lábszáruak, szük melyüek, — midőn a' mikeiek, szülkiak, zömökök, erősök és éberek. A' mocsoládiak

köttseiek a' szomszéd magyar sógorságot és életmódot szeretik, 's külsejök is annyira honosult, hogy németet bennök nem sejtünk, ha szólunk is velök · mert mint magyarul beszélnek, ugy nagyobb részint nevöket is magyarositják, p. o. Magosligeti, Kovács Szabó 's a' t.

A' zsidó és czigány, mintha polgári viszonyaik között még nyomást, 's némü megvettetést érezve önmagokhozi vonszódásra kisztetve lennének, (a' vallási szabályokon kivül is) — házasságot csak önfelekezetökben, 's nemzetségökben keresnek, és igy az eredeti typust a' közéletben is észrevehetőkép viselik.

Mindazonáltal nem lehet tagadni, hogy a' lakföld tulajdonsága, a' szorgalom, 's igy a' jólét, vagy sanyaruság fő tényező lakosaink emlitett physikai fejlődésében: midőn a' munkás fáradságának dús sikerét látja, gondoskodva ugyan, de nem emésztő aggodalommal — 's jó buza kenyérrel, szalonnával, hussal élhet: akkor mint a' férj télre takar, ugy ellenben nőjét, főkép ha terhes, kimeritő munkától kéméli, hogy ez méhében egészséges gyümölcsöt táplálhasson, 's idejében szerencsésen szülvén gyermekét emlőjével 10—12 hónapig szoptathassa, 's aztán is gyermek korában, melly további egészségének kutfeje, táplálhassa, és igy jól alkotott, erélyes polgárt nevelhessen a' honnak; midőn ellenben nagy szorgalmat 's feszitett erőveli munkát igénylő sárga-vörösös agyag vagy poszhomok hálátlan marad, és hajdina, kukoricza, kolompér pótolják a' jó tápláló buzakenyeret: ekkor és illy körülmények között a' leányok is korán nehéz munkára szoritva — a' nők kisdedeik' táplálásától, ápolásától el-

vonva, — természetes, hogy a' nép gyenge 's a' nemzedék satnyul, főkép ha némellykor épen a' házi segitség-keresésből is kora házasság, éretlen párosodás e' bajt neveli, mi a' kormánytól, a' törvényhozástól, orvoslásért esdeklik! Valóban a' férfinak 22—24, a' leánynak pedig 18—20 éves koráig törvénynyel megtiltandó a' házasság. Most ugyan közvetve palliativ eszköz lön ezen baj ellen azon kormányi rendelet, hogy bár nősültek is azon ifjak, kik az évsor szerint (20—24) katona-állitás alá esnek, — de ezen körülmény őket kötelességöktől fel nem menti, és az ifju mátkája karjai, vagy a' talán már fiatal apa, nője 's gyermeke köréből is fegyverviselés alá soroztatik: t. i. ezen körülmény miatt tartózkodnak az ifjak 18—19—20 éves korukban házosodni, és inkább megvárják a' 22—24 éves kort, midőn már sorshuzás alá nem esnek, 's e' fontos lépést nyugodtan tehetik, és igy az éretlenek' összekelése némiképen gátoltatik.

---

6. §.

Physikai climája (hajlaga).

Mig az alább előszámlálandó vizek, mocsárok nem rendeztettek, az álló büdös tavak árkolások által nem szárittattak, a' rengeteg erdők vágott út (allée) nélkül a' lég folyást gátolták: addig országszerte tudva volt, hogy Somogyban, főkép a' Dráva vidékén, a' marczali járás bozótos részein, valamint a' Kapos berke mentében a' nép egészségtelen.

1809-dik évben a' halandóság ország-kormányzási befolyást, 's orvosi segitséget, Protomedicus Schraud*) felügyelése alatt több jeles orvosok küldetve az akkori somogy-megyei orvosokkal egyetemben, — méltán igénylett (főkép az akkori nevezetes hadjárat által előidézett typhus miatt): igy figyelmeztetvék önmagok a' földesurak a' cultura által igért nyereségen kivül e' tekintetben is. — Az olta az erdőkön magány és közerővel világos vonalak vágattak, birtokrészek, — mellyek csak nádalást adtak, vagy róka- és farkas-tanyák voltak — szorgalom által zöld virányokká váltak, kapa és eke után a' legszebb gazdasági veteményeket buján termik, 's azolta panasz Somogy megyére e' tekintetben sem lehet; sőt az egészség ügye, alkalmas orvosi egyének kezében lévén — kik a' közhivatalt viselőkön kivül is elegendő számmal még eddig magány családoktól, uradalmaktól évenkint állandó dijjal ellátva és a' közönségnek nyugalmára működnek. — Ha pedig a' földes urak' a' jobbágyok iránti patriarchalis gondoskodásának megszakadása, felbomlása után, a' kormány ezt községi orvosokkal pótolja, méltán lehet reményleni, hogy a' tisztviselőségtől a' kormányi rendeletek, és a' sziv' sugallata által élénkült ügyelet a' legkisebb faluba 's pusztába elhatván, — a' köznép is egészséges, és általánosan szólva jó termetü marad, — mint ezt főkép katonai ujonczállitáskor nagyobb részről tapasztalni lehet: mert csak néhány helység még az, melly szőlő mivelő lévén, lakosai iszákosak, 's az ifjakat korán házasságra

*) Itt maga is megbetegedett, és Kis-Martonig utazván meghalt, hol emlékét herczeg Eszterházy Miklós sirkővel becsülte meg.

kelni engedték, és igy még a' mostani fajzat korcs, mig a miveltség 's törvény majd itt is orvoslást hoz!

---

7. §.

Szelek esözés, légmérséklet.

A' természettudomány' buvárkodásai után kétségen kivül van, hogy az erdők, — 's növényekkel gazdag hegyek is a' mocsárokkal együtt a' lég mivoltára az eső-járásra befolyással vannak: Somogyunk mint feljebb mondottam ujabb időkben sok irtásokat tett, sok árkokat ásott; mindazáltal középen áll az igen erdős és vizenyős vagy kopár vidékek között. Innen jön részint, hogy esőzése de szárazsága is nem rendkivüli, 's igy a' növény élet majd soha sem felette buja. de nem is felette és általánosan silány.

Szelek nap-nyugot déliek WS főkép April és Octoberben leggyakoriabbak, — de a' Balaton mentén az éjszaki szelek uralkodnak, ugy hogy a' kukoricza kapások és még a' szénagyüjtők is sokszor rövid szüröket felöltve dolgoznak. Az esték még a' legnagyobb nyárban, — főkép a' forró julius és augustusban általánosan, különösen a' lecsapolt lapályokon érezhetőkép hüvösek: mire a' népet több izben körlevelekkel kelle oktatni, hogy öltönyével napsuhanáskor magát meghütés, mint a' vérhas, 's a' csak nem honos láz' szülő-oka ellen izzadt testét takarva — őrizkedjék.

Szélvészre, orkánra (Windhose) csak egyre em-

lékezem, melly toronytetőket lehányt, az erős csak nem uj fazséndelyes 20—30 öl hosszu birka-akol' fedelét Sárdon, Jutában szét szórta, 's egész erdőket tővestől kitépve az andocsi, mikei, böhönyei határon leteritett.

Esőzése gyakran hirtelen, ugy hogy a' zápor félbeszakasztja a' mezei munkát, 's 1—2 óra mulva ismét kitisztulván még a' széna forgatást 's gyüjtést is tovább folytathatja a' szorgalmas nép. Igy hirtelen zuhanó patakok, kivált a' Zseliczben, 's az igali járásban kiáradnak, és a' rosszul készült le nem furt deszkákból, vagy hasogatott gömbölyü fákból készült hidakat megrontják, mig csak az illető helység-birája azokat helyre nem igazitja.

Jégverés gyakran fordul elő, ugy hogy ezen csapás ellen hosszu póznákat szalmával betekerve láthatni, némelly határ mezein, mint jég-háritó, és igy mentő eszközt, — minek haszna azonban még kétes. *)

Meleg nyárban szárazságkor igen gazdag harmatok élesztik a' növény-országot, 's hideg télben ködös éjjeleken törékeny jegessé válnak a' fák' ágai.

Hó többnyire minden télen sok van, ugy hogy a' nép épület- 's tüzelő-fát szán-uttal szokott hordani, 's a' felsőbb rendüek is téli utazásokra szánat tartanak: különösen sok hó volt 1827—1830—1836—1850-ben, annyira, hogy ölnyi mélységre is kellett a' havat hányni, hogy ut készüljön, 's ha két utas találkozott szembe, volt szó-váltás, volt baj, mig

*) Ritka példa, hogy e' vidéki földmüves jégverés ellen magát kármentesitené, ámbár Kaposváratt a' triesti társaságnak illy ne mü rendszeres megbizása létezik.

egyik, lova vagy ökre szügyig, 's vállig sülyedve a' hóba — ki tért, mert többnyire megsülyedésnek vagy feldülésnek volt kitéve.

Nem tudok ugyan olly szigoruan, mint óhajtanék napról napra meteorologica ügyeletet adni, 's igy táblás parallel vonásokat tenni; azt azonban hosszas tapasztalásom után mondhatom, hogy hideg szokott legnagyobb 1—2 hétig tartani, többnyire januárban — 15—18—20° Reaum. közönségesen 8—10° R. uralkodik a' téli hónapokban. Van esztendő, hogy már február végén a' hó olvad, a' föld fagya felenged, 's igy a' tavaszi szántás elkezdődik; valamint sokszor az egész novemberben csak kevéssé fagy, — ugy hogy az igaz telet december és január holnapokra tehetjük. Emlékezem, hogy novemberben a' somfa-virágzása 's a' (colchicum autumnale) kökörcsin, — a' madarak csicsegése, a' csergő patakokban zöldellő növények egy hüvös őszi napot képzeltettek velünk; valamint ellenkezőleg october végével főkép a' Dráva felé bokáig érő hó már sokszor boritotta el a' földet — mi azonban még majd elolvadt. Egyébaránt a' növény életnek ellenséges lég-mérték ezen év-részében ritka: igy a' gyümölcsök meg érnek, a' szőlő-töke october közepe táján kellemes szüretet, jó bort ád 's megérik a' kukoricza, sőt, ritka eseteket kivéve a' hajdina is. —

Meleg juliusi és augustusi napokban 26—30° R. és főkép a' homokos vidéken igen tikkasztó, — melly sok álló tavakat kiszárit, mig az őszi 's tavaszi esőzések azokat vizzel ismét megtöltik; — de a' hegyes tájékokon akkor is szél lengedez, ugy hogy Sz.-Balázs-Gödre felé utazni, vagy a' Kapos-

hársági részint bükk, részint fenyőfa ut-vágáson (alléeban) menni gyönyörrel tölti el a' keblet, midőn a' bajomi vagy visontai, csokonyai homokon a' rekkenő meleg csak nem elfulasztja az embert. Általjában pedig a' hegyek alatt mindig kisebb, a' lapályokon nagyobb télben a' hideg, nyárban a' meleg. Menydörgések, villámlások májustól fogva octoberig szoktak lenni, és sok szomoru példa van, hogy fa vagy gabona-kereszt alá vonulva a' munkások menykőütés által halnak meg. Orvos közönségesen távol lévén, én már népies uton javasoltam, hogy hirtelen gödröt ásni és ülő helyzetben legalább mely vagy váll magasságig földdel betakarni az illy szerencsétlent tanácsos. — Ritkán ugyan, de még is történik téli napokban olvasztó időjárással menydörgés és menykőcsapás. *)

Jutott még Somogynak az ég urától a' Balaton déli szélén a' megye' egész hosszában Siófoktól Keszthely tájáig olly osztály-rész, mellynek látása, főkép a' felkelő nap élesztő sugárainál a' keblet azon költői érzelemmel tölti el, mit regényességnek nevezünk: éjszak felé a' Balatonon tul a' kőszálas Tihany temploma, a' parton fekvő füredi épületek, a' veszprémi és zalai magas varázs hegyek tünnek fel; délfelé a' Balatonon innen a' somogyi alacsonyabb, de még is jó formán emelkedett dombok tölgy- és bükk-fákkal diszeskedve, vagy szőlővel

*) Magamon is történt, hogy Mernye és Aszaló közt az erdőszélén febr. 20 dikán a menykő épen a' két első ló előtt ugy csapott le, hogy azok hirtelen megfordultak, a' mellettem ült seborvos W.—er vérmes lévén elszédült, és magához tért ugyan, de fél óra mulva haza érkezésünk után is fő-nehézségéről panaszkodott, — érverése lassu volt, 's igy érvágáshoz nyultam, a' netalán bekövetkezhető ideg bántalom megelőzésére.

beültetve olly hosszu völgyet alkotnak, melly a' zöld szinnel hullámzó, zuhogásával andalitó Balaton vidékével emeli Somogy érdekességét, mellyet az utasban a' gólya'-, gém'- és a' sok vad-ludnak a' vizszélén sétálása, a' bibicznek süvöltése, a' halászmadárnak viz feletti tündéri ropkedése nevelnek. Valóban nem csuda, hogy már sok kebel e' vidék magasztalására gyuladt fel! 's eszembe jut kcszorus Berzsenyink szava:

Jer! 's a' Tihany szent szirtje alá borult
Thetiszt övedző partok ölén tanuld
Ön virtusodként rejtve fénylő
Százszoros Édenedet becsülni.*)

Épen ezen fekvésnek tulajdonitom én e' vidéken a' lég-járás', és mérséklet' olly változékonyságát, hogy fél óra alatt menydörgés és villámlás között zápor ömlik, 's majd hamar feltisztul, — igen gyakran mutatkozván ama megyének más vidékein ritkább szép tünemény' a' szivárvány, — melly természettanilag elő áll, különféle zöld, vörös, kék, 's a' többi prismaticus szinekkel, mintha merészen feszülne ivezete két végével a' földön, 's hajlása tetejével az égen' — mondom elő-állt ez mint a' nap sugára, és az eső okozata, midőn a' lég-üregben a' nap és felhö ellenkező tájon vannak, 's a' nap sugarának megtörése a' szemre sajátságos módon hat, — mint azt az optika magyarázza.

---

*) Hébe MDCCCXXVI.

8. §.

Somogy földje alkat-részeire nézve.

Alig van e' honban megye, melly e' tekintetben olly különbféleséggel birna, mint ez. Erős, sárga, sok helyen vörös agyag van, még pedig egymástól távol eső vidékeken: igy Tab, Zich, Döröcske. Hárságy, Sz.-Balázs, Simonfa 's több zseliczi-, geszti-, bogáti határokban: Polán, Mocsolád, Kisbár, Karád hegyein 's halmain olly kemény agyagot találunk, melly a' zápor-esőt sem veszi magába, 's ugyan azért igen nagy viz-mosásokkal telik el, ha csak nagy szorgalommal, czövekelésekkel, fonásokkal, fa-ültetésekkel nem szabályozzák a' vizrohamokat. Tudok példákat, hogy egész birka-nyájak a' kolompos után sorra bele hullottak vagy ugortak az illy mély vizmosásba. — Az i.ly föld erős munkát, őszi alá 3—4 szántást, erős boronálást, gurgolyázást és sok trágyát kiván. — Másutt az agyag homokkal van vegyitve, 's az illy telep sok sikerrel fizeti a' közép erővel tett munkát is. Van homok, főkép a' n.-bajomi, csökli, fajszi, kovácsi, jákói, szomajomi, szuloki, homok-sz.-györgyi, istvándi, bukogáti, mesztegnyei határokban, melly fölötte nagy szorgalmat es tapasztalással párosult fogást kiván: igy láthatni néha az igen ritka gabona-szárakat a' homokba temetve, — midőn esős esztendőben idejében okszerüen munkálva nem csak szép rozsot, hanem buzát is gazdagon terem e' silány föld is. —

A' Kapos vize mentében, ugy a' Balaton vidékén is vannak termékeny talajjal gazdag határok: főkép Kapos-Ujlaktól kezdve Puláig a' csatorna melléke, ugy ettől távol fekvő ádándi, berényi, kiliti, kéthelyi mezők vetekednek bármelly fehér megyei jó földdel.

A' föld felső rétegén alól sok helyen, még a' homok alatt is találni meszet; másutt kivált a' hegyekben megmérhetlen mennyiségü homok-kő van, — s' elég erős mint emlitém feljebb, és alkalmatos az ut készitéshez: illyeneket ismerek Hajmás, Cserénfa, Mozsgo, Keresztur, Hárságy, Zselicz-Kisfalud határában. Sőt nagy figyelmet érdemel, hogy Sz.-Pál körül találtunk 1847-ben megyei végzésileg kiküldött társak több darab vöröses kövcket, mellyeknek további vizsgálatát a' békövetkezett politikai zavar elfojtotta, — 's mellyek azonban nékem vörös márványnak látszottak; annyival kellemesb volt a' „Pester Lloyd“ 1856. dec. 3-iki ivében olvasnom, hogy tiz évek mulva ismét illy sejtelem merül fel: In der Umgegend von Kaposvár wurde dieser Tage ein Lager von rothem Marmorſtein entdeckt. —

Meg kell még jegyeznem, hogy a' boglári és fonyódi hegyek kővel teljesek, és egy időben a' posta-utra fejtették, 's hordták azokat; de a' Balaton felett merő fekvésök miatt nehéz hozzájok férni.

Elméletileg is lehet e' kő rétegeket hinnünk, mit eddig a' közönség, 's az irók tagadtak — midőn már kétségem kivül van helyezve, hogy Baranya- és Tolna megye felé nyuló hegyeink — épen ugy mint a' baranyai mecsek — ugyan Stajerországból ide nyuló hegy-lánczolatnak ága: 's ha igaz, miről már kételkednünk nem szabad, — miután mamut-

csontokat 's tengeri állatok maradványait talált zseliczi birtokában b. e. Festetits Lajos, Somogyunknak a' tudományosságra egyik vezér-csillaga — hogy többi vidékeinkkel együtt vizek (a' fehér tenger?) boritották az ös korban e' tájokat is: ugy nem képtelenség azt reménylenünk, hogy hegyeinkben vagy térségi homokunk alatt még több köveket 's kőszént is fedezend fel az idő és szorgalom!

Mészföld több helyeken van, mellyel falusi asszonyaink fehér föld név alatt szobájokat meszelik; az épitéshez szükséges mész azonban Somogyunkba még eddig részint Zalából, részint a' baranyai hozzánk szomszéd Bakóczáról 's Kámból jön.

---

9. §.

V i z e.

Szomjuság oltására jó, 's ha még némelly helyeken a' csekélyre ásott kutak mocsáros szagu vizet adnak, — kicsiny figyelemmel és szorgalommal e' hiány pótolható. Több helységek, még pedig népesebbek p. o. Igal m.-városa — olly gondatlanok, a' szokás' láncza alatt olly nebelgők, hogy lakházok ugyan magasan fekszik, de a' telek' végén völgyben csak pár ölnyi mélységü, téglával vagy kővel ki sem rakott kut rossz vizét megszenvedik, — noha emlékezem, hogy cs. k. katona tanyázó hely lévén, 's a' rossz vizrül panasz tétetvén, már a' tisztviselőség által is figyelmeztetve voltak. Lakósok, kik közel a' Balatonhoz laknak, nyárban a'

korsókat hideg helyen, pinczében, kamarában tartják, hogy a' viz megtisztuljon és hűvös legyen, 's kik azt megszokták, megelégesznek vele; óhajtható lenne azonban, hogy e' könnyü módnál ne maradnának, 's ezek is inkább jó kutakat készitnének, — mert csak ugyan nyárban meleg, — télben jeges hideg a' Balaton vize, 's igy a' természet egyik leghatalmasabb ösztönét, a' szomjat nem oltja ugy, mint a' jó kut-viz. A' birtokosabb földes uraknál gazdasági épületeik, udvarházaik körül vannak számos szivárványos kutak, 's a' községek e' példa után okulhatnának. A' Dráva vidékiek is a' hason nevü sebes folyóból isznak: melly szokás hasonlóul az idővel haladó értelmiségtől jobbulást vár, — főkép mivel csak ugyan nem lehet tagadni, hogy a' golyva (struma) a' részint igen hideg, részint hó lével, és igy szénszavval igen terhelt viznek tulajdonithatja e' vidéken honosságát.

Egyébaránt a' hegyes részekben, szőlők között vannak e' megye minden részeiben a' természet' kebléből kifolyó források, főkép pedig, hol hajdan a' törökök tartózkodtak, p. o. Csurgón, Kaposvárott, Koppánban, mesterséggel készült, kővel kirakott fórrásokat ismerünk, mellyek bőven adnak egészséges vizet.

10. §.

Térület-hajlás (Abdachung).

Ez a' földismereti eszme szerint, 's igy a' vizeset is három felé megyen, mit nem csak azért kell emlitnem, mert még tudós irók is hibásan adják elő, hanem főkép azért, hogy a' vizek, folyók menetelét e' természetes oknál fogva világosabban értsük, és kisebb, nagyobb csatorna ásásokra okszerüleg használhassuk. — Egyik eset az, mellyet a' Kapos minden mellékes folyocskával, — Korpádtól fogva a' Zselicz szélről Szenna, Sz.-Balázs, Mosdós, felől ebbe folyván — követ, és az igali járás Tolna megye felé eső része minden vizeivel együtt ezen hajlás után délre a' Sárvizbe, 's azzal a' Dunába siet; — a' másik, melly N.-Bajomtól, Sárd, Kis-Bajom, Szabás, Mike, N.-Korpád stb. felé a' Rinyával, Almással a' Drávába ömlik; — a' harmadik, melly szerint Bajomon, innen Mesztegnye felé, Böhönyei, szakácsi, eblaki 's több e' vidéki, — ugy szinte a' balaton-melléki vizek végig még a' hegyesebb helyekről mint p. o. Tóthgyugy, Tur, Karád, Endrőd, Szamárdi felől jövők is a' Balatonba folynak.

Átaljában pedig az egész megye felső szine vagy területe hullám forma dombos: mert valamint valóságos sikság megyénkben, — kivévén a' Dráva völgyöt, N.-Bajom és Sárd környékét, — alig van: ugy a' Dráva szinén 100 öllel fölül emelkedett hegy sincs. —

2. §.

Folyóvizei.

Dráva, melly Tyrolban vevén eredetét Karinthián, Stajeren keresztül, mint Zala 's Baranya, ugy Somogyunk szélét is mossa, 's a' croata és szláv földtől elválasztja: folyása felette sebes, és partjai megyénkben homokos lévén, szüntelen új új szakadásokat okoz: számtalan kerületeket alakít, 's igy medrét változtatván a' part melléki lakosok földjeit is hol innen, hol tul a' Dráván helyezi, és káros vizáradásoknak szülője.

Folyama szerint hajózható, noha még eddig rajta csak összefurt szálfákon (talpaknak mondják) történt épületfáknak, deszkáknak, zsendelyeknek szállitása, mellyek Vizváron, Barcson Tamásiban, 's több közeli rakhelyekben kereskedés-ágául is szolgálnak.

Ut, mellyen a' parton hajót visszahuzni lehetne felfelé, most tudtomra nincs, valamint lefelé is kereskedési czikket, gabonát rajta nem szállitnak.

Volt 1801-ben és azon szavak szerint kétség kivül már sokkal előbb is, mellyeket ama ritka kéziratban, már 1739-ben 30. máj. választmányilag Lengyel Gáspár elnöklete alatt veszprémi kanonok Szent Imrei, Gvary Gábor, Csányi Ferencz választmányi tagok által megvizsgálva, — olvastam: „Flumen navim patiens magnae utilitatis est in bello: nam facili negotio quid-quid velis secundo amne Essekum hinc Petrovaradinum et Belgradum provehas“ —

volt olly gyalogut készitve Somogy megyében, mellyen emberek huzhatták a' hajót (Steppelwege), de ez az áradások miatt elpusztult, és a' partok vizbe szakadoztak, nézvén elibe egy jövendő szabályozásnak!! Igen ha ezen szabályozás, — mellyre nézve bár sok királyi biztosságok és megyei küldöttségek voltak, azonban még eddig — kivévén néhány részletes átmetszést — kevés sikert szültek — létre jöhetne, mint azt a' mult 1855-ki évben a' magas kormány ügyelet alá vette ujra, s' hizottmányt nevezett ki, melly annak megvizsgálása után valyon a' Dráva Legrád és Eszék közt hajókázható-e? jelentését benyujtá, és e' jelentés a' Dráva e' részének hajózható állapotba helyezését igen csekély pénzerővel is lehetőnek lenni állitja: „a' szabályozási munkálatok egy év alatt befejeztethetnének:" ugy és ezek szerint bizonyosan alkalmatossá tétetnék a' kérdésben lévő folyóviz bátor hajózásra, és igy Stajer, Carniolia 's Tyrol tartományokkali közlekedés szabadabbá tétetvén, mind egyes földbirtokosainkra, mind az államra kiszámithatlan haszon háromlana, mint ez századát előre élt József császár, egyik kedveseszméje volt. *)

Mura: ez is kis darabon, t. i. Kakonyától fogva Legrádig — hol a' Drávába szakad — megyénk földjén foly, 's rajta a' stajerek kereskedést üznek.

---

*) Die Schiffbarmachung der Drau, und beſonders die Erhaltung der Treppelwege, um die Fahrt aufwärts zu ziehen, ſind ein vorzüglicher Gegenſtand; da auf dieſem Fluſſe aus Steyermark und Grätz auf der Mur ſogar vieles Brennholz und Eiſenwerk gebracht wird, und auch aufwärts, wenn man hierauf etwas verwendete, ein nützlicher Verkehr mit Produkten hergeſtellt werden könnte. S. 36 Verbeſſ.-Anſtalten Sr. k. k. Majeſtät, Deutſchland 1785.

Kanizsa folyója, — a' croatok kanisniczának nevezik; hajdan a' Kanisai család virágzásakor nevezetes volt: ered Zala megyében, és Kakonyánál a' Drávába szakad.

Ormánd: a' Kanisa vizével kezdetben egynek látszik, azonban folyását változtatva eseste is különbözik, mert a' Balatonba végződik. — Mig az ujabb időkben a' felébredt szorgalom által az érdeklett birtokosok, főkép a' felejthetlen Somssich Pongrácz vezetése alatt árkok, csatornák nem vágattak, — nagy mocsárt okozott, — melly Hidvégig, vagy régi névvel Hidky-ig nyult: most már 1825—30 között magány költségen szabályoztatván a' simonyi, dencsi, csákányi, 's több itt fekvö határokon, és magán a' különben részint Zalában fekvő ormándi pusztán a' leggazdagabb réteknek, 's termő földeknek örülhet a' gazda; itt említést érdemel azon malom, melly Khern mérnök terve 's ügyelete alatt épitetett, és 6—8—1200 mérő gabonát hoz évenkint.

Rinya: N.-Bajomi, F.- és A.-Seggesd 's N.-Atád sok apróbb vizeiből, nagyobbodó folyócskákból Lábodnál válik szembetünö nagygyá, honnan Csokonya felé megy, 's onnan Babócsa felé fordulván szélesen elterül, 's mocsárt okoz; azonban egy helyen még is összeszorul, hol egy hid vezet az említett régi historiai jelességü városkába, — világos torkolattal Péterhidánál a' Drávába szakad. Emlékezetes Istvánfi után, mert a' babócsai ostromok leirásában előfordul, sőt Eunuchus török vezér Nádasdy és Zrinyi által itt megszoritva csak nem egész seregével a' mocsárban maradt. Ma már Hunyadi, Széchényi, Festetics, a' korán kihalt Végh család szorgalma által művelt mezei gazdaság tünik fel a'

csatornák által szabályozott, kiszáritott ingoványok helyén. — Csukáit, rákjait régen Bécsbe hordták, most már a' Somogyiak magok elfogyasztják. —

Almás: a' zseliczi hegyekből, 's leginkább Alma-mellék határán ered: Szigetvárat körülveszi, azután a' Gyöngyös és Okor folyóval Okorág helységénél egyesülvén Baranya megyén által a' Dunába szakad. Nevezetes a' Szoliman-Zrinyi ütközete után, — de még arról is, hogy 1696-ban herczeg Eszterházy Pál, mint magyarországi cs. k. helytartó által Posonyban költ Decretum ezt rendelte Somogy és Baranya közt választó határul, mint feljebb emlitém.

Fekete viz, Csernetz, — vagy Cserna: Czindery' sz.-mihályfai 's a' kincstár' (előbb gr. Batthyáni) birtokain Baranyán keresztül a' Drávába ömlik: az ujabb időkben nevezetes árkolási szabályozások történvén a' mocsár alól sok ezer hold meg szabadult, és több helység menekült azon kártól, mellyet ezen viz hirtelen áradásával okozott, — miért is a' köznép szaporu, szopora viznek is nevezi.

Kapos: még időnkben is inkább egy hosszu járhatatlan berket mutatott, mint folyóvizet; még is mind a' történet — mind a' földleirásban ismeretes: Ered puszta Korpád határában, 's ott mindjárt malmokat — bár csekélyeket hajt; Kaposfő, K.-Ujlak, Kaposvár malmai azonban már nagyobbak, 's ujabb művek, és szitára is őrölnek. — A dicső Mária Theresia alatt szervezte volt a' Kapos megásását Grieger; azonban a' kivitel soká csak egyes oszlott erőkre maradt, mint egyik vagy másik földesurnak ereje 's akarata hozta magával. Herczeg Eszterházy birtokain uradalmi mérnökök, — kivált a' becsületes

svájczi Brechter — működése alatt szüntelen történtek malom szabályozások, ásások, és mélyebb szárító árkok által már 1810—17 körül láttuk, főkép a' kaposvári határban, hogy a' rókák és farkasok menedék helyei, — és a' csak télen nádalásra használtatott berkek, gazdag rétekké, 's majd termékeny szántóföldekké változtak át. Országos kormányi figyelmet ébresztett ujra 1825, midőn fehérmegyében a' Sárviz' szabályozása a' Dunáig sikerült: ugyan abban előljárt gr. Zichi Ferencz' cs. k. biztossága alatt a' derék Beszédes mérnök, 's ennek működése által jött létre a' költséget szivesen magokra válalt birtokosok' javára azon szabályozás, melly Kapos-Mérön alól kezdődve a' kaposvári, keczeli malomnál egész végig Dombovár, Csibrák, Kurd, Szakál, Pinczehely tolnai helységek határán keresztül Némedinél szakad a' Sárvizbe; és a' Kapos mellékét termékeny kukoricza, repcze, kolompér földdé átváltóztatta. A' csatorna olly nagy, hogy uémelly hónapokban esőzés idején kisebb hajót is elbirna, 's már Halász mérnök itt az Eszterházy hg. erdejéből olcsón megvásárolt tűzi bükk-fát Fehér-'és Veszprém megyékbe szállitott, — melly próba azon óhajtást ébreszté a' kebelben, vajha ezen közlekedés a' dunai hajókig több barátokat nyerne: mi a' Sónak a' Sárvizbe s' ennek a' Dunába vezetése által Somogy terméke 's erdeje becsét felemelné. És im 1855-ben már sikerült is a' páratlan Beszédes mérnök által e' vidéknek, és a' közönségnek örökségül hagyott térkép szerint Agárdtól a' szekszárdi határon át a' Sárviz csatornájának a' Dunába vitele, és midőn már a' bogyiszlói átmetszés is a' magas kormány által nagy erélyességgel egyenes vonalban megtör-

tént, 's majd ha a' kanyarulási Dunaviz elhal (mi által a' gőzhajózás utja 16 ezer ölről 3800 ölre fog leszállni) — 's ez által a' Duna folyama 3 lábot esik: akkor műtani kiszámitás szerint a' Sárviz szabadon befoly a' Dunába, 's ezzel együtt a' Kapos vizét, sőt majd a' Balatonból a' Sió által kivezetendő vizet is felveszi, mi által Somogynak természeti fekvése, közlekedése, ugy kereskedése kiszámithatlan sokat nyerend.

Igy a' Kapos-berke megásására lett költség gazdag kamatot hoz; emlékezem, hogy Kaposvár Atala, Pula határában egy illy hold föld évi használásaért 10—15—20 frtot p. p. fizettek; közegészségi tekintetben pedig kiszámolhatlan a' siker.

Koppán: azon historiai nevezetesség, melly Koppán helységénél foly át Tolnába, 's ott a' Kapos csatornájával egyesül: alkotják ezen vizet azon több folyócskák, mellyek Bonnya és Acsa közt lévő mély völgyben összefutnak, azután Szorossad felé Koppán alá csergedeznek nagyobb nagyobb folyammal, mert e' veszi fel egy oldalról a' bonnyai-, 's más oldalról a' német-egresi, miklósi, s' andocsi határokról jövő patakokat — több apró alig emlitendő vizekkel együtt.

Berzencze: hasonló nevü m.-város mocsáros határán keresztül foly, és már igen rég' hires malom van rajta, — siet a' Dráva folyó-vizébe.

Zenta malom-vize szobi határba kezdődik, Berzenczén tul a' Drávába szakad.

Sió: Ezen folyó választja el Somogyot Veszprém megyétől, közlekedés van rajta Jut és Maros közt csigás komp segitségével, mellyet ugyan gróf Széchényi család mind két megyében fekvő jószág

's gazdasága érdekében sajátlagosan bir, és tart, — melly azonban az utasoknak is elegendő kényelmes és pontos szolgálatot tesz. Másik derék közlekedés azon hid, melly Batthyáni herczeg által készitve, 's fentartva vám mellett V.-Hidvég és Komárom között a' közönségnek szolgálatjára áll. A' folyó-vizek sorában kell pedig emlitnem: mert azonkivül, hogy Somogy és Veszprém csucsán Foknál (régen Fuk) a' balatonbóli torkolatja valóban sebes folyót képez, — még belé szakadnak a' somogyi, veszprémi, tolnai térről több apró folyók, mig némedi 's a' gyánti puszta közt a' kapos-vizével kiegyenlitett esettel egyesül, 's aztán Simontornyánál a' Sárvizbe merül.

A' hagyomány sokat tart ezen folyóról: a' bőrgát Ádánd vidékén igen hires, azt hitték, hogy felül a' gyökerekből és vizi növényekből összenőtt, homokkal, rothadt, állat- 's növényrészekkel egybetartott meglábolható nádas alatt egyik partról a' másikra közlekedés volt, mellyen ellenség és zsiványok észrevehetetlenül járhattak. Igaz, hogy van hely, hol igen keskeny a' folyó a' nagy nádas közt, de hogy egyik partról másikra hajó vagy csónak nélkül lehetne menni, — nem tudom.

Az ujabb időben a' veszprémi káptalan által ezen folyóra költségesen épitett szép kiliti malom csak az emberi művek rövid hatását, 's a' dolgok változandóságát hirdeti: mert a' szabályozás által malom lenni megszünt, — 's derék gazdasági épületté alakult. Ugyan ez leend sorsa a' hires mezőkomáromi, 's az ozorai malmoknak is, — ha csak mellékcsatorna ásatásával át — 's ujra épitéséről nem gondoskodnak.

12. §.

T a v a.

Azon egyes tavakat, mellyek e' megye több vidékén vannak, — azonban inkább mocsáros vizállások mint p. o. a' Nagy-Bajom, Bolhás stb. helységek' határain még sok haszon vehető földet boritnak, — itt nem emlitem: mert azok most is kiapadnak nagy száraz nyárban; és a' szorgalom, árokmetszés, csapolás által főkép mivel az emlitett három viz-eset arra irányul szolgálván, csak nem mint szigetben vagyunk most már Somogyunkban, — mind ezek idővel kiszárittatván, legelőt, rétet és szántóföldet igérnek; hanem leirom ama világ-szerte ismert tavunkat: a' B a l a t o n t.

Nevét blata vagy blato álló viz — illyr szóból vevé, alig ha hajdan olly nevezetes volt, millyenné lön Julius Caesar hóditása után a' későbbi nemzeteknél: mert Ptolomaeus, Strabo és Plinius major, vagy Mela meg sem emlitik azt. Származását Tubero után sokan vulcanicusnak, igy a' földen volt gyulékony anyagok által okozott kitörések, 's hegyek elsülyedése, vizek felmerülése által történt változásoknak tulajdonitják: hunc a Christi salutis humanae adventu in agro Sisiensi — Simighiensi — erupisse. — Igaz, hogy a' Zala vizéből eredettnek is mondják némellyek igen egyszerüen, — sőt tudják, hogy számtalan apró folyók, források szakadnak belé Somogyból és Zalából is; de ha meggondoljuk, hogy medréből a' partokra nagy bőségben magnes-

vas port hány ki, mellyet mi Somogyiak is tentapórzónak szoktunk használni; ha tekintjük, hogy főkép Tihany alatt csigái (kecske-köröm) vannak *) melly termékek a' belé folyó vizekben nincsenek; — ha ügyelünk azon hullámzó hánykódásra, mellyet a' legjobban készült hajó is annyira érez, hogy még a' nagy tengeren utazott férfiaknak is émelygést, alélást, gyengébb idegzetü egyéneknek pedig valóságos tengeri-kórt okoz: akkor szabad lesz ezen kellemes fekvésü viznek a' földdel, 's az éggel sajátságos viszonyát sejteni. **)

Sőt mivel a' természet-buvárok, 's közöttök a' derék Leunitz világosan említi, hogy az emlitett csigák eredetikép csak a' kaspi és fekete tengerben honiak: azért ha azoknak létét az Elbe és Themse folyóvizében ugy magyarázzák is, hogy azok a' hajókhoz ragadva a' tengeren jutottak oda; de azt kérdem Balatonunkba, mellynek most a' tengerrel közvetlen semmi összeköttetése nincs, — honnan jöttek azok??

Meg kell vallanunk, kogy feleletünk, nagy idő, és emberi működések' százados sora boritván homályal e' tárgyat, csak sejdités lehet! Mert ha talán volt is valaha a' Balaton közvetlen érintkezésben a' Dunával, — és a' mint fejdítem azon vonalban, mel-

---

*) Mytilus polymorphus, némellyek szerént Tychogonia Chemnitzii, Dreissena polymorpha, Congeria triangularis: Zigelklauen, Muſcheln, beſonders die abgeriebenen Schalen von Congeria triangularis, kommen häufig am Plattenſee in Ungarn — — vor. Pierer Univ.-Lexicon.

**) Julius Caesar idejétől fogva Lacus Volcae nèv alatt ismeri az irodalom; Turóczi azonban Palatinus tavának nevezi: Rex Andreas circa lacum Palatini construxit monasterium in honorem s. Aniani in loco, qui dictus Tihany; — de Bonfinius e' hibát kerülte, és mindig lacus Balaton irja. Blattenſee Plattenſee.

lyet a' 10. §-fusban a' Sió-sárviz — kapos rendezése, és a' Dunába vezetése által korunk előidéz; de miért nem találták hát még eddig a' Dunában, vagy annak partján az említett csigákat? — Ki lehet igy mondani, hogy azon csigák mint világos lakói a' tengeri viznek, nem a' Duna folyamán jöttek a' Balatonba, hanem földünk neogenetica alakulásával, (mint egyik jeles tudósunk irja) — „lefolyt a' „viz, kivévén a' legmélyebben fekvő ré„szeket, hol maiglan is megvan, kisebb „nagyobb tavakat képezvén. Onnét ma„radhatott a' Balaton, a' Fertő tava" és a' tengerviz maradásával ennek kérdéses lakosai is itt maradtak. —

A' millyen kellemes nyárban e' vidék, 's a' mennyi éldeletet ád ekkor a' Balatonon hajózni, rajta halászni, madarakra vadászni, épen olly borzasztó, bár magasztos látvány a' zordon télben láthatárunkat meghaladó jég térségét szemlélni: több helyeken egyenesen járnak rajta keresztül gyalog és terhes kocsikon az emberek, ámbár a' nagy repedések (riadásoknak hivják) gyakran estvétől reggelig származva — már sok embert 's lovat kocsistól elnyelt ott, hol egy nappal sőt pár órával előbb még veszély nélkül át lehetett menni. Csak nem egész Europában hires halászatok történnek illyenkor, midőn 2—3 's több lábnyi vastagságra is befagy a' viz, és a' halászok lyukat vágnak 's hálójókat vetvén 10—15—20 fontos fogasokat mázsa számra huznak ki, mellyek a' bécsi 's pesti asztalokon is igen becsesek.

A' lángeszü gr. Széchényi István több jeles művei között gőzhajót hozott részvények utján életre, melly derék honi Irónk Kisfaludy nevét viseli: bú-

torozása a' legjobb izléssel, 's a' grófi család nőkezek által készült függönyökkel, rojtokkal ékesítve. Május elejétől fogva septemberig a' Balaton hosszát Füredről Keszthelyig, 's onnan Keneséig 's vissza éjjelre Füredre, — naponkint megfutja: von maga után mikor szükség, terhes hajót is, mellyen gabona, gyapju, 's más termékekkeli kereskedés indult meg: állapodik Somogy megyében a' szántódi, boglári, fonyódi, kereszturi kikötőkben, a' zalai részen pedig Badacsony alatt.

Ezen közlekedésen kivül van még átjárás Szántodról Tihanyba kompon, — van az ájtatos szerzetnek Őszödről Dörgitsére, 's a' Jankovich családnak Boglárról a' zalai partra járó hajója, mellyen zalai részre gabonát, 's onnan által követ épületnek szállítnak: végre van a' derék hid Sz.-Györgynél, kezdődvén a' szép töltés Battyántól Keszthelyre, gr. Festetics László költségén Khern mérnök ügyessége által épitve; ettől vám 's hidpénz is jár a' birtokló uradalomnak, de ezt örömest fizetjük, ha eszünkbe jut, mikép várakoztattak a' révészek, még pedig természetesen annál tovább, minél rosszabb, szelesebb volt az idő! Emlékezem 1847-be nagy bizottmány utazott le Füredről Kisfaludy gőzössel, e' hid alatt lebukkanva, tovább szemlélni a' Balatont, hol az már csekélyebb és nádasabb: ezen mozgalom után, főkép legujabb időnkben, hol a' közlekedés, — mint a' kereskedés' egyik fő tényezője szaporodék — nem képtelenség reménylenünk, hogy valaha csatorna fog vezetni Kanisáig, hol Somogyból a' vaspályának eddig, 's innen Fiume és Pécs, 's mint Somogy lelkes férfiai épen most mozgatják, Fehérvár felé vitele czélba van véve, mint alább 15. §-ban áll.

13. §.

Szölöhegyei és termése.

A' megye fekvése szerint elsőben is a' Drávamellékieket említem: igy 1. Légrád hegy, mellyet Kanisa patakja és Mura folyója választ el Zalától, Croatiától pedig a' Dráva: ezen van a' légrádiak szőlője, mitől tizedet adnak keszthelyi gróf Festetics családnak. Vannak ezen hegynek különbféle emelkedései, 's ezek közt nevezetes az, mellyet még most is uj hegynek, vagy a' történetirásban Zrinyi uj hegyének hivnak, melly körül erősség, töltések és sánczok még most is látszanak, 's igen hihető, hogy Kanisa városán innen lévő puszta Sántz erről neveztetik; — másik emelkedés Földvár: töltéseinek és sánczainak maradványai még világosabban szemlélhetők egész a' Dráváig nyulva; itt van a' Látó homok-hegy, 's ennek szomszédjában a' Sz.-Mihály hegye, melly nevét veszi Sz.-Mihály remetétől, ki a' hegy tetején épitvén kápolnáját itt alamizsnából élt; itt van a' köznépnél Unom-bánom név alatt ismeretes hegy is.

2. Lejebb a' Dráva felé esik a' zákányi hegy, mellynek jó borát honunkban kellőleg még nem ismerik, noha a' vidéken nagy asztaloknál is becsben van, és a' stajerok jó drágán elhordják: — igen kedves izű, szesz-gazdag fehér bor ez, 's hiszem, hogy a' bortermesztők ország-szerte figyelmeztetve a' talán létre jövendő borcsarnok utján ezt ismertetni valakinek ('s talán legelsőben a' derék egyik Korizmitsnak, ki itt gazdatiszt vala) eszébe jut. Most gr.

Zichy család tulajdona, mivel ez utolsó években veszprém püspök korában gr. Zichy Domonkos a' Széchényi családtól, — felét már előbb is birván, — örökre megszerzette,

3. A böhönyei hegy, melly jó és főkép sok vörös bort terem, ugy hogy csak nem minden egyes szőlő-tulajdonos maga szükségén felül adhat el: jelesen pedig a' földes urnak, amaz Nesztor időt élt magyar gazda b. e. Festetics Antal által épitett nagyszerü pinczéjében 10—12 ezer akója is szokott feküdni: a' nagyobb hordók Antal, Amália, Ágoston, Samuel, Dienes családi neveket viselik; eladásnak kedvező években a' bor' akóját előbb 4—6 fton adták, 's most, midőn honunkban is nagyobb a' bor ára, 10—12 fton elkel az.

4. A' kéthelyi szőlőhegy, nevezetesen Baglyas vidékünkön túl is esmeretes: főkép az uraság derék pinczéjéből a' vörös bort — melly a' burgundival vetélkedik — mint napi renden kivüli (extra) csemege-bort távolra is elhordják, 's méltán: mert a' magyar gazdasági évkönyvekben ismeretes Appel tokaji, soproni, sőt rhenusi 's francz honi vesszőket is hordatván azokat rendszeresen ültetve, utódja Hörman, (későbben a' nádor József ő herczegsége javainak kormányzója) sőt a' mostani gazdatisztség által is okszerüen kezelve — valóban állandó hirt, 's becset tapasztalásunk és meggyőzedésünk szerint méltán igényel.

Említést érdemelnek a' marczali, gombai, horváthkuti szőlőhegyek, mellyek borkereskedők előtt ismeretesek, minthogy kedves izü bort adnak: van itt kék nyelü fehér, fügér, pandur, vékonyhéjú, tök, bajor, rózsa vagy dinka, sőt fekete, karaj, 's kadarka —

igen jó fajú, — melly a' budai kadarkát is felül mulja festő részeivel; kár hogy e' fajok rendesen külön ültetve nincsenek, sőt más aljasbakkal, még az apró csóka szőlővel is vegyitvék; bora azonban még is első rendü e' megyeiek között. — A' Balaton mellékiek közt említést érdemelnek a' fonyódi, *) kishegyi, turi, öszödi, kőhegyi, köröshegyi, szamárdi szőlőhegyek: mert a' bornak kedvező években — millyenek voltak 1811, — 1822, — 1834, — 1842 elég bőven, 's olly jó musttal fizettek, mint Veszprém vagy Zala jobb hegyei, és a' borok csak középszerü gond 's véle bánás által is soká el állottak, 's még most is lehet Szántódon az uradalmi pinczében 20—30 éves borokat találni.

Tolna megye felé fekvő hegyeink is: a' tabi, lullai, kis-szőllősi, sérseghi, döröcskei, szili; ugy a' középen fekvő karádi, főkép köttsei hegyek igen jó bort teremnek. De különösen meg kell említnem a' baranyai határ felé fekvő hegyeket: berki magas és szép kilátásu Kata-, 's ezzel egy lánczolatban lévő k.-kereszturi, cserénfai, fürteleki szőlőhegyeket: ezekkel együtt jó bor a' sántosi, b.-asszonyfai, szulimáni, mozsgói; de méltó volna a' borkereskedési-világ tüzetes esmeretére a' gálosi, hajmási, — hová b. e. Festetics Lajos Tokajból, Sopronból, sőt olasz és franczia országból is nemes faju vesszőket plántált volt: ezekkel vetélkedik a' közel fekvő Simonfa, hol derék Somssich Pálunk budai 's más hires hegyekről szerzett ültetvényekkel már Atyjától is jó karban át-vett szőlő-termésének becsét naponként emeli:

*) Ez, a' hozzá csak 1 mérföldnyire fekvő boglári kopaszhegygyel historiai nevezetesség, mert birta, 's lakta a' hires Magyar Bálint, 's benne tanyáztak Rákóczy csapatjai is.

nem lehet még elhallgatni a' sz.-jakabi, kaposvári, s itt főkép iványai, szennai, dadai, szendi, sz.-benedeki borokat; mind ezen hegyek, mint feljebb is említém, nem igen magasak, de dél-nap-nyugotnak feküsznek. —

---

14. §.

A' hegyeket alkotó föld és kö .

A' föld többnyire kemény agyag, de a' földtani sejditésnél több azon tapasztalás, hogy mélyen a' hegyekben többnyire mészkő-fajai feküsznek. Azon hegyek azonban, mellyek a' Balaton mellett Fonyódon felül esnek, valóban Bazaltal bővölködnek.

Mit már feljebb 8. § emlitettem Somogy kövéről, — kevés szorgalom, egyes ügyelet, 's ennek méltánylása azon előitéletet, hogy Somogynak nincs köve, elegendőkép megczáfolja: főkép az 1846-ik évi febr. 3-án tartott megyei nagy gyülés 677 száma világos rendelete óta, midőn a' fő-orvos évi rendszeres jelentésének 9-ik pontja *) szellemé-

---

*) — — — Arra azonban figyelmeztetni, a' ts. ns. vármegyét kötelességemnek ismerem, hogy nem csak természet-tudományi, hanem status-gazdasági tekintetben is ügyelettel meltóztassanak lenni azon hegy-domb vonalra, melly Bécz tájától Hárságy, Kisfalud, Gálos, Sz.-Balázs, Gyarmat, Hagymás, Keresztur felé Kerceligetig nyul, mert ezen határokban, 's nem igen mélyen vannak terméskövek, mellyek még ásványtani (mineralogia) tekintetben is alig ismeretesek, de technikai tekintetben kell emlitnem, hogy magány-gazdaságoknál válukat, csatornákat, ajtó szárakat láttam azon kövekből, — névszerint Hárságyon széles lapos kövekkel van az udvar kirakva, mellyek olly tömöttek, hogy a' fedél szeglet csurgása alatt hosszas idők mulva is épek maradtak:

ben végzés lön: „hogy e részben kellőleg vizsgálódván jelentésöket, figyelve a' kövekhez való juthatás módjára is, annak idejében adják be, — kétségen kivüli dolog ez.

Azon mészkő-fajok példányai, mellyeket a' kiküldöttek a' helyszinén ástak — főkép Gálostól ¼ óra távolságra eső nagy bükk-fákkal benött Cserénfához tartozó domb-szakadásból, a' könyvtárba tétettek: valyon a' következett politikai zavarok alatt vagy után nem hányta-e azt ki az „incuria aetas" a' gondatlanság? nem tudom. Annyi bizonyos, hogy a' mostani kormány, egyénei hallomás, sőt hivatalos-irományok által is figyelmeztetve e' fontos tárgyra, — az emlitett helyen kőfejtést — kőbánya — nyittatott, honnan a' gödre — kaposvári vonalra, Kaposvár utczájára az ut-készitéshez szükséges köveket hordják a' helységek, és igy Somogy megye, ha csak a' legfelsőbb rétegre elkerülhetetlen szükségesnek nem kivántatik a' baranyai márványkő, most, és majd tulajdon anyagából is készithet jó utakat, kivált ha még a' Hajmás', Kisfalud', Tót-Keresztur', Fonyód' 's határán lévő köveket is elég figyelemre és haszonra forditja. Sőt nem hallgatom el, hogy a' kis-bári (apáti) helységbeliek tulajdon, Bonnya és Karád között fekvő határukból hordták meg már 1848-ban a' reájok kivetett ölköveket, mellyeket Baranyából kellett volna hordaniok; mit azonban ők nem jelentettek be hivatalo-

---

száz esetekre rugna, kivált most kereskedést, 's utakat czélba vevő szellemünk idejében, — a' szegény adozó népre a' nyereség, ha Baronya rettentő erőt 's költséget igénylő (Mánfa, Megyefa 's Bükösd felől) köve nélkül legalább az alsóbb ágyazatokra, el lehetnénk. —

san, de én magány-uton a' dolog' bizonyos és világos tudomására jutottam, és tudományos tekintetben, mint a' jövendőségnek talán hasznos dolgot megemlítem.

Somogy földje felszint különbféle alkotó részeire nézve: igy N.-Bajom, Csököl, Bukogát, Zenta, N.-Korpád körül 's több más vidékeken folyó homokot látunk; másutt sárga, sőt csak nem vöröslő agyagot *) kénytelenek a' lakosok nagy szorgalommal trágyázni, és fáradozással művelni; sok helyeken vegyes az agyag homokkal, még pedig fekete homokkal, melly vegyület a' hanyag gazdát is jól jutalmazza; 's végre vannak nagyobb kiterjedésü vidékek, hol a' növény 's állat-részek rothadt maradványa, a' televény föld buján termi nem csak a' takarmányt, muhart, hanem a' repczét, kölest, lóhert, de megteremné a' rist is.

---

15. §.

Kereskedési közlekedése és kereskedése.

A' megyét körülvevő vizeken, Dráván, Balatonon keresztül ember-emlékezetétől fogva voltak, 's vannak hajóval 's egy pár helyen hiddal is közlekedések: igy Sztáránál, Dráva Sz.-Mártonnál, Bartsnál Szlavonia Veröcze megyéjébe át: Heresznyénél a' varasdi ezred földére, Dörnyéről — hol még én is igen szép fa-hidra emlékezem, — ugy Légrádnál horváth országba van kompon biztos közlekedés;

*) Innen van, hogy a' gelencsérek annyi cserép konyha-, asztali- 's ivó-edényeket készitnek, hogy e' tekintetben ritkán szorulnak a' Veszprém megyeiekre.

sőt megyénket csak kis darabon határozó Murán a' kakonyai rév Zala megyébe a' muraközi járásba visz.

A' Balatonon van a' derék keszthelyi hid, van Boglárnál a' Jankovics család, és az ájtatos szerzet őszödi határán Dörgicsére, Szántódnál a' Benedekiek birtokán Tihanyba át-járó derék hajó. Ezen kivül van — mint emlitem — kisfaludi gőzös által igen kellemes érintkezés a' személyekre nézve, melly terheket is szokott 1—2 uszályzó (Schleppschiff) hajókon hordani, szálítni.

A' Kapos csatornáján, melly Baranya és Tolna megyéktől elválasztja Somogyunkat, több derék kőhidakat idézett elő a' szorgalom: igy Kaposvárnál Sz.-Jakab felé, Toponár határ szélén az ugy nevezett fészerlaki, — Taszár és Homok közzötti, — a' berki kő- és azonkivül több jól készült fahidak megnyiták, 's fentartják a' szorgalomnak az utat.

Jó anyagból készült már régi posta-út azon ország szerte ismeretes vonalon, melly Fehérvár felől Siófoknál a' derék hidon át lépve (itt már a' veszprémi uttal is egyesülve) balaton-melléki posta-utnak neveztetik: keresztül a' szemesi, györki, öreglaki, marczali, nemes-vidi, iháros-berényi, zákányi állomásokon horváth országba vezet. Iháros-Berényben, összejön azon posta vonallal is, melly Kanisáról, Berény-Berzencze-, Babocsa-. Istvándi-. Szigethvár- 's innen már Baranyában Sz.-Lőrincz m.-városokon át Pécsre megy.

Ez előtt 10 évvel a' magas kormány a' török határok felé vezető egyenes vonalról eszmélkedett, és Bécsből Sopronon keresztül Zombornak volt kitüzve a' vonal: ezen két végpont közt fekvő megyéket, 's állomásaikat külügy-minister Metternich herczeg

hivatalábóli egyén Cs—y hazánk fia Somogy-Baranyára nézve különös figyelemmel megjárta, 's aztán Biringer a' budai cs. k. posta-hivatal kormányzója is egész erélyességgel vizsgálta, 's igy e' tágy a' kormányzott helytartó-tanács által pártfogolva minél előbbi sikerésitésül kitüzetett. Azonban a' bekövetkezett forradalom ezt is megakasztotta, — 's csak annak lecsillapitása után 1851-ben sikerült az előbbi irományok utján a' dolgot felélészteni, és azon soproni posta-ut Somogy határáig az illető megyék viszonyai 's helységei szerint rendeztetvén, itt is Marczali (Keszthelyről) Sörnye, Kaposvár, — a' megyén túl Gödre, és Szék állomásokkal Pécsig életbe lépett, honnan már a' vasut és gőzhajózás által a' világgali egybeköttetés létesülend! De 1856. évi September-től fogva minden héten érkezik csütörtökön viradóra Pestről egy császári szorgalom-kocsi is Kaposvárra, melly pár személyt, málhákat és pénzt hoz, és visz.

Kaposvárt vevén középpontul, a' többi közlekedés ez: K.-Mérő, Kadarkut felé stb. Szigethvárig, Mike, Szulok felé a' Dráva mellékére, — Szomajomnál ezen ut kétfelé térvén, másik fő ága megy N.-Bajomnak, még pedig kormányilag országos kereskedőutnak határozva. Füred felé Aszalón át vezet egy jó széles — az esős időben agyagos telepe miatt sáros út Mernyének, hol elválva a' kies völgyön Mocsolád és Gamás közt sok munkával készült, nyárfákkal is nagy darabokon beszélelt út Turba, 's innen a' nagy homokos mezőn Látrány alatt Rád szép pusztán keresztül Szemesre, 's igy a' posta-utra. Mernyéről más két ut megy az erdőkön keresztül, egyik Mocsoládon át Karádnak, másik Ecsenynek, 's igy Andocsnak, Tabnak.

Toponár felé régtől fogva erdő-irtásokkal, töltésekkel, több helyeken az ut mellé hárs- vagy nyárfa ültetvényekkel vezet egy országut Magyar-Atádnak, Ráksinak, Igalnak, Andocsnak, Tabon keresztül Ádándnak, 's onnan a' juti kompon át Lepsénynek vagy Ságvárnak, Kilitinek 's Foknál a' posta-utra. Ugyan ebből tér el Toponár végén délnek ismét egy ország-ut, melly Berkin át Atalának, Dombovárnak 's igy Tolna megyébe visz; sőt Orcziból kimenve, ezzel csak nem párhuzamban szakad el ismét jártas széles ut Büsünek, Szilnak, más ága Gellének 's mind e' kettö Tolnába. Posta-ut, mint emlitém, a' megye szélén, 's másik rövid vonallal (3 állomás) a' megye derekán menvén, az utazásposta jó lovakkal vagy tulajdon alkalmatossággal, vagy fogadott fuvarosokkal történhetik: még eddig 3—4—5 ftért tartással naponkint jó erős két lovat lehet kapni, ugy szinte a' terheket is p. o. gabonát, hamuzsirt, nyers bőröket, gubacsot, bort, pálinkát, mézet, abroncsot, Kanisára, Sopronba, Pécsre, Zágrábba, gyapjut Pestre, Bécsbe lehet szálitni. — Fuvarozó helységek: Juta, Hetes, Aszaló, M.-Egres, Jád, Faisz, Bize, Marczali, Nikla, Szomajom, Kis-Bajom, Szabás, Szulok, Csokonya, Lad, Böszénfa, Andocs, Nágocs, Karád, 's igy mindenfelé e' megyében lovak lévén, az utas nem akad meg. — Mi jövendőt igérhet Somogyunknak azon szép eszme, mellynek létesitésére a' köz részvét egyesült, hogy t. i. Soprontól Kanisáig, 's onnan tovább vasut készüljön, azt elhatározni nem merem. Azonban sikerül vagy nem sikerül az ügyben tett első erélyes lépés? feljegyzem, miről „Magyar Sajtó“ dec. 19. 1855 igy ir: „Az ipar- és vállalkozási szellem na-

ponta érezhetőbb hóditásokat tesz az ország és nemzet körében. Az első gyülés, melly folyó hó 18-án a' soprony-n.-kanizsai vaspálya kérdésében Sopronyban tartatott, — a' magyar aristocratia, földbirtokosság és polgári rendnek ismét egy fris koszoruját gyüjtötte egybe, 's a' honnak felvirulását kifejező érdek egység ösztöne egyhangu határozatot hozott létre, — azt t. i. hogy a' gyülés magát, mint somogy-nagy-kanizsai társaság lényegben megalakultnak nyilvánitá, a' terv részletes kidolgozását azonnal egy választmányra bizván."

Nékem valóban erős reményem van, hogy a' geographiai fekvés által annyira ajánlott, a' kereskedési nézet szerént óhajtott pályán az illető városok derék előljáróinak buzgó részvétökkel egyesült olly testület, melly herczeg Eszterházi Miklós, gr. Festetics György, gr. Széchényi János és Kálmán, gr. Somogyi, herczeg Batthyáni Fülöp stb. urakkal fénylik, kitüzött czéljában hajótörést nem szenved. —

Az emberi lélek eredeti tulajdonsága szerint a' jóban részt venni kész lévén, — im a' M. S. 24. decemberi ivén már ezt olvastuk: „Somogyban egy társaság van alakulóban, melly a' Pestről Székesfehérvárig viendő vaspálya-vonalt a' Balaton déli oldalán Somogyon keresztül Nagy-Kanizsaig elvezetni óhajtja stb." Az illető bizottmány a' ritka tevékenységű 's practikus tapintatu Somssich Miklós elnöklete alatt Kaposváratt alakitó gyülést tartván január hónapban, — hisszük, hogy ezen vonal politikai szemponttal nem ütközik, 's az a' köz-

érdek és részvét által létesülend, sőt akkor a' pécs-kanizsai vonal sem fog elmaradhatni.

Mig munkámon dolgozom, im illyen czikk jön a' „Pesti Napló"ban f. évi apr. 16-kán: A' „Magyar Sajtó" — — a' fátyolt lebbemi fel, — — — hogy — — — — — a' három társulat terveiben és czéljában most végkép egyesült, 's a' magas kormánytól a' következő vonalokra fog a' napokban engedélyt nyerni:

a) Bécsből Sopronyon keresztül Pécs felé; b) Szönyből Fehérváron át, 's ha technikai vagy téri nehézségek nem akadályozzák, Pécsen keresztül Eszékig, Zimony felé; c) Budáról N.-Kanizsán keresztül Pöltschachig Stajerországban.

A' mint magány uton is tudom, még nem hamar lesz eldöntve, valyon ezen út a' balatoni, somogyi vagy veszprém-zalai oldalon viendő-e? én erősen hiszem, hogy Somogyban a' Balaton melletti téregyenesség, a' Somogyból millio forintra hágó kereskedelmi gabona, mintegy 12,000 mázsa gyapju, és temérdek dohány előnyt adnak Veszprém vidéke fölött, és e' földfekvésen 's termelésen alapuló közbenjárásuk Somssich Miklós, József, Pál, ugyan Jankovics László, Kund Vincze és Satzger megbizottaknak, siker nélkül nem maradhat. Ha csak világszertei és strategiai nézetek után a' balatoni mind két oldal mellőzésével Fehérvárról egyenesen Simontornya, Dombovár felé Kaposvárnak 's ugy Somogyon keresztül, (a pécs-kanizsai vonallal valahol egyesülve) Kanizsáig nem állapítatik, 's készítetik a' vonal.

16. §.

Termesztménye 's tényező kereskedése.

Kereskedése illy eszközöknél fogva Somogynak van, és termesztő lévén szorgalma' gyümölcsét naponkint mindinkább élvezi: ön szükségén túl termeszt gabonát minden földbirtokos, kinek 3—5 száz holdnyi birtoka van, de a' nagyobb uradalmak évenkint 3—5—10 ezer mérő gabonát is adnak el; ügyelnek pedig a' gabona tisztaságára, és aczélosságára, 's igy nehézségére: én több helyen különböző években láttam a' gabona nehézségét vizsgáltatni, 's ugy tudom, hogy egy p. mérő buza nyom 80—85 sőt 90 fontot is. A' rozs — az egész megyében általánosan, — kiváltkép a' homokos vagy ellenkezőleg kemény agyagos földön a' köznép' táplálmánya, az uradalmak termesztik nagy bőségben és a' kanizsai, veszprémi, keszthelyi piaczon jó áron kel, sőt a' stájerok magok is eljönnek 's nagy terhes kocsijokon elhordják azt.

Az árpának külömbféle fajai vannak mivelésben: az őszi többnyire házi szükségre, sertvés-hizlalásra vagy darálva szarvas marha-étetésre elfogy; a' tavaszit közönségesen ser- vagy szesz-főzésre felhasználják.

Zab annyi terem, hogy a' sok lótartás mellett kereskedésbe is jut; sőt hajdinát (tatárka, hariska, pohánka) is vetnek, kivált a' kaposi és szigeti járásban, mi a' marha-tartásnál a' több gabona-neműeket pótolja, 's kivált dolgozó lovaknál abrakul szolgál; de kásának készitve, mit Toponár körül

és a' Dráva vidékén jól értenek — asztali eledel és a' köznépnek nevezetes táplálmánya.

Kukoricza különbféle faját nagy figyelemmel termesztnek a' gazdák, 's nagy mennyiséggel forditanak a' kereskedésre; házi szükségen, hizlaláson, szesz gyártáson kivül többnyire a' rozs és árpa közötti áron hordják el a' kereskedők.

Kolompér ámbár néhány évekkel ez előtt annak rothasztó-betegsége sokakat megijesztett volt, — olly közönségessé lön, hogy a' szegényebbek ön házi szükségökre, a' gazdagok szesz-gyárhoz egész táblákat vetnek.

Termeszt a' somogyi ember földmivelés utján különbféle főzeléket: paszulyt, *) (phaseolus) babot sokféle váltványaival, lencsét, (Ervum lens) borsót, (cicer) kölest, káposztát, sárga répát stb. veteményeket, annyit mennyire szüksége van. Naponként inkább ismeri, 's keresi a' takarmány növényeket: u. m. a' répának különbféle fajait: a' burgundi (beta cicla, Runkelrübe, Zuckerrübe), a' karó- (B. napus), a' kerek-répát (B. rapa), — a' bükkönyt, a' mohart: a' legközönségesb telkes gazdának van, bárha kis darabon is lóhere (trifolium), melly gyökereit mélyen bocsátja, és valamint több esztendőkig él, ugy majustól fogva novemberig nyáron át többször lehet kaszálni, a' gombos- kivált a' piros lóhert pedig a' váltógazdaságban nem is nélkülözik, és nagy táblánként vetik a' tehetősek tisztán, vagy árpa, és zab közibe. Ritkább szorgalmu gazdáknál láthatni spanyol-lóhert, esparsette — a' sovány, hegyes helyen is diszlő lóperjét, — macskafarkuperje stb. —

*) mit hibásan borsónak nevez.

Ez alkalommal, 's helyen ennyit mondani, hol a' termékekről mint gazdasági 's aztán kereskedelmi czikkről van szó, elég; de érdemes a' növényeket füvészetileg is leirni, mint ezt más legtöbb tájékirók (Topographusok) teszik: a' naponként ébredező természet-tudomány eránti szeretet, az értelmiség utján folyvást haladó mező-gazdaság ez által nyerhet, sőt egyéneinkben is, a' növények' ismerhetésére vágy ébredhet. Nehogy pedig az eszmék összefüggését, mennyiben azok társadalmi viszonyunkban gyökereznek félbe szakaszszam, — a' füvek isméretének alább egy szakaszt adni szándékom.

Gyapju: birodalom-szerte ismeretes már rég' a' gr. Hunyadyak, hg. Eszterházy, gróf Széchényi, 's gróf Festetics, 's nemes Festetics család gyapjuja mind mennyiség, mind finomságra nézve, mit bizonyit az, hogy a' legközelebbi években 1 mázsa 160—200 frt. B. W. kelt el; de vannak még számos birtokosok, kik bár kevesebb, de nem alábbvaló juhot tenyésztenek, és részint honi, részint külföldi drága kosokat szerezvén ezen áru-czikk fel emelésében az idő és kereskedelmi viszonyokat szemök előtt tartva haladnak; megemlitendők: Czindery László, büsüi Gaál, bogáthi gr. Zichy, sárdi 's mikei Somssichok, faiszi Kund, györki Jankovich, iháros-berényi Inkeyek, Siskovits, Sárközy stb.

Atalában kinek 3—5 szász holdja van, somogyi közszellem szerint a' juh tenyésztést ugy tekinti, mint pénzt hozó és a' gazdálkodási körlánczban, főkép trágya miatt első tényezőt.

Gubacs: igen természetes, hogy hol sok tölgy- és cserfa-erdö van, ott az időjárás sok gubacsot is szül. —

Leginkább az izraeliták bérlelik ki e' termékre nézve az erdőket, hetekig öriztetik és lassanként a' mint hullanak gubók, szedetik e' nevezetes kereskedelmi czikket. —

Tűzi-fával a' kereskedés még kevésbé élénk: legfeljebb helyben veszik azt, különösen mező-városainkban azon lakosok, kiknek vonos marhájuk nincs. Volt idő, hogy irtás vagy ország-ut készitése (alléek vágása) alkalmával helyben az erdőn 20—30 kron adták ölét, most azonban az erdőn öle 1—2 ft. p. p.: be szálitva m.-városokban öle jön 6—8—10 ft. p. p. a' mint valaki távolról kapja, vagy a' bükk-, cser-, gyertyánfát választja.

Épületfa malmoknak, nehéz fedélnek, vagy megforditva is paraszt házaknak tölgy-, cser-, kiválogatva szil-, nyár-, körösfa elég van; szebb épületekre rendesen fenyőfát szoktak használni, mit herczeg Eszterházy, Festetitsek, Igmandi és Somssichok erdeiben találni. Azonban mivel az emlitett urak erdejöket részint kimélik, részint jó vastag szálfákat nehéz kapni, — jutalmasan szokták az épületfát Mohácsról többek, a'Babócsa járásiak Bartsról, Domboruról, az igali járási lakosok Tolnáról, Adonyból szállitni. —

Deszka-metszőgép több helyen van a' malommal összekötve, 's a' közel lévő vidékre kereskedést is üznek vele; legtöbbet adnak el Czindery' sz.-mihályfai uradalmában, hol zsendelyt is készitnek ön szükségökön túl. — Hordó dongák több részein a' megyének olly mennyiségben készülnek, hogy szomszéd megyékbe is hordják azokat.

Bor: mint a' 13. §fusból kitetszik a' megyei lakosság szükségén felül terem és elhordják azt

Stajerba, Vas- és Sopron megyékbe, — a' balatonmellékieket Pest felé: kűlönősen a' kéthelyi, böhönyei vörös bor akója elmegy 6—8—12 pftért; — és ha azon közlekedés létre jön, mellyet a' már emlitett 's czélba vett hajózás és gőzkocsizás igérnek: ugy a' somogyi borok termesztői is jobb kezelésre ösztönöztetve világszerte megmérközhetnek. Nevezetes az tudományos tekintetben, hogy az igen tudós Oláh Miklós, esztergomi érsek Pest városa leirásában azt mondja „Pesthum civitatas vinis exoticis non Sirmiis modo — — — sed et Baronianis, Somodianis celebris.“ *)

A' kereskedésben kiváltképen igaz: „ignoti nulla cupido“ mit nem ismernek, nem keresik. **) Többször lett már valami eset — mint emberi számolás által hiressé!

Pálinkát készitnek szilvából, 's égetnek szeszt több gyárakban burgonyából, árpa vagy kukoriczadarával a' vegytan gyakorlati szabálya szerint. Éget pedig majd minden faluban a' zsidó régi egyszerü módja szerint törköly- és szilvából: a' művelt gazdaság elvei szerint dolgozó szesz-gyár van Faiszon,

---

*) Vineas tamen 1241ª a' Tartaris desolutas et per Belam 4 no vitus implantatas.

**) Eszembe jut, hogy 1562-ben tridenti zsinatban bibornok Draskovics György pécsi püspök, magyarország részéről megjelenvén, — midőn a' nagy asztalnál (mint szokott lenni) egyik a campagni, másképen a' lachryma christi stb. bort dicsérnék, — az emlitett magyar fő pap ur pedig szokása szerint honi bort vivén magával, 's azt minden más külföldi borok mellett is használván, — abból megkinálta a' szentséges atyát is; midőn pedig ez tetszéssel kérdezné, hol termett ez a' nektár? Draskovitsunk felelé Tallyán; akkor a' pápa költői szellemre ragadtatva, igy szólala meg: „Summum Pontificem Talia vina decent.“ —

Berkiben, Maróthon Szilban, gr. Hunyadyak, Bálványáson Satzger birtokában, és ezt részint Pestre, részint egyenesen Fiumeba, Bécsbe, szokták jó áron eladni. —

Van tehát Somogy népének bora, pálinkája, söre, és nem kénytelen némelly külföldi tartományink példájára alma- vagy körtvély-bort készitni: ezen gyümölcsből inkább házi szükségre eczetet készitnek, megtörik t. i. azt kótissal, azután nyitott faedényben vizet töltenek reá, és ezt róla, némellykor reá ujra vizet töltvén, leszáradni se hagyják, 's mikor elég savanyu lesajtolják, és kétfenekü aknával 's csaplyukkal ellátott hordóban elteszik. Csupán a' munkások számára készitnek némelly vidéken a' lesajtolt törkölyre vizet töltvén lőrét vagy csigert (Lauer, Treſterwein), — és igen ritka házaknál megmaradt még a' nyirviz készitése: megfurják tavaszszal a' nyirfát 's bővön folyó édes nedvét seprüs borra töltve, vagy a' nélkül is hordóra teszik és a' meleg nyárban mint hütő italt használják.

Repcze-olaj, — miután a' dió-, mák-, tányérvirág-, tökmag-olaj, csak a' termesztők asztalára jön, — olly bőségben készül Kaposvárott, Mernyén stb., hogy némelly kereskedő évenkint 5—6 száz mázsát szálit Kanizsára, Sopronba, Varasdra. Ezen üzlet is leginkább az izraeliták kezében van, kik a' termesztőktől a' repcze' mérőjét 5—6 pftért összeveszik, 's ki-ütik, a' maradék pogácsát a' marhának eledelül adják. Kisebbszerü olaj-malom csak nem minden faluban van, mi azonban csak a' lakosok házi szükségét látja el.

Degecz vagy kalamász készül a' szurokfenyőfa égetése által a' hg. Eszterházy, a' Biedermann mos-

gói, és Festetits bőszénfai erdejében; és kivált a' bőszénfai tehetős lakosok messze üznek azzal kereskedést, de benn a' megyében is sok majorokban azzal kenik a' béresszekerek tengelyeit.

Széna aránylag a' marha számához mindig elég terem, több helyeken azonban azt szalmával vegyitni szokták téli takarmányul, — össze rázva, vagy szecskának metszve 's annak módja szerént sós-vizzel fülesztve. A' szalmát részint kévébe kötve mint zsuppot épületek fedésére, részint az istállóban aljazatra használják, 's igy trágyának a' termesztő kezében marad, még akkor is, ha katona-tartásra a' kincstár vásárolja azt meg szálitók (Lieferantok) által. — Görgeteg táján telepedett meg egy honfi, ki szalma székeket és pedig igen csinosokat, fáját jól pallérozva és szalmáját különféle szinre festve, készit és árul. —

Fonnak vesszőkből kézi kosarokat Marczali táján, Sámsonban, sőt utazó kocsikba való kasokat is, egynek ára 5—7—10 ft. p.

A' gyékénynyel is van kereskedés: magok a' somogyiak kevésbé foglalkoznak vele, inkább a' baranyaiak, kik gyékényeket is készitnek; egyszersmind kádároknak is szükséges kákát vágnak, 's hordanak el.

Gyümölcs terem elég, 's a' mit pálinkának nem égetnek meg, aszalva Sopronba, Pestre viszik el; — alma, körtvély nyersen egész télen át is van; őszszel némelly uradalmaknál a' fán adják el, mérőjét a' gyümölcs-termésnek kedvező évekhez képest 30 kr. —3 pftig: bár nagyobb szorgalommal szedve a' zuzástól őriznék! A' kéthelyi, hárságyi, babócsai, csurgói. gyümölcs bár melly kiállitáson is figyelmet érdemelne.

Gesztenye a' szőlőhegyeken van, de leghiresebb az ih.-berényi vidéken termő. A' sulymot (trapa natans, vizi dió) is meg lehet emlitni, melly a' vizben, kivált a' Balaton vidéken terem, 's a' kik esmerik, épen ugy megfőzik és eszik, mint a' gesztenyét.

Dohány ezen nevezetes áru-czikk, — melly ujabb időben kincstári egyedáruságba jutott — Somogynak száz ezreket adott előbb: Szulok lakosai ezen szorgalom ágával hasznos kereskedést is üztek, ugy hogy egy gazda 10—20—30 ezer ft. értéket is képes volt szerezni.

Kender, len az egész megyében annyi terem, hogy a' föld népe fejér ruha', ágynemü', — sőt festetve az asszonyi köteny', szoknya' dolgában is máshová nem szorul: kötéljártók a' gazdasághoz és az épitésnél szükséges különbféle köteleket istrángokat készitnek, 's még is kivált Csököl vidékről Baranya és Zala megyébe igen nagy mennyiségü lent elhordanak.

Méz és viasz azon szorgalom' sikere, melly ártatlan falusi foglalkozása, mulatsága a' plebánosnak, predikátornak, 's kisebb földbirtokosoknak, sőt jövedelmező gazdasági czikk is, midőn a' tehetősebbek méhes-kertjüket nagy figyelemmel ápolják. A' méznek mázsája 30—32 pfttal kél el, és Pestre, Sopronba, Zágrábba hordják. —

A' viaszból gyertyák készülnek, nem csak a' templomok', hanem magány házak' számára is, — mert vannak mező-vásosainkban ugy nevezett bábosok — viasz-gyertya öntéssel foglalkozók, kik ebből tisztességesen élnek.

Márcz vàgy méhsert is a' mézből készitnek, és vásárokon árulják, — melegben az egészség rovására!

Nyers bőrrel üznek kereskedést, — azon kivül mit a' timárok, szijgyártók és cserző vargák készitnek, a' Dunára, és Sopron felé: — nevezetesen a' birkabőrök nagy kereskedési czikket alkotnak, — 's nem csak a' mészárszékeken vágott — hanem gyakran nagy majorokban járvány betegség által nagy számmal elhulló birkák bőre mind kereskedésbe jutnak. —

Még emlékezem, hogy vidra-böröket is, mellyek igen tartós és szép prémet adnak — a' Kapos, Rinya, — és a' Balaton vidékén árulgattak, valamint a' vadászattal lött őzek', szarvasok' bőrét kesztyü- 's lepedőnek, a' nyulakét, szőrét meghagyva béllésnak, sapkáknak stb. használják.

Szarvas marhája annyi van, hogy a' köznép is hizlal, kivált Csököl táján, és a' Balaton vidékén, de főkép a' birtokos uraságok tavaszonkint csapatokat adnak el a' soproni, bécsi kereskedőknek.

Méltó megemlitni n. boronkai telkes gazdát, ki két évek alatt is kedv-töltve hizlal 1—2 pár ökröt, mellyek csak nem vetélkednek a' fényes kiállitásokra jutott ökrök' nehézségével.

Sertvése száma egy időben kisebbedett, midőn a' birkatenyésztési buzgóság miatt, ennek tartása a' nagy uradalmak tenyésztés-sorából ki maradt, 's tudom, hogy házi szükségre sok gazda mázsa-számra hordatott távoli vidékről, Bácskából, Pestről, Debreczenből zsirt, 's kocsikenőhájat; de ujabban ismét kezdik átlátni, hogy a' föld minémüségéhez képest annak sem kell a' mező-gazdaságnál hiányozni. A' szegényebbek mindig nevelnek annyit, mennyi háztartásukra elég, sőt erdős vidékeken p. o. az igali, karádi járásban különösen pedig a' Dráva-

melléken kereskedésbe is jut, midőn őszszel, tavaszszal a' Sopron vidékiek felkeresik, és elhajtják.

Hizott ürüje nevezetes hasznot hoz a' birkatenyésztő gazdának. — Kecskét és szamárt keveset tart Somogy népe; amazt a' szegényebbek tejéért, ezt leginkább a' pásztorok butyor hordás végett tartják. —

Vadja: öz, dámvad, nyul a' hg. Eszterházy, a' Festetitsek, Hunyadyak, Széchényiek birtokain bőségben van; volt vaddisznó is, de most már ritkább, — 's találni szarvasokat is (Cervus elephas Hirſch,) mellyek kivált a' Tolna megye felé fekvő erdőkben, 's onnan távolabbra is elkóborolnak a' hires tamási vadas kertből.

Ez uttal érintem még, bár nem rendszeres állattanilag (mert illy előadás tehetségemen, és czélomon kivül van) azon különbféle rendű vagy osztályú állatokat, mellyek megyénkben részént vadon, szabadon, — részént ház-tartás és gond által tenyésznek, —

Gyakran lehet lőni rókát, borzot, farkast, vadmacskát, de medvét soha se, — 's most már ritkábban lehet találni vidrát (lutra), mellynek láb-ujjai úszóhártyákkal lévén ellátva inkább vizi-állat, 's halakkal él; azonban husa jó, bőre pedig igen tartós, és szép prémet ád, mint emlitők. Az apró evetféle rágcsálók (sciurina) közül ismerem megyénkben a' közönséges — a' repülő — és mogyoró mókust, mellyek leginkább fákon laknak; láttam néhány (sciurus glis) pőlét, mellyek a' földön, 's benn a' földben laknak; láttam ürgéket homokos földeinken, kivált száraz nyárban, — tövises vagy sül disznót is ritkábban; vannak a' házak, 's istállók körül

tyuk pusztitó görények, — menyétek; — szaporitatnak a' tengeri nyulak (lepus cuniculus); végre ismerjük a' házi és erdei egeret, és a' közönséges vakondot, melly réteinken, 's gabonaföldeinken sok alkalmatlanságot okoz.

A' baromfit megvenni, 's érette pénzt hozni öszszel, 's tavaszszal faluzik a' soproni, bécsi tikász; ád egy pár csibéért 30—40 krt., egy pár kappanért, kakasért 1 ftot, és a' szép pulykáért 2—3 ftot c, p. Dicséretes megemlitést érdemelnek a' házi gazdasszonyok e' tekintetben: én láttam több apróbb házaknál 50—60 pulykát, és számtalan sok ludat, réczét. — A' többi madarakkal, — mellyek vadon felette nagy számmal, de szorgalommal nevelve is mint: a' gyöngytyuk, fogoly, fáczán némelly uradalmakban ápoltatnak, — kereskedés nincs; hanem a' lakosok, kiknek mulatságok, 's falusi foglalkozásuk a' vadászat, ismerik a' házi, vagy szelid galambon kivül az örvöst (columba palumbus), vadgalambot (C. oenas) gerliczét; a' fajdtyukot, 's a' drávai nagy erdőkben a' császármadarat (tetrao bonasia); a' csapatokban, foltokban egy kakas által vezettetni szokott foglyokat, és fürjeket; 's lehet látni némelly udvarházak körül mulatságul, de nem ételül szolgáló pávákat. —

A' gázlók közül ismerjük Somogyban mint bujdosó, de a' tavak mellett némellykor leszálló, és lövés alá is jövő túzokat (otis tarda), a' darvakat, a' közönséges szürke, 's ritkán, de még is található fejér gémet (ardea aegretta), melly a' szép kócsag tollat is adja; némellyek mondják, hogy nagyobb berkes, nádas vidéken látták a' dobos gémet, vagy bölömbikát (A: stellaris), melly igy neveztetik azon

erős bőgő forma hangról, mit hosszú órrát a' vizbe dugva ád. A' gólya falusi házi barátunk, 's mindenki ismeri, a' kanálos gém azonban ritkább. A' Balaton körül van sok vad lud, récze, bibicz, vagy libucz, mellyek a' viz felett, 's körül repdesnek a' nevezetes viharmadárral együtt (procellária): minden nagyobb 's kisebb tavakon szárcsa, vagy vizi-tyuk (fulica atra), — emlékezem, midőn a' kapos-csatorna megnyitása után a' berkek kiszáradván felhőkép repdesett, hogy egy puskás százankint lőtte ezen némellyeknék igen kedves bőjti madarat.

Ismerjük a' fecskének három faját, u. m. füstös-, házi-, parti-fecskét, mellyeket bár télre meleg tartományokba költözőknek, és a' tavasz kedves hirnökeinek tartanak sokan, de én télen által is tapasztaltam az emlitett fajokat nálunk.

Ki nem ügyelt a' verebekre, csizekre, tengeliczekre, sármányokra, (szántómadár) pintyekre, kenderikékre. 's honi madáraink között a' legkisebb ökör-szemre, — királykára, — vagy á' rigó különbféle fajára, mint a' sárga, — aranybegy, lép-, fenyő-, énekes-, fekete-rigóra; hányszor töltötte be fáradt keblünket est-szürkületkor a' csalogány, a' fülemile bájoló énekével? 's hányszor ébreszti napi munkájára a' szorgalmas gazdát hajnalt üdvözlő hangicsálásával?

A' ragadozók közül méltán megemlitjük a' sast, vércsét, héját, karvalyt, kányát, 's a' bagoly különbféle fajait: a' füles — nagy erdőkben, a' kuvik — halálmadár csuvik a' templom-héja, 's elhagyott kastélyok teteje alatt lakó baglyot. Mindenki esmeri a' szajkót, szarkát, seregélyt, csókát, varjut, 's a' kisebbeket megtámadó hollót.

El ne felejtsük a' kakukot, a' zöld, és tarka harkályt, a' bubos bankát, babukát. —

Halkereskedés a' Balaton fogasán kivül, figyelmet alig érdemel; de ez sorra a' határ' 's igy viz-birtoknak, melly az innenső partról a' vizközepéig terjed, fekvése szerént többnyire arendás-halászok' kezén van, és ezek Pestig, Bécsig szálitják az igen becses halat. A' megyeiek ön számukra fognak a' Balaton bozótos vidékén sok csukát, 's potykát, melly gyakran sár izü, de fognak a' Dráva tiszta vizében igen jó izüeket, sőt süllöket is, mellyek a' balatoniakkal nem nagyságukra, de izükre vetélkednek, — czompókat, kárászokat, pisztrángokat, (salmo, Forellen) is.

Rák olly mesés nagyságú — millyeneket szétküldözve Bécsig a' hagyomány beszél — nincs; de nyárban rákot, télben csikot Somogy lakosai, — bár a' vizek lecsapolásától fogva kevesebbet, — esznek.

---

17. §.

Szenvedő kereskedése.

Az emlitettek tényező-kereskedését teszik Somogynak; ellenben kiad sóért igen sok pénzt: vannak uradalmak, mellyekben 100—200 mázsa elkél évenkint 's a' népnél annyira szokásban van annak használata, hogy a' legszegényebb is majd a' kenyérnek is eleibe teszi: mert ha történik, hogy kenyere nincs, kolompérjához vagy hajdina kásájához is adja azt, 's megelégszik.

Vasat, abroncsokat, kocsihoz való szögeket, tengelyeket, — különbféle gazdászati eszközökhöz rudakat, kapákat, ásókat, fejszéket Grätzből — 's miólta a' pécsi vashámor jobb vasat készit (mert eleinte ólom-lágy volt) Pécsről, — nagyobb gazdászati gépeket Pestről, Bécsből szokott Somogy népe venni, 's tengelyen egyenesen, vagy a' Dunán Tolnáig, Mohácsig szálitni.

Lábbelieket, közönséges csizmákat, sarukat, bocskorokat készitnek ugyan benn a' megyében, de fényüzetü férfi- és női czipőket, topánokat — a' több gyolcs, pamut, gyapju, selyem kelmékkel együtt a bolti kereskedők időkörönkint Sopronból, Bécsből, Pestről szálitnak. Illyen bolt csak nem minden nagyobbacska faluban van egy, de a' mező-városokban naponkint már csak nem a' szükségen túl szaporodik: Kaposvárott 6—8, Marczaliban négy, Tabon számtalan, és Szigetvárott évről évre több több nyilik. —

Kávét, hollandi- vagy orosz theat is nagy mennyiségben elárulnak Kaposvárott, Marczaliban, — noha az uraságok többnyire nagy városokból látják el ezekkel asztalukat. Vannak más mező-városainkban is boltok, mellyekben több füszerekkel együtt ezen czikkeket is kapni.

18. §.

Gyárai.

Szeszgyárak az ujabb időkben, mint feljebb emlitém, számosan vannak, 's ámbár ezen foglalkozás, a' véle járó sokféle költség miatt is változó, és békesség alatt igen csekély hasznot hoz pénzben; de a' jó trágya szaporitást, 's az igás-marha táplálását, sőt hizlalását számolván gazdáink, e' nemü gyárok a' megyében szaporodnak.

A' lisztőrlő-malmokat is itt lehet említnem: mert a' csak nem minden nagyobb helységben létező száraz-, és az apróbb folyóvizeken, — kiváltkép a' Dráván számos vizi-malmokon kivül, van szélmalom L.-Tótiban, 's készül gözmalom Faiszon, Hárságyon. —

Salétrom-főzést, több vidékeken kisérlettek, és még most is több kisebb birtokosok is foglalkoznak azzal, — dé kevés eredménynyel.

Üveget táblákban, 's mindenféle edények alakjában készitnek Sz.-Mihályfán — Czindery-, és Lukafán — elébb Battyháni, most Biedermann birtokán; volt még egy Sz.-Lukán, Festetitsek Galosfájához tartozó pusztán, de ez megszünt. — Ugyan Lukafán Szvetkovits haszonbérlő erélyesen kezdte a' porczellan készitést; 's én láttam ott készült szép erős edényeket; de kivált a' kova-kő' messze léte, 's más akadályok miatt (a' mint hallom) ezen foglalkozás félbeszakada.

Posztógyár most nincs: volt egy a' megyeházban, melly minden kamat reménysége nélkül csupán

a' rabok javitó foglalkozását czélozva az emberiség eszméjétől ihletett részvényes társulat ügyekezete által néhány évekig fenállott, és igen jó pokróczokat, 's különbféle posztókat készitett, ugy hogy nyilvános árverésen pesti kereskedőkkel is megmérközött, 's a' megyei szolgák számára elegendő, a' szükséges különbféle szinre festett posztót *) jutányosan adhatott; azonban ez a' forradalmi keserü mozgalom által ugy meg károsíttatott, hogy megakadt és a' társaság 1854-ben feloszlott; derék, és nagy gonddal készült kallója mérséklett áron herczeg Eszterházy-nak, ki a' helyet, és rétjein ált vezetett fiók csatornát a' jó czélra engedte volt — saját birtokába jött, több eszközei, fonó- és szövő székeivel együtt pusztulásra jutottak. **)

---

19. §.

Mesteremberek, — művészek.

Mesteremberek: posztó-, szürszabó kivált Nagy-Atádon, Csurgón, Marczaliban, Kaposvárott haszonnal üzi foglalkozását, 's vásárokon is eljár; de a' szürposztót leginkább a' Veszprém megyei csapóktól szerzik egész Somogyban.

Magyar- és német csizma-varrók, szűcsök, gombkötők, takácsok elegen vannak, — sőt csak nem minden háziasszony maga is sző, — kerékgyártók, nyergesek, szijgártók, timárok, cserzők, a' cselédek saruját varró, — 's még fényüzési

*) 1847. oct. 1-én tart. árcsökkentés-utján 600 rőföt,

**) Selyemtenyésztésre még csak annyi van téve, hogy közigazgatási ügyelet alatt szederjfák neveltetnek, és olcsó áron kaphatók.

vargák, csizmadiák; vannak m.-városainkban bádogosok, rézművesek, kovácsok, lakatosok, késesek, nevezetesen Csurgón igen jó asztali-kések, 's még légrádi bicsakok is igen jók készülnek; találni szobafestőket,— kik vászonnemüeket festnek N.-Atádon, Szigetvárott, Sárdon, Kaposvárott, festő név alatt magokat jól biró lakósok.

Kőmivesek, ácsok a' mező-városokban vannak, mint kéményseprők is, kik a' megyei szükséget fedezik, — mindazáltal a' nagyobb épületek tervei Pécsett, Buda-Pesten, 's Bécsben is készittetnek.

Vannak könyvkötők Kaposvárott, Csurgón, Marczaliban, kik a' megyében vásárokra járnak, és az imádságos- énekes könyvön és kalendariomon kivül az ujabb magyar könyveket az oskolaiakkal együtt árulják.

Művészet: van egy könyvnyomtató-intézet is, melly a' megye védelme alatt felsőbb kormányi engedelemmel keletkezett, és a' megye rendelményeit 's a' szükséges irományokat a' fő-jegyzői-hivatal könnyebbségére nyomtatta; ezen czéllal a' mostani kormány is a' főnökség' könnyebbségére a' megyei épületben oltalma alatt tartja ezt.

Az iskolák helyén 's nagyobb úri házaknál lehet találni rajz- és festész-mestereket, kik amott nyilván, itt magányosan az ifju kebelben az épitészet 's festői művészet eránt kedvet ébresztenék. Itt kapott szikrát jeles Zichynkben amaz festői tehetség, melly majd lángba ment, 's derék honfiunkat a' fényes péterváři udvarhoz vitte; igy lön az Andocson született Kukurelli a' nagy Kopácsy' védenczévé, 's olasz-honban tett tapasztalásai után jeles arczkép-festővé.

20. §.

Mezögazdasági müveltség.

A' gazdasági műveltséget tekintve, hizelgés nélkül szólva, Somogy egy a' legelső megyék közül országunkban; a' köznép ugyan a' három nyomást, és három szántást követi az őszi vetésnél, — de legtöbb földesuraknál a' váltó-gazdaság 4—6—10 évekre van rendezve. Feljebb a' kereskedésről szóló §-ban vannak emlitve a' termékek, — de leginkább a' szorgalom, az értelmiség, a' természet-tudománynak, a' gépeknek a' mező-gazdaságbani alkalmazása jellemzik azon eszmét, mellyről itt említést tenni helyén van; a' szántó és vető-, a' soros ekék, boronák, hengerek, a' rét-tisztító, széna-gyüjtö, szecskametsző, arató, cséplő, kukoricza-morzsoló gépek, naponként ismeretesebbek lesznek: példával megy most e' tekintetben elő báró Sina, kinek simongáti uradalmaiban használatban vannak ezek közül mind azok, mellyek kivált az europai fővárosokban, 's hazánkban is a' kiállitások' — amaz főbb közlekedés' utján ismeretesekké lettek. Elől jártak már e' tekintetben gr. Hunyadyak, ama sok ideig Lengyeltótiban volt haszonbérlő, felejthetlen szives vendégszerető báró Fechtig, és erélyesen működnek legujabb Csapody-féle jószág' megvásárlása által Bálványoson Satzger, és Adándon gr. Wickenburg birtokosok, 's ezek' példájára kisebb gazdászatoknál is megszerezvék már nem csak a' különbféle ekék, hanem cséplő-gépek 's többek is: általjában, főkép az urbéri munka megszüntével a'

napszám' drágasága, — mi idejében nem is kapható — felébresztette az egész közönséget, 's most már honi gépészeink is külföld mintájára mindent készitni képesek lévén, a' gazdák Pestről, Sopronból, — 's némellyek Bécsből sőt Londonból gépeket szereznek.

A' birkatenyésztés, — nagy virágzásban van: ez előtt 30—40 évvel gr. Hunyadyak kormányzója Appel ment elő ebben is példával, és illő áron juttatni kost, anyát, 's bárányt a' többi birtokosoknak, az uradalom dicséretes elve volt; azonban hoztak Cseh-, Morva-, sőt Szászországból is anyákat a' sárdi és mikei Somsichok, Czindery, Siskovich, Kund 's többek. — Nagy hirben volt eleinte a' büssüi Gaal' nyája, mellynek gyapját egyenesen Moreau gyáros drágán fizette, 's kosokat innen, sőt még többen a' Déghi Festetits böhönyei aklából vettek. Megemlitést érdemel a' kegyes szerzet jószágán Gellében, Mernyén e' gazdasági ág' haladása, mellynek alapját a' szelid Ugróczy kormányzó, Grosser provincialissal kezet fogva, olly hatással vetették meg, hogy e' dolog majd növendékök az erőteljes Dornay' vállaira jutván 20 ezeret haladott a' birkák száma, melly ugyan az 1848—1849iki zavarok miatt e' honosult és a' viszonyokba okult kormányzó távozásával kisebbedett vala, de visszajöttével ismét uj életre kapott, 's ez évben eladtak 300 mázsát a' bárány gyapjuval együtt.

Különösen nagy következetességü volt, — 's kiszámíthatatlan hatást gyakorol még soká azon száz ftos részvényeken alapult birka-tenyésztő társaságnak törekvése, melly által szász-országi finom nyáj szereztetve, a' vámosi bérelt földön

ahhoz értő birkások kezelése, 's a' legjelesebb birtokosok felügyelése alatt több évekig tenyésztetett, és mérséklett áron kosokat juttatott. De ez is, változván a' körülmények, 's talán innen sem maradván el Eris, mint más emberi viszonyokból,— a' bérleti határidővel megszünt, és a' társaság feloszolt; azonban mind az anyák, mind a' kosok árverés utján megyebeli gazdák által vásároltattak meg. — Nem fogja senki kétségbe hozni, hogy még ezen feloszlás is tényezője lön a' birkák nemesitésének; 's hogy a' jó vér igy terjedt az aklokba: mert minden állat neménél a' hasonfajok (varietas) mint különböznek, ugy czélszerü párositás, vérvegyités által nemesülnek, 's a' természet titok-fedte törvénye szerint hosszas időkig, több ivadékokon keresztül megtartják a' nemzésben erősebb tényező him' vagy nő' typusát.

Kecske, mint a' kereskedésről szóló sorokban emlitém, kevés; némelly vidéken a' szegényebb lakósok tartják teje és legeltetése, 's könnyü teleltetése miatt; a' tisztviselői táblás jelentésből kimaradt.

Szarvasmarha több uradalmaknál magyar fajú gulyákban neveltetik, — azonban néhány tyroli, és svajczi akol is van: különös szép, nagy a' gr. Hunyadyé Kéthely-Sáriban, báró Sináé Simongáton, 's jelesek Czyndery- és Somssich Miklóséi. A' köznépnél is szép magyar faj van, 's minden helység tart a' tehén csorda számára bikát közköltségén; Szlavonia felé eső vidéken van bizonyos apró, tartós, és jó tejelő faj. —

A bival is napról napra szaporodik, ámbár a' táblában külön nincs emlitve, — 's csak a' többi ökör, tehén számába vétetik; de méltó az emlitésre, mert ezen állat könnyen kitelel a' legaljasabb takarmány-

nyal is, 's azon kivül, hogy erősebb bármelly más vonómarhánál, lassubb munkára, épitésre, söt szántásra, boronálásra alkalmas, és csaknem minden gazdaságnál van néhány pár bival-ökör; a' tehén pedig igen jó izü zsiros tejet ád, 's tejfelét semmi más ki nem pótolja, és a' ki, mint elmés dr. Entzünk említé, megkóstolta, annak szájában marad az ize; de ezen állat maga is felette hizékony. Nagyszámu bival gulyája van a' sárdi és mikei Somssichok-, Sárközy Albert-, Czindery Lászlónak, — 's legnagyobb gr. Festetics Tassilónak Balaton-Kereszturon, — hol tejét, turóját, sajtját, mint másutt a' svájczi tehénnek fejését, gazdasági czikké emelték: 1856-ban a' párizsi kiállitáson is voltak innen bivalok. —

A' barmok száma:

Ló	Öszvér és szamár	Ökör	Tehén	Juh
d a r a b				
39,666	425	42,325	45,172	262,189

A' bivalok nincsenek külön emlitve, a' juhok száma pedig, vélekedésem szerint hibásan, 's kicsiny számra van téve, — csaknem épen annyira, mint a' lakosok népesedése. —

Lótenyésztésre 10—20 évtől fogva mindeu sorsu ember sokat ügyel: b. Fechtig' valóságos arab ménjei az egész vidéken terjesztették a' jó vért, 's utánnok több apróbb ménesek vannak, — példája pedig ébresztette e' gazdasági ágra az ügyeletet. Nevezetes marad azon lótenyésztési buzga-

lom, melly megyei intézkedést szült és a' tehetősbek egész megyében az akkor mégugy nevezett adózók számára, apa ménlovakat tartottak, sőt hogy az érintkezés könnyebb legyen, távolabb eső helyekre is küldtek a' fedezési hónapokra: igy hg. Eszterházy Kaposvárra, Czindery Sz.-Balásra, gr. Hunyady Szilba és Kéthelyre küldöttek, — a' többiek mint Csapody, nágocsi Zichy, gr. Széchényi Pál, Somssich, Kund stb. istállójuknál tettek e' czélra intézkedést. A' járási szolgabiró arra rendelt állandó biztossal — kinek napi dija járt, — felügyeltek a' ménló épségére, tenyésztési képességére, és ellenőrködtek, hogy a' megyei pénztárból fő-kormányi helybenhagyással járandó 3 ft. p. p., csak a' sikerrel tett fedezésért, tehát csikószám szerint, fizettessék.

E' kor szülte vala a' hetesi ló-versenyt, főkép gr. Festetits Miklós működésével és sok áldozatjával, melly alkalommal uraságok' drága külföldi lovai, külföldi ellen, — beltenyésztettek beltenyésztettek ellen az országos ló-futtatás példájára drága billikom, 100 arany stb. dijért vetélkedtek. Sőt adakozó kézzel ébresztettek a' falusi paraszt-gazdák is e' futtatáson, midőn a' nyertes 20—50—100 ftot is kapott huszasokban, tallérokban jutalmul. Igy gyarapodott a' ló-tenyésztés annyira, hogy a' pesti országos lóversenyen, és gazdasági kiállitáson legujabban is aszalai, pulai, atalai stb. lovak jutalomdijt nyertek. Megbecsülték Somogyunk' népies ünnepélyét sok távoli megyékből érkezett vendégek ugy, hogy a' hetesi gyep Somogyunk jó hirét is nevelte, — főkép, mivel ez alkalommal a' megyeház' szép teremében vendégszeretettel bőven gazdálkodó tánczc-

mulatság is tartatott. Volt idő, midőn gr. Károlyi, gr. Batthyáni, gr. Apponyi jelenlétökkel diszesitették e' közönséget.

Egyébiránt vannak ménesek, mellyek e' későbbi mozgalom előtt méltán hiresek voltak már: illyenek a' gr. Hunyady, a' babócsai Végh, a' györki Jankovich, a' berényi Inkey ménesei, — 's illyenek voltak gr. Batthyáni somodori lovai, mellyek angol apának, magyar, sőt normán anyákkal párositása által olly tökélyre emelkedtek vala, hogy külföldön is, különösen Olaszhonban nagy becsben tartattak; de itthon is a' b. e. Nádor istállójában ezen ménesből többnyire mindig voltak kocsis-lovak, nevezetesen az 1830-ki országgyülés alatt disz-kocsiját innen, e' czélra vásároltatott hat pej hordozta. — Árverés utján a' helyszinén, egyenként eladta az egész ménest a' kormányzó gazdatisztség, midőn a' két testvér grófok a' birtokot korán elhalt atyjok után öröklöttek; a' több tekintélyes, messze-vidékről is ideseregleti gazdák között legtöbbet vásárolt Márfy, ki ennek következésében nem számos, de igen jó, 's nagy kocsis-lovakkal gazdag ménesét fentartja, és párját 800—1000—1200 forinton is adja.

Sőt vannak helységek is, hol előbb ébredezett (talán földesura tanácsolta vagy jólét sugallta) e' szellem, és a' község tulajdon költségén ménlovat tartván — már rég 15—16 markos lovakat nevelt. Igy a' gellei, pulai, aszalói, andocsi ember már ez előtt 20—30 évekkel is kapott pár lováért 3—4—5 száz forintot.

21. §.

Épitési mód.

Ez magánál a' köznépnél is különbözik, részint a' lak-vidékén található anyagok, részint a' hagyományként firól fira maradott szokás szerint. A' mi a' házak fekvését illeti, az ujabb időkben szabályozott helységek szép sorral, egyenes utczát hagyva, vannak minden járásban. Anyagok: sok helyen alapzatnak négy erős kifaragott tölgyfa van összeállitva, mellytől ugyan a' négy falgerendákig karók rakatnak ritkábban vagy sürübben, azután jön vastagabbacska vesszőkből készült fonás, mellyet gyurt sárral betapasztanak. Némelly helyen az alapzat téglából van, 's reá jön a' tömés; sok helyen van amaz, igen tartós, sok szalmával kevert, 's taposott fecske-rakás. A' padlás önmagok által hasogatott tölgy-, a' tehetősbeknél a' Dunáról, Dráváról hozott fenyődeszkákból készül, sőt igen sokaknál vékonyabb, hasogatott sorba rakott szalmás gyurt sárral összetekert fák — (Wickelboden), aztán simán bekenve, bemeszelve a' stukkatort képezik. Lehet látni, hogy az istálló is egy fedél alatt van a' háznéppel, de többnyire mind ez, mind a' többi gazdasági épület egy kevéssé távolabb fekszik a' lakháztól; sőt főkép a' hegyes vidékeken olly hátra van az a' kertben, a' gyümölcsösben, hogy csak nagy gonddal, a' család egyik tagjának télben nyárban az istállóbani lakása által lehet a' marhákra elegendőkép ügyelni. A' fedél könnyü, többnyire szalma vagy náddal fedve; cserép-, vagy fazsindelyes, kivévén a' városokat

ritka: a' ház' alakja többnyire utcza felé üstökösön ugy végződik, hogy a' padlásra feljárást enged, és előtornáczkép tért hagy, hol egymás eszközöket tartani sokás.

Fütő-kályha még némellyeknél nincs, hanem gyurt agyagból rakott nagy kerek kemenczе, mellyben a' kenyér is sül, vagy ha ez a' konyhában van, akkor lehet látni a' szobában a' tányér-forma, többnyire mázatlan cserép-darabokból készitett kályhát. Vannak egész helységek, hol még kémény nélküliek a' régebben készült hajlékok; — de most már a' tisztviselőség befolyása, 's ügyelete által ezen, egyrészről a' konyha füstje miatt a' szemnek káros, — másrészről tűzi-veszélylyel fenyegető rosz szokás jóra változik, 's ha távolból is, de meghordják a' kényhez a' téglát. —

A' mi az uraságok lakházait, 's épületeit illeti, vannak, mellyek bármelly művelt külföldön is helybenhagyást nyernének: amazok téglából mészszel földszint- vagy emeletre épitve többnyire kerttel körülvéve, kastély név alatt, — és pedig vendégszeretet' bebizonyitására tárt kapuval hirdetik a' jólétet; — ezek, főkép a' birka-tenyésztéshez, a' csürhöz, a' szérühöz, gabnás pajtához tartozók, — bizonyitják, hogy a' mezei gazdák értelmi haladás', és jövedelmi pénz' szükében is több nemzetek példájára haladni akarnak, mint a' 20-ik §-ban emlitett gazdálkodási eszmélés bizonyitja. Üvegházakat, azonkivül, hogy nyárban europai, 's talán még a' tengereken túlról jött növényeket is esmernek, tartanak a' nagyobb birtokosok, — ápolják egész télen tanult kertészek' ügyelete alatt Flóra kellemeit, ugy hogy különbféle rózsákkal, cameli-

akkal, asterekkel, azaleakkal, dahliakkal, fuchsiakkal, nerium-, pelargoniumokkal, silviakkal stb. diszesithetik magokat Somogynak leányai, a' mint valóban gazdagabbak ezen kellemet táncz-mulatság alkalmával másokkal is megszokták osztani.

---

22. §.

A' lakosok öltözete.

A' nép, bár követi a' falusi és népies szokást, de egyénei még is nem csak a' szomszéd megyeiektől, hanem egymás között is különböznek ruházatjukra nézve: így a' fehér szűrposztóból, mit Somogyunkban mindenfelé számos szűrszabók varrnak, — viselnek felső ruhát, de annak szabata különbféle: Nemesdéd, Szakácsi 's a' Balaton táján kék posztóval czifrázzák ezt ki, és alatta setét-kék nadrágot, fehér gömbölyü gombbal, posztó dolmánt, spenczert hordnak; ugyan illy formán öltöznek az igali, karádi járásban a' tehetősek, csakhogy ezek a' szűrujját végén nem varratják be, hanem felöltve hordják, 's rövid utra menve is vászon vagy szőrtarisznyát visznek kulacscsal, eleséggel, midőn amazok a' bévarrott szűrujjat kenyérrel, szalonnával, turóval (mellette sós vagy paprikás szaruval) megrakják, sőt néha korbácsot, kötelet is tesznek mellé, — gondoskodván szükség esetére. Legtöbb vidékeken a' szür' czifrázására kék posztó helyett vöröset használnak, és a' kaczéros ifjak, pásztorok azzal különbfélekép bujálkodnak, 's azt még selyemmel is kihímeztetik, szabatát különben megtartván, csakhogy kurtában hordják. —

Kalapot vagy föveget különbfélét viselnek: igy laposat szélesen lebocsátva, vagy karikásan — pörgén — fehérmegyei módon felhajtva karimáját; télben bárányból-sapkát kivül fekete birkabőrrel vagy zöld gyapju szövettel bévonva, gömbölyegen a' főhöz alkalmazva, vagy főkép a' gazdagabbak, az öregek, alacsony henger, kalpag-formára.

Lábbelit, csizmát, sarut — főkép a' béresek, 's bocskort is hordanak a' szegények. Nevezetes, hogy a' németfaj, főkép a' zseliczi 2—3 helységben (Bőszinfán, Hárságyon, Sz.-Lászlón) a' magokkal még beköltözésökkor behozott faczipőt sárban, és téli hidegben hordják, melly ugyan a' gyalog-járást lassu-csoszógóvá teszi, de kivált kocsin a' csatos czipőn és kapczán, vagy csizmán fölül hideg ellen igen czélszerüen védi a' lábot; sőt az okos német nyárban, 's őszszel méginkább, főkép kaszáláskor a' reggeli és alkonyodti hideg harmat ellen, veszi annak hasznát. Minden illy helységben találkozik 1—2 ember, ki ennek készitésével foglalkozik, 's egy párnak ára 20—30 kr. p. p.

Ha ezen lábbeli nem olly csinos is, mint a' párizsi kiállitáson mutatott, de elég, hogy a' pesti Lloyd (1855. Aug. 26.) óhajtása *) nálunk felesleg: mert mint a' franczia nép ismeri a' sabot-ot, ugy ismerik nálunk is a' klumpát, — csak hogy a' magyar inkább meztelen láb, vagy szőrmadzaggal felkötött bocskorban türi a' hideget, gázolja a' sarat, mint hogy kevés számu németeinktől eltanulná a' dicsért sabot vagy klumpa lábbelit. —

*) — — — der ordinäre Holzſchuh koſtet einen Frank das paar, wovon der Arbeiter die Hälfte verdient. Es iſt auffallend, daß dieſe billige und für den Landmann ſo zweckmäßige Bekleidung nicht anderwärts Eingang findet.

Vászon-ruha nemüvel fejérrel, sőt — ha a' több m.városainkban lakó festő mesterembernél tarkára festetni szokott tulajdon szövetét elkészitteti, — tarkával is, az asszonycseléd látja el a' házat; mert miden gazda vet kendert, 's némelly vidéken lent is, mit áztatás, költés, tilólás, gerebenezés által ugy elkészitnek, hogy belőle tartós, és fejérités után szép vászon válik.

A' nő-nem' viselete szembetünőkép különböző: a' leányok hétköznap lesimitva, hátul összekötve, befonva hordják hajukat, — de vasárnap különbféle — pántlikával — szalaggal ékesitve pártát tesznek fejökre, — a' fiatalabbak hordoznak még bársony-homlokkötőt is; lábaik dologtevő nap többnyire meztelen, de ünnepen magas sarku fekete, piros, sárga csizmát, (a' mint hiuságuk hozza) czipőt, legtöbben még is feketét, némellyik selyemszálakkal is virágosan kivarrva, 's alatta kék harisnyát viselnek. Vannak helységek, hol legnagyobb télben is könyökig érő ümegben, meztelen karral, vállal füzött derékkal, többnyire tarka szoknyában, fejér köténynyel, összetett kezöket nagyobbacska kendővel takarva mennek templomba, 's a' hosszu predikáczió alatt is meg nem fázni ifjuság feladatának hiszik. Vannak ismét helységek, főkép a' Dráva felé, hol hosszu ümegben, melly elől hasitva, a' melykas aljáig csak galanddal összekötve, hogy duzzadt emlőjöket kaczérkodva 's alig takarva látni lehessen, hátul sok ránczba szedve, szines vagy szinetlen köténynyel a' derekon körülkötve, — járnak a' nők: hajukat felfodorva hordják ezek, 's reá mintegy fejékességökre ügyelnek. Az asszonyok hétköznap fejér vagy tarka kendővel egyszerüen bekötik

fejöket, de ünnepnap' a' nagy fejér kendőt szorgalmatosan összeillegetve a' homlok felett előre szélesen pupositva csak pongyolán használják; a' Dráva szélén shawl forma önmagok szötte — kendőt is hordanak fejökön; a' menyecskék fején látni fejkötőt, — káplit fekete selyem-kendővel körül kötve, miről többnyire szalagok is csüngenek.

A' tehetősb asszonyoknak mentéjök is van, mellyet többnyire sötét-kék vagy zöld posztóból, prémmel és gombokkal, — nyakukon, 's vállaikon, bár ujja is van, — öltetlen viselnek — kaczamajka. Az ifjabbakon látni most már rövid, ujjas derékravalót, réklit is, lehajtott kerek gallérral, elöl gombokkal vagy csatokkal összeilleszthetőt.

A' művelt rend itt is, mint mindenütt, a' világszerte közönséges módot, (mit mi leginkább Párizsból Bécsen ált kapunk) követi: a' frakk, kaput, melyény, nadrág, csizma, különbféle magasságu selyem kalap, — mint ezeket a' jelen kor és divat kivánja, e' megyében is közönséges. Mig a' megyei élet 's gyülések tartottak, lehetett látni a' tanácsházban a' leggazdagabb arany, ezüst gombkötő-munkával, sőt' egészen az emlitett nemes érczből készült, drágakövekkel rakott gombos magyar ruhákat, 's kardokat, és ehhez izlésesen alkalmazott csizmákat, topánokat, kalpagokat.

Az urnők öltözete — kalaptól fogva czipőig a franczia divatlap (Jounal des Dames) szerint — bizonyitja, hogy mint szellemi miveltségökre csaknem több figyelet fordittatik a' férfiakénál, ugy izlésök a' fő-városi salonokhoz van mérve. A' téli drága bundák, muffok muszka-földről, épen ugy mint az olasz, drága tafota, vagy atlasz, a' brüsseli csipke

az ízlésteljes fő-ékesség, a' drága kövekből gyémánttal, smaragddal készült gyűrük, karpereczek, különbféle kláris-, gyöngy-nyakkötők, néhány házaknál részint az ős családi jólétre, részint a' csudálatos sebes, a' göz-kocsi, és hajó által könnyü közlekedésre emlékeztetik a' csak kevéssé figyelmezőt is. A' közép-birtokosok megelégesznek a' birodalmi gyárakban készült gyapju- és fátyol-szövetekkel, mellyeket Pesten, sőt Pécsett is izletesen (ha igen drágán is) megvarrnak a' szabók, sőt igen jól utánoznak a' kaposvári, marczali, szigetvári, lengyeltóti, n.-bajomi stb. mesterembereink: főékjeiket, a' kalapot, fejkötőt is épen ez uton kapják, vagy készitik megyénkben több m.-városainkban lakó divatárus személyek, kik időnként ujabb ujabb izlésü kelmek, és portékák vétele, 's meghozása végett nagy városokba is utaznak.

---

22. §.

Népnevelés általánosan, — iskolák, 's más müveltségi intézetek.

Azon régi gunyvers:

„Somot, almát, körtvélyt itt eleget ehetsz,
De a' tudományban részt keveset vehetsz"

ama népies könyvből már kimaradt, és pedig méltó joggal: mert azon kivül, hogy a' vallási elöljárók, püspökségek, superintendentziák a' magas kormánynyal kezet fogva törekesznek a' társaság miveltsége', boldogsága' e' fő-emeltyüjét ápolni, — magok a' megye lakosai is buzgósággal járulnak

anyagilag és szellemileg e' tárgy felvirágzásához. — Senki sem érti pedig már ma e' szó alatt: népnevelés a' közönséges csupa iskolai, vagy az egyházi oktatást; mert az ember testből és lélekből, anyagból és szellemből áll, mi mint egyénben, ugy testületben, népben, nemzetben is egymást áthatva alkotja tárgyilag a' valót, a' lényt. Azonban korlátolt ismerő tehetségünk ezen eszmét elemezi, és az érthetőség 's világosság kedveért külön előadást kiván, — igy előbb α) a' testi- 's azután β) szellemi nevelésről.

---

24. §.

α) A testi nevelés mint állami ügy.

Minél közelebb áll valamelly nép a' természeti állapothoz, minél kevésbé gátolják a' társasági kötelékek az idegek' és izmok' ösztönszerü működésétől függő egyezményes kifejlődést: annál tökéletesebb egészségünk, erősebb testi alkotásunk, 's már Homernak a' mai bölcselkedők által is, főkép Rousseau után, sok alakban elmondott szava, hogy a' társaságos élet természeti erőnket kisebbiti, igaz:

„A' melly nap a' szabad embert lánczra teszi,
Az első erőnye' felét már elveszi.“

De épen azért az országalapitók, törvényhozók Lykurgus, Socrates, 's többek Mózestől fogva a' későbbi Mohamedig, sőt a' nagy Péterig az állam-törvényeivel, a' vallásos szertartással összeszötték az egészség szabályait is: igy a' legmüveltebb kormányok fejedelmeik' bölcsessége szellemében a' nép müveltsége fokához képest nem szünnek meg egészség-

rendőri szabályokat, intézkedéseket életben tartani, betegápoló-, gyógyító-egyénekről, orvosokról, intézetekről gondoskodni. —

---

25. §.

Somogy népe' átalános egészsége.

E' megyében nagy városok nem lévén még többnyire közel van népünk a' természetes életmódhoz: azon fáknak, szőlőknek a' kertekben, emelkedett halmokon, hegyekeni ültetése, mellyeknek kellemes gyümölcsét majd az unokák szedik; *) — azon egyszerü lakháznak, gazdasági épületnek rakása, igazgatása, mellyet főkép már most az emberiség' kiderült hajnalán utódai tulajdonának ismer a' szegény nép is; — 's ugyan ezzel összekötött tulajdon földmivelése, rendezése, a' termelést sikeritő, nevelő kellemes foglalkozás; végre a' szükséges házi állatok' szaporitása, nevelése, mind ollyan teendői népünknek, mellyek a' test' alkotó rendszereinek összehangzását fentartva, az egészséget az időjárás, és évszak befolyása mellett is elég jó állapotban tartják, és hosszu életü — mindkét nemü — 60—70 sőt 80 éves egyéneket láthatunk, 's 60 év körül még mindenik utána járhat foglalatosságának. — Mindazonáltal épen az emlitett falusi élettel járó, a' nyár égető melegében is, ugy foglalkozást igénylő életmód sok nyavalyát hideglelléseket, vérhast, cholerat okoz, valamint a'

---

*) „ — — hic inter flumina nota
Et fontes sacros, frigus captabis opacum.“ Virgil.

téli zordon, a' fákat 's állatokat hóval jéglemezekkel boritó nedves hideg időben is a' tüzhelyt őrizni nem engedő, 's munkára szólító teendők sora és módja, — eséseket, döléseket, ficzamokat, csonttöréseket, sőt meghütés általi agy-gyuladásokat, hagymáz alakban, köhögéseket tüdő-lobig emelkedve idéznek elő: ugyan e tekintetből a' magas kormányi intézkedés által régtől fogva volt ügyelet az összes egészségre, 's van alkalom, hogy egyénileg is kiki gondoskodhassék magáról szükség esetében orvos iránt.

---

26. §.

Az egyének egészségéről.

Születésétől fogva a' kisded darab ideig csak physikai élettel bir, mint akármelly más állat: világrajöttekor a' levegőnek tüdőbe hatása, 's a' bőr' ingerlése miatt ösztönileg sir, majd szopik, eszik, iszik, és kiüritéseiket teszik a' tenyészélet' szervei, de csak lassankint nyilnak az idegekre, agyra, és az érzékekre ható tárgyi ingereknek utak, még pedig annál könnyebben lesz azok iránt fogékony a' lélek, minél egyszerübb azon égi adománynak, a' szerves testnek ápolása 's természetesb táplálása.

Az ember az emlös állatok közé tartozik, 's igy általános törvény, hogy anya táplálja szülöttjét: ezen erős, és előbb vagy később békövetkező büntetés nélkül soha át nem hágható intézkedését a' természetnek, Somogy' asszony-népe teljesíti, — kivévén igen ritka esetet, midőn az orvos ellenzi az anya betegsége miatt a' szoptatást. Nincs itt szó

azon néhány igen kevés uri rangu asszonyokról, kik kényelmességből, vagy álnézet után kellemeik fentartására tulságos ügyeletből, — főkép ha még más nagyokat majmoló, 's káprázva látó férjök gyengesége is hozzá járul, — szerelmök testesült zálogát dajkának adják szoptatni, melly kötelesség átruházásával lemondanak azon kebel élesztő örömről is, mellyel kisdedők első mosolygása jutalmazná őket! Mondám nem szólok ezen kevesekről, hanem azon nagy számu anyákról, kik 10—12 hónapig emlőjökkel táplálják magzatjaikat: azután ha a' csecstőli elválasztás megtörténik, minden háznál lévén fejös tehén, — vagy ha nincs, a' szomszéd — a' koma-asszony örömest juttat annyi tehén-tejet, mennyi e' korban mig a' táplálásra — főkép levesétel segitségével kell, elegendő a' tej: ebben vannak a' vegytani ismeretek szerint is mind azon részek, mellyek a' test táplálására leghasznosabbak, 's ez az első 10—12 hónapban szükséges, és legczélszerübb talapmány. Később midőn már a' fogak kijöttek, 's a' gyermek erősödött, hozzá szoktatják őt' mind azon étkekhez miket a' felnöttek esznek, sőt elég hibásan az apák, midőn ritkább alkalommal (mert minden nap nincs módjuk) önmagok bort isznak, a' fiu gyermeknek is adnak.

A' mi az öltözetet illeti igaz, hogy születés után mindjárt e' vidéken is bepólálják a' kisdedet, de még sem olly nagyon hónaljtól fogva egész ágyékig vagy egész lábszárig, mint ez előtt 30—40 évvel: a' bábáknak a' tudományok egyetemébeni oktatása, 's aztán a' megyei orvos rendes felügyelése e' tekintetben sem marad siker nélkül, és most közönségesen elégnek tartják a' hast a' köldökre 3—4 rét ruhát téve, körül

pólálni. A' ringatás olly közönséges, hogy kinek bölcsöje nincs, tekenöt használ a' helyett, vagy lepedőt köt fel és abban hindálja ide 's oda a' kisdedet: e' szokás, — mint a' bölcsőben ringatás ellen is már sokat szóltunk orvosok, de az ember ragad a' szokáshoz, és az illyest nagyobb házaknál is nehéz kiirtani. — Midőn a' gyermek 10—12 holnapos, ülni, 's majd csuszkálni, vagy négy kéz-láb' járni kezd: hogy az eséstől, ütéstől valamennyire védni lehessen a' gyermeket népies szokás kerekes, lyukas székbe állitni őtet, 's igy aztán az állást és járást könnyebben megtanulja, Igy nől az ember! igy szokja meg azon egyenes állást, melly bennünket más állatoktól megkülönböztet.

27, §.

Járvány, — honos népbetegség.

Járványnak nevezzük közönségesen azon betegséget, melly egyforma kórjelekkel egy időben népre terjedt. Az ég, föld, légkör örökös, — de még eddig tudomásunkat tulhaladó erőnyi olly változások alá van vetve, mellyet sem hévmérő (Thermometer) sem a' lég jóságát mutató eszköz (Eudiometer) nem éreznek. 's azt előnkbe sem tüntetik, hanem csak hatásából és következéséből ismérjük, mivel valamint a' házi állatokra, ugy az emberekre is a' legjózanabb orvosi észrevételek szerént hatályt gyakorol, és népiesen szólva majd járvány szemfájást, majd járvány vérhast, — hurutot,—

skarlátot, vörös, vagy hójagos himlőt, cholerat stb. idéz elő. —

Sok más nyavalyák között, mellyek miolta Pandora szelenczéjét Epimetheus felnyitotta: emberi nemünket zaklatják, ismeri Somogy népe főkép a' mezei munka miatt a' levegő különféle változásának, 's az estvék hidegének kitett osztály:

A' vérhast, — melly Julius Augustus holnapokban, sőt némellykor korábban is gyermek, 's érett kort nem kímél: volt idő, hogy ez dulongott, és érett 's gyermekkoruaknak Julius — Augustusban sirsort asatott; de miólta mindjárt kezdeten a' betegek a' szeszes italoktól magokat tartóztatni, babonás gyógymódokat kerülni, — ellenben idején orvoshoz folyamodni, 's még a' tisztviselőség befolyásával is gyógyítást eszközölni tanultak: azolta 8—14 nap alatt legtöbben meggyógyulnak.

Látta népünk a' cholerat is 1831. midőn mint az orvostudomány történelme mutatja az már 80—100 évektől fogva néprę terjedten nem uralkodott vala, — 's ugyan azért mint a' falusi együgyü népnél, ugy a' városi miveltebb közönségnél is rémülést okozott; mert midőn olly egyén, ki még ma kötelessége után járt, mezei munkájában foglalatoskodott, — hányás, hasmenés által alélások, görcsök között jéghideg, és kék végtagokkal, beesett barna környezetü szemmel már holnap vagy holnap után elhal, még pedig gyakran, ha egy házban e' nyavalya kiüt többekre is elterjed, és nagy pusztitást tesz: akkor bizonyára nem csuda, főkép ha ragályosság eszméje is a' bajhoz csatlakozik, — mondom nem csuda, ha kétségbeesés fenyegeti a' népet. Ekkor

kell a' jó tanács az egyházi férfiak 's elöljárók részéről; ekkor van helyén az orvosi rögtön segedelem, vagy legalább orvosi rendőrség módjára a' czélszerű házi szerek alkalmazása, p. o. mézfü (melissa) fodormenta, székfü (chamomilla, pipiter) herbaté itala, a' lábaknak meleg téglávali melegitése, a' gyomor tájnak reszelt tormával, mustárral (eczettel 's kevés liszttel összekeverve) burogatása; illyenkor üdvös a' természet tudománya, és vallásos érzelem, 's hit segitségéveli vigasztalás, hogy nyugodt lélekkel, bátor szívvel ápolják az egészségesek a' beteget, ön magokat pedig a' szobai levegő tisztitása, szelőztetése, rendes étel, ital 's aluvás által attól megóvhassák. Az emlitett év után kisebb mértekben több izben előfordult Somogyunkban a' cholera, különösen pedig 1849 julius és augustus havában, 's több alkalmunk volt belátni, hogy érintkezés által, álló ragály módjára (fixum cutagium) nem terjed az, és ha egyik egyén a' másik után betegszik is, az csak azt mutatja, hogy ugyanazon ártalmas ingernek, oknak valának kitéve, — vagy azt, hogy a' kiüritett beteg nedvességek, kigőzölgések a' tisztátalan szobában a' levegőt megfertőztetvén, — még ha a' lélek is a' félelem által szorongattatik, — a' lehellés utján a' vért megrontják, és a' népre terjedt kórhajlam létező nyavalyába kifejlik. Éghajlatunkban őrizkedik is a' történteknek hü észlelése után okulva minden orvos, minden kormány, hogy elzárásokat, kinos elválasztásokat — millyenek a' napkeleti dögkór ellen vannak divatban, — ez ellen ne rendeljen.

A' bőr-kiütegek, mellyek közönségesen gyermek-betegségnek neveztetnek, sujtják népünket is, — sőt láttam azokat élemedetteknél is: különösen

meg kell emlitnem a' vörös himlőcskét (morbillus) és a' vörhönyt (scarlatina), hogy az olvasó ezeket egymástól megkülönböztesse: amaz leginkább szemfájással, huruttal jár, és nem felette veszedelmes, ez pedig torokfájással, belső vagy külső daganatával, nehéz nyeléssel, nagy forrósággal gyilkoló; amaz apró korpás bőr-kopással, ez nagyobb darabokban bőrhámlással és azon sajátsággal jellemzi magát, hogy a' testet vízkórságra hajlamozván, a' legkisebb meghütés, vagy étel- italrendbeni hiba által, midőn a' beteg már jobbulni, lábbadozni látszik, hirtelen agy-, vagy szivburok-, — 's legtöbbször bőr-vízkórságot okoz. Boldog az, ki az első meglepéskor, 's a' reá következő 2 – 3 nap alatt ön tapasztalása vagy orvosa segitségével e' veszélyes nyavalyát megismeri, és 14—21 nap, bár betegje semmiről sem panaszkodna, sőt a' gyermek az ágyban nyugtalankodva azt elhagyni, abból parancsolat ellen is kiugrálni kész lenne, betegjét aggódva őrzi mindaddig, mig a' fel-bőr nagyobb vagy kisebb darabokban le nem hámlik, mint népünk mondja mig a' beteg meg nem kopik!! boldog, mert az nem kénytelen siratni gyermekét, midőn más merész, vagy tudatlan a' lappangó, könnyünek vélt betegségben egy hét alatt két, három gyermekét is eltemeti.

Itt kell megemlítnem a' hójagos himlőt, — melly ugyan az Angol Jenner által világszerte ismeretes, 's nálunk is Bene, Pfisterer és a' Szombathyak törekedésök által már 40 évektől fogva terjedt, 's a' kormány kegyes figyelme által a' köznépnél is már bévett védhimlő-oltás (tehénhimlő — vaccina) után népre általánosan terjedten ritkán fordul elő, de egyéneknél, kiknél a' beoltás hanyagságból elmulasztva,

vagy nem helyesen észlelve elfajzott — 's igy véderő nélkül maradt, mindig veszedelmes.

Somogy megyében 1817-től fogva a' magas kormány rendeletei értelmében tekintélyes férfi elnöklete alatt*) választmány rendeltetett, melly a' még akkor idegenkedő népet az oltás hasznáról felvilál gositni papokkal orvosokkal egyetemben, 's hoszükség volt tisztviselői fenyitekkel is elősegitni ügyekezett. Az oltó-anyagot fentartani télen ált is, és szint ugyan arra ügyelni, hogy tavasz nyilásával a' járási orvosok, kiknek segitségül több orvosok is lakásuk környékében rendesen segitni kötelezteettek, szorgalmatosan oltasanak, — a' fő-orvos kötelessége. Minden oltó-orvosnak előfogat, 's hol szükség volt megyei szolga t. i. pandur vagy hadnagy segitségére adatott, és a' kormánytól az oltottakért egyenként járó 6 kr., annak idejében béadott rovatos jelentés szerént a' megyei pénztárból kifizettetett. Őrködésül a' fő-orvos ügyeletén kivül minden helységnél külön jegyzőkönyv vezettetett, mellyet az adó, 's más teher viselésének megvizsgálásnál évenként megbizott választmány (confrontatio) megvizsgálván, arról észrevételeit a' Megye gyülésének béjelentette: ugyan ezen jegyzőkönyv póstolta népünknél czélszerüen azon egyes bizonyitványokat, mellyeket a' kormány minden oltott gyermek számára adni rendelt vala: mert az illyes iratokat a' nép elszokta veszteni, ellenben a' helységnél a' biró 's jegyző felügyeletök alatt emez könyv maradandó, mellyből egyik rovat szerint még az is kitünik volt-e? 's mikor az oltó orvos foglalkozása' sikerét megvizsgálni.

*) Eleinte Somssich Miklós táblabiró vezényelte ezt.

Ha valami mostoha körülmények között az oltó-anyag kifogyott volna, Pest-Budáról az országos fő-orvos felügyelete alatt állott bizottmánytól lehetett fris anyagot kapni, — mint most cs. kir. Prof. Gebhardt van annak fentartásával, 's midőn szükség az ország bármellyik vidékére is elküldésével felsőbb helyről megbizva.

Illy szellemben, a' mint hü forrásból tudom, most is divatban van Somogyunk népénél a' védhimlő óltás: a' czélba vett községi orvosok alkalmazásakor pedig talán még pontosabban fog az történhetni.

Honos kórnak mondhatom a' vizrákot (noma, — Waſſerfreſs), melly főkép a' gyermekeknél egy pattanással kezdődik a' száj körül, az arczon, vagy belöl az ajakon, 's majd következik a' fejér, fényes renyhe daganat: megfakadván a' pattanás nagy sebességgel terjed a' fekélyesedés, ugy hogy ha okos orvosi segitség, vagy némellykor rögtön' házi gyógymóddal, illatos füvek boros forrázatávali szorgalmas borogatás, és főképen belső jó táplálás, még a' bornak is mértekletes itala által a' természet a' büdös rothasztó fekélynek határt nem szab: ugy négy öt nap alatt a' beteg irtózatos arczczal meghal. — Leginkább tapasztaltam ezt szegény rosszul táplált családnál, 's némellykor jobb sorsu serdülő leányoknál, kik sáppadtságban (chlorosis, Bleichſucht) szenvedvén, vérök, vizenyős. Általános hajlamot láttam e' bajra olly helységekben, mellyek a' tavak, 's mocsárok lecsapolása után rosz kigőzölgésnek vannak kitéve, mint p. o. a' Kapos-csatorna mentében, — és a' Dráva' vidékén, ugy szinte amaz nagy erdős, mélyen fekvő Inke, Bolhás, Szob helységekben, majorokban, midőn a' szorgalmatos gazdászati csatornák

sikere, a' nap melege, 's hosszasb száraz időjárás által előmozditva, — a' tavak mocsárok kiapadnak, a' bennek élt állatocskák rothadásnak indulnak, és igy a' lég vegyülete 's villanyossága megromlik. Világszertei nagy tudósok észrevétele az, hogy illy kiszáradási átmenetelben a' kigőzölgés egészségünkre általánosan károsabban hat, mint akkor, mikor még a' viz állott, 's a' mocsár eredeti állapotjában volt, melly ártalmas befolyás azonban rövidebb vagy hosszabb idő alatt egészen megszünik, 's a' levegő alkrészei egyensulyba vissza állanak, ha a' kiszáritás már tökéletesen megtörtént, és a' földmivelés által növényeket terem.

Ugyan illy légköri ártalmas viszonyok okozzák a' pokolvar (carbunculus, anthrax, Brandblatter) gyakori előfordulását — télben felette ritkán, de nyárban a' szegénységen felül, jobb karban helyezett egyéneknél is láttam azt szorványosan, sőt volt nyári évszak, midőn ezen betegség a' tisztviselőség figyelmét ébresztve mint Physikusnak lefolyásáról, természetéről, 's gyógyitásáról jelentést kelle tennem.

Kezdődik többnyire, de nem mindig olly részeken, mellyek a' napnak meztelen kitéve vannak, p. o. a' kézen, lábon, az arczon, ritkábban a' nyakcsigán. A' vörös pattanás, mintha kelés készülne közepén kis kék hójagot mutat: 24—48 óra alatt a' vörösség kerek alakban tovább egy krajczár, tallér, sőt tenyérnyi nagyságra terjed, a' közepén lévő hójag barnul, 's ha felfakad, vagy a' köznép ösztönszerüleg felszurja, ollóval felcsipi, — savós vöröses nedv fecscsen ki belőle: ekkor látszik, hogy a' bőr mélyebben szenved, mert feketés üszögös vart mutat; némellykor a' kör szélén több apró lyukak-

ból, kivált nyomogatásra evesség foly ki, sőt az egész fekély renyhe, nedves jellemü; legtöbbször azonban az egész gyuladt rész száraz, feketére készitett marha-bőr, mocskos csizmatalp szint ölt fel, (mumificaltatik) öszveszenesedik. Innen némellyek amazt nedves, ezt pedig száraz pokolvarnak nevezik: van példa, hogy köröskörül kása, 's borsónyi nagy hójagocskák, sőt 1—2 kisebb pokolvar támad a' nagyobb, 's előbb mutatkozott körül. — Ha a' körülmények kedvezők, ott kereken, csak házi szerre is (mert a' köznép valamit p. o. sült vöröshagymát, vagy nyers kovászt, paprikás szalonnát vagy nyers hust, sőt paprikát magában is összezuzva stb. mindig szokott reá kötözni) — elválik a' kemény fekete bőr 7—14 nap alatt, és evesedés, genyedés alatt lehullván e' holt bőr, gyógyulás következik, mit népünk ismét szalonával, timsós tojás sárgájával, vagy sárga viaszszali kötözés által elősegít. De midőn vagy az egyén gyenge, vagy nemesebb részen közel az agyhoz a' szem körül, homlokon, nyakszirton van ezen csunya fekély, sőt általjában midőn az az evesség ki nem foly, és az elválasztó vonal (őrlobvonal) bé nem következik: akkor a' rothasztó-láz minden jeleivel 5 — 7 — 11 nap alatt meghal a' beteg. Somogy minden rangu lakosa ismeri külömben ennek veszedelmes voltát, és méltán siet orvoshoz, kinek teendőjét leirni, itt nincs helyén.

Azon emlitett betegségeken kivül még a' váltólázak, annyira honosak, hogy ha idejében nem keres a' beteg orvosi segítséget, — miben elegendö, és czélszerüen elhelyezett orvosaink jártasok; ugy hasdaganatokat, és vizkorságot kap.

Innen az önfentartás erős sugallása szülte, hogy

a' megyei hivatalos orvosokon kivül már régtől fogva tartottak sok földesurak háziorvosokat, de másrészről önkint is telepedtek meg számosan, kiket a' közönség megbecsült, 's az én fő-orvosi szolgálatom idejében a' járási orvos-állomásra mind orvostanárok vállalkoztak, — mint e' tárgy bővebben következik.

---

28. §.

Orvosok mint közegészségre ügyelő egyének.

Az orvosi egyének kötelessége egyeseknél és összesen az egésznél az egészség dolgára ügyelni, a' népet a' betekségektőli ovakodásra tanitni, a' beteg egyéneket gyógyitni, és a' természet tüneményeire, 's a' járványos betegségekre figyelmeztetés által, az egyház férfiaival, tisztviselőkkel karöltve a' nép oktatásához járulni, melly magas határozás szerint orvos bizonyosan a' szellemi művelődésre is hatni képes és köteles. Nálunk már az őskorból a' nép életéhez tapadt szokás az, hogy valának csontrakók, kenő-asszonyok, szélhüdés, görcsök ellen füvekből, széna-polyvából készült fürdöket adó, süly-füstöléssel pepetselő asszonyok, sőt dühös kutya-marást, viziszonyt is gyógyitó javósok. Még a' bevándorlott német gyarmatok is magokkal hoztak illy szokást: emlékezem, hogy Mocsoládon egy már megmagyarosodott család' tulajdona volt egy érczedény méregpohár név alatt: ha ebbe estve bort töltöttek, 's reggel a' beteg megitta, reá bőven hányás és székürités következett nagyobb, vagy ki-

sebb mértékben, leginkább ahhoz képest, mint savanyubb volt a' bor, 's igy többet vagy kevesebbet oldozott fel azon ércz (piskolcz) pohárból. — Mint az egész honban, ugy jelesen Somogyban az egészség dolga 50—60 évektől fogva dicsőült Uralkodónk, és a' magas kormány méltó figyelmét élvezte; és igy minden illyen emlitett a' már mostani tudományos müveltséggel ellenkező szokásokat számüzni, a' tanult orvosok hasznos voltát ismertetni, a' kontárokat zabolázni, 's a' javósokat — ha szükség — büntetni is, ellenben az orvosokat szaporitni, gyámolni mint közvélemény, ugy kormány 's közigazgatás feladata volt vala. Ezen szellemben nyert a' nép járvány-betegségek alkalmával körlevél által oktatást — sőt birja Somogy' minden helysége a' megyei hatóság utján ingyen kiosztott azon munkát, mellyet „Hygiastika" név alatt 1829-ben kiadtam, 's mellynek a' tanitók, jegyzők által ebből meritett ismeret' gyümölcsöző hatását örömmel tapasztaltam. — Igy lön, hogy Somogy megyében az egy Physicuson kivül még második is 1818-ik évben 400 ft. évi fizetéssel kineveztetett, 's a' megye terjedtségéhez képest a' fontos teendők idején alkalmaztatott; mindkettőjöknek rendszeresen, sőt a' járási orvosoknak is, kik most már majdnem mind orvos doctorok — mint a' körülmények engedék — szállásról intézkedés tétetett. Már ekkor az emlitett orvosi egyéneken kivül mintegy 28—30 orvos telepedett meg e' megyében, leginkább földesuraktól évenkinti dijjal ellátva. Igy szaporodtak a' járási bábákon kivül több okleveles bábák, 's e' tekintetből választott minden helység elöljárósága az illető plebanus — vagy predikátornak hozzájárulásával mérseklett fizetés mel-

lett bábát, ki oktatást vévén a' járási orvostól, 's bábától, — a' legszükségesebb teendőt falun, és pusztán végezte a' szülő-asszony és szülöttje körül.

Most a' közigazgatási mód változván, a' magas kormány ekkép intézkedett:

1. Minden megyében fő-orvos csak egy légyen 400—600 ft. fizetéssel, — Somogyban e' nagyobb van rendelve.

2. Még eddig meghagyta a' járási orvosokat e' megyében 300 ft. p. p.

3. A' bábákat is megyhagyta, kiknek előbb évi fizetésök 200 ft. volt, de most 80 ftjok van; — foglalkozásuk a' falusi bábák oktatása által korlátolva, 's igy a' járás beutazásától felmentve csak szülés esetében segitségül lenni köteleztetnek.

4. Megszünvén az évkönyvekben nevezetes reformok, és a' közteherviselés, — más oldalról a' jobbágy birtok emancipatiója által azon viszony, mellynél fogva a' földesur sziv és ész sugallta jótékonyságból szükség idején jobbágya gyógyitásáról is önként gondoskodott, — e' hiányt a' magas kormány a' községi orvosok (Communal-Arzt) behozásával igyekszik pótolni. Ha ezek fizetése az állam pénztárából történend, 's igy a' nép csak közvetve fizeti; ugy az orvos erkölcsi állást, több tekintélyt nyerend, és azon eszme, hogy az egészség ügye a' kormány köréhez tartozik, — mint már ezt előbb is a' magyar törvények a' királyi jogokhoz számlálták (ad jura Majestatis), 's azon remény, hogy ők is a' physicustól nem lényegben, csak fokozatban különbözvén rendszeres fizetésök után nyugpénzre is képesek, — buzgóságot ébreszt, és erőt varázsol elő, mellynek eredménye katonai állitáskor bizonyosan

észrevehető, 's adózási tekintetben érezhető leend, mert ama mondás „ubi populus, ibi obolus“ csakugyan kétségen kivül van.

Ha pedig, mint hire van a' községek közvetlenül fizetendik az orvost, mint szegődött fizetésü a' nép szeszélyének ki lesz téve, 's hatásától én kevés sikert várok, ámbár mint olvasám 32. községi orvosok ki is neveztettek.

---

29. §.

Állat-orvos.

Illy egyén állam fizetésben 1849-től fogva itt nincs: előbb volt 200 ft. p. p. fizetéssel, ki marhadögben a' fő-orvosnak segitett, egyes házi állatokat is gyógyitott, — 's különösen ha voltak a' megyének hágó ménjei, azokra ügyelt. Mi történik most e' tekintetben? nem tudom. Azonban magány uradalmak tartanak veterinariusokat, kik uraságaik barmain kivül másokéit is gyógyitják.

---

30. §.

Gyógyszertárak (patikák),

Az idősor kivánatai szerint keletkeztek a' Kaposvárott 1784-ben a' megyének anyagi segitségével létrejött patika után Marczali, Szigetvár, Csurgó, (későbbi áttétel által) Nagy-Atád, Karád, Tab m.-városokban, és Kaposvárott egy másiknak szükségességét is nyilvánitván az idő — összesen nyolcz

illy intézetek. — A' magas kormány az ipar-üzleti rendeletek során csak az első kaposvárit, és a' marczalit helyezi azok közé, mellyek örökségi joggal maradnak a' mostani gyógyszerészeknél. A' megyei életben nem volt ugyan ezen elvre szoros ügyelet; némellyik engedményében az akkori helytartó-tanács által még is megemlittetik a' személyes jog, (jus personale) némellyikben nem: — valyon az elhallgatás nem inkább a' tulajdonos javára lenne-e magyarázandó? hogy igy a' rendelet visszaható erőt ne mutatna!!

---

31. §.

Kórházak.

1. Mint alább a' helységek sorában Kaposvárt illető § alatt le van irva, az ujabb idő egyik szelid szüleménye amaz díszes kórház: fekszik a' város legmagasab részén napkeletre a' telek' közepén; eltér a' felső emeletbeni nagyobb 's kisebb szobában közönségesen 50, de rendkivüli esetben, millyen volt 1849, — 80 beteg is volt már benne egyszerre. —

A' tágas és bekeritett, 's nyárfákkal körülültetett udvarról az épületbe béjárás középen van, mindjárt jobbra két tágas szoba a' szülők számára; az épület kettős lévén a' palakővel kirakott folyosó hosszában végig van benne, melly jobbra az orvos 3 szobából egy konyhából, kamarából álló lakására, és a' legvégül fürdőszobáknak rendelt helyiségbe

visz. *) Balra az emlitett folyosótól van a' házfelügyelő lakása és a' konyha szükséges éléskamarával, 's ezekkel átellenben az őrültek számára, vas rostélylyal ellátott 's egymástól fallal elválasztott két szoba. —

2. Már régebben is volt Kaposvárott egy betegek menhelye Winkler gödrei plebanus által alapitva, 's több megyei jóltevök által gyámolitva: előbb csak ügyefogyottak, szegény öregek tápláló helye volt ez; időmben 's eszközlésemre ugy rendeztetett, hogy 10—12 fekvő beteg is ápoltathaték benne; fájdalom, hogy az alapitó-levél betü szerént történt magyarázatja miatt a' legtisztább czélzat ellenére ez össze nem olvadhatott amaz nagyobbal, 's igy csak kaposvári lakosokra 's mesterlegényekre korlátozva a' nagyobb közönség gyámolitását nélkülözi.

3. Ugyan N.-Atádon van Czindery család által alapitva a' Sz.-Ferencziek kolostorában egy intézet, melly kórház nevet visel ugyan, de a' benne 'lévők csak táplálást, és semmi orvosi ügyeletet sem élveznek. A' tőkékre, és a' költségi számadásokat illetőleg mind a' háromra nézve, a' kormány gyakorol felügyelést.

4. Lengyeltótiban az izraeliták ápolnak, és orvossal is ellátnak 4—6 beteget, de ezen egészen magány intézet még a' költségre nézve sem ismeri a' tisztviselőség befolyását.

5. Felette üdvös volna, ha azon megyei végzés által behozott és divatozott szokás, hogy minden já-

*) Ha talán ezen felosztás máskép lenne most — bármi nézetből, előadásom igazolására feljegyzem, hogy én az eredeti építészi térkép szerint szólok — miben nagy fontosságu ok nélkül változást tenni nem kellene.

rási orvosnak lakásán olly szoba lenne rendelve, mellyben a' nehéz, és utra nem küldhető betegeket, és a' közel lévő buja-korosokat lehetne gyógyítni. A' ki tudja, hogy kivált télben, rosz uttal, milly fájdalmas a' távolról jött beteget csupa tanácscsal, és rendelvénynyel odább küldeni; vagy tapasztalta, hogy a' buja-kórságot zárt, és szigoru felügyelet alatt kevés orvossággal, 's hamar lehet gyógyítni, midőn szabadon meghütésnek kitéve gyakran az alig botlott fiatal örökre nyomoruvá lehet: az bizonyosan keblében felsohajt, bár lenne ez eszme jövendőre csirja minden járási orvos lakhelyén kisebbszerü rendes kórház létesülésének!!

---

32. §.

β) Szellemi nevelés

családi körben.

Két három éves koruktól fogva a' köznép' gyermekei, fiuk és leányok az udvaron, kertben tartózkodnak egyszerü vászon ruhában többnyire meztelen lábbal, midőn az év részei engedik; télben pedig a' zugolyban, a' suton ülnek az anya ügyelése alatt, 's ha egyebet nem, de ama polgári fő-kelléket az engedelmességet, fenyitékkel, 's vessző kimélése nélkül is megtanulják; nem is olly pajkos, sőt nem olly rosz Somogy köznépe, mint némellyek mondják. Ha eljön az 5—7-ik év, — midőn szokás, és kormányi felsőbb rendelet szerint iskolába kezdenek járni, már ekkor az öltönyt — a' vászon ruhán fö-

lül — sapkát vagy kalapot, és lábbelit minden szülő megszerzi. —

Iskolákban.

Csak nem minden helységben van iskolamester, tanitó, ki vallásra, számolásra tanitja a' falusi gyermekeket, 's csak nem mindenütt segíti annak állását a' földesur a' már rég bevett szokás szerint fél telek birtokkal, 's az iskola-épület jó karban tartásával, és ez vallás-különbség nélkül történik. Igy Eszterházy hg. Csoknyában, Aszalóban, 's többi birtokain, gr. Hunyadiak Szemesen, Szárszón, Döröcskén, Széchényiek Csokonyában, Darányban, Festetitsek, 's többek, szintugy a' veszprémi püspök Görgetegen, az ájtatos szerzet Dobszában a' reformatusok iskoláját fennállásában segitik, 's bennök mindent tanulnak, mit falusi oskolában várni lehet; — valamint a' katholicusok iskolájára jótékony figyelemmel vannak a' protestans birtokosok, és plebania virágzik az evangelikus Kund' Faisz helységében oskolával együtt. —

Szép harmoniaja ez az emberi léleknek, hatalmas kutfeje a' polgári erénynek!!

A' fogékony fiatal kebelben mélyen gyökerez igy a' vallási türelem, 's igy lehet megfogni mikép áll fen szakadatlanul mind a' magány körökben, mind a' hivatalos téren a' vallásos egyesség e' megyében: én erősen hiszem, hogy nemtőnk e' szellemet bármi mozgalmak, és zivatarok ellenére is fentartja: mert tudják Somogy minden rendü lakosai, hogy vallás különbség miatt a' felebaráti szeretetet, polgári kötelességet, főkép keresztyénnek, felejteni nem szabad, mint a' sz.-irás is int bennünket: „azért mindenikünk ő maga ád számot ő magáról Istennek.

Annak okáért többé egymásfelől itéletet ne tegyünk, hanem ebben legyen inkább itéletetek, hogy a' tiatyátok fiai ellen ne tegyetek, valami olly dolgot, mellybe megütközzék, vagy meg botránkozzék." Pál Rom. irt levele XIV.: 12—13.

Mert nem azért bocsátotta Isten fiát e' világra, hogy kárhoztassa e' világot, hanem hogy megtartassék e' világ ő általa. János ev. III. 17.

Naponkint reggeli 7 órakor minden iskolás gyermek bemegyen az oskolába, 's onnan rendesen templomba, 's azután 10 órakor haza bocsáttatnak, hogy délután 1—2 órakor ismét összegyülvén 4 óráig tanuljanak. Tizenkét éven tul ritkán járatja népünk gyermekeit iskolába, hanem alkalmazza azokat csekélyebb falusi foglalkozásra, — zsiba, pulyka, marha őrzésre. — Vannak azonban esetek, midőn az illető tanitó, vagy pap által figyelmeztetve a' szülők gyermekök jeles talentomára, azt mesterségre adják, vagy kereskedésre, sőt tudományos pályára készitik: igy több példa van, hogy okleveles mérnök, orvos, predikátor, plébánus, jeles gazda, katona-tiszt is vált a' szegény falusi jobbágy ember gyermekéből, sőt némellyek vándorlások alkalmával nagy városainkban, ugy külföldön is megesmerkedvén, megtelepednek, és ott polgárosodván becsületesen, vagyonosan élnek. — Az iskolai szobára van ügyelet, hogy tágos és egészséges legyen, de mint délelőtt, ugy délután is ¼—½ órára szabad levegőre bocsáttatnak a' nevendékek, mert tudják a' nevelők, hogy az ember ugy él a' levegőből, mint a' hal a' vizből. —

Magasb helyzetü uriházak gyermekei egészségi, és szellemi tekintetben egészen más nevelést nyer-

nek: mert vagy a' házba visznek nevelőt, és főkép az elemi 's az alsóbb gymnasiumi oskolákat is otthon végzik a' családi üdvösb vagy károsb befolyás alatt, és rendes időkörben nyilvános iskolai előljárók jelennek meg a' vizsgálattételre; vagy elviszik az urfit városba a' legujabb időkben talán tul is kedvelt magány nevelő-intézetbe, honnan aztán mint amazok, kik hon tanultak — a' rendszeresitett iskolákba, katonai nevelő házakba, ipar intézetekbe jönnek; mert rendkivül kevés példa van arra, hogy egész a' felsőbb tudományokig, a' philosophiaig, sőt a' jogig családi körben maradjon az illy ifju. —

Mind ezen nevelési módot birálni itt körünkön kivül esik: — legjobb az, melly a' gyermeket a' hizelgő cselédek', házi kegyeltek' köréből kiveszi, melly az embert ember közé készíti, melly az ifju egyént többekkel vetélybe helyezi, — hogy érezze szellemi és testi surlodás által, mikép ő is ollyan ember mint más, 's hogy szokjék becsülni másban is az erönyt, a' képességet, vagy más részről ismerni, gyülölni a' vétket, 's mind ezen tiszta erkölcsi hatály mellett a' tudni-vágyat, az olvasás szeretetét az ifju kebelbe csepegteti.

33. §.

Felsőbb iskolák, 's más népnevelési intézetek.

A' csurgói reformáta iskolát, mellyben az ifjak ugy szoktak elkészülni, hogy Pápán, Debreczenben a' Collegiumban szigoru vizsga után philosophiára vétetnek fel, — 's mellyből közvetlen is alkalmatos

jegyzők, gazdatisztek válnak, 's mellyben országos férfiak (kiknek neveiket szerénységből elhallgatom) vették alap-nevelésöket, 's tudományukat, — a' nagy Festetits György alapitotta, 's derék unokái mind eddig sem vonták el arról jótevő kezeiket.

Meg van ezen iskola most is önállásában, — nem lévén tőke, hogy a' költséges uj szervezés szerént a' tanitók' száma szaporitassék. Van könyvtára, kivált római literaturára nézve, elég jeles.

Fekvése kellemes, a' Dráva felé messziről felhőként látszanak ide á' szlavoniai, más oldalról pedig a' zalamegyei hegyek; a' tér, mellyen hosszan terül — közel erdővel, sok rétekkel méltán varázsolta el Csokonainkat, ki mint tanár itt hintett olly magvakat, mellyek az ifjak keblét ihletve még most is a' széphez, a' jóhoz emelik a' fogékony lelket! Itt töltötte estvéjét nyugalomban derék Nagy Váthynk, 's legközelebb a' lángeszü Sarkady 's a' jeles Halka itt foglalkoztak a' bár kicsiny számu, de jó reménységü tanuló-ifjuság terhes gondjával.

Ugyan Somogy nemes-lelküsége költötte fel 's hozta létre a' kaposvári gymnasiumot: volt ugyan ott normalis iskola a' török pusztitás után ujra lett népesitéstől fogva, de csak később a' két, 's még azután lett a' négy, és végre 1810—15 között rendeztetett a' hat osztályu gymnasium, *) és ez a' legujabb időben ujra módositatott, mellyben a' kormány rendszeres ügyelete alatt jeles tanitók, és számos tanitványok voltak, 's vannak.

Ezen két iskola által megnyilt az alkalom, hogy csekélyebb tehetségü szülők nem kénytelenek

*) Bővebben leirva lásd alább Kaposvár czikk alatt.

epekedve Pécsett (a' mi még türhető) Győrött, Sopronyban, Posonyban, Debreczenben, S.-Patakon, Pápán nagy költséggel kezdeni az iskoláztatást, hanem a' megye keblében, 's kisebb költséggel neveltethetvén gyermekeiket — a' felvilágosodás a' közép osztályra is terjed.

Itt kell emlitnem, mint tudományosság eszközét — azon könyvtárat, melly 1827-ben akkori első alispán a' felejthetetlen Somssich Pongrácz idejében — hogy a' gyülésekre, törvényszékre összesereglő ifjaknak nemes elfoglalkozásuk legyen, — több tehetős, 's ezen eszmét rokon lélekkel fogadott urak által olly formán jött létre, hogy a' könyvgyüjteményen kivül, melly részént magányosok különösen Festetits Lajos könyv-ajándékai, részént az ujabbaknak könyvárusoktól megvétele által alakult, — a' legnevezetesb honi 's külföldi hirlapok, és tudományos folyó-iratok meghozattak évenkinti 4—12 ft. előfizetés' — 's azon tőke' segitségével, mellyet gr. Festetits László ajándékozott, 's mind ezeket az intézet szobájában, de bizonyos szabályok mellett otthon is lehetett olvasni. *)

A' forradalom — noha különbféle fegyveres csapatok voltak a' megyeházban szálva — azt is megzavarta ugyan, de lényeges kárt benne nem tett, sőt az eleve ezen czélra adott két tágas szobában könyvek és hirlapok bizonyos órákban még most is kaphatók. Mind ezeken kivül magány házak és családok a' régi római és német, sőt franczia classicusokon kivül — meghozatják a' legujabb könyveket

*) Mert éreztük Horáczként: „Cii dent nobis bonam juventutem.“ —

szüntelen lévén Pest-, 's Bécs-csel közlekedés; de van Kaposvárott biztos könyvárus is, és igy igen alaptalan azon vád, mellyet egy német ujságnak [1853. febr. 10-iki ivén olvastam, mintha nagy setétség fedné még Somogyot „ — — bei einer Bevölkerung von 200,000 Seelen keine Buchdruckerei, keine Bibliothek, kein Lesekabinet.“ —

Casino van Kaposvárott, Marczaliban, Szigetvárott; különböző ezekben a' kényelem, 's különböző a' helyiséghez és a' részvényesek számához képest nagyobb vagy kisebb pénztár erejéhez mérve az ujságok', és olvasmányok' mennyisége. Napjainkban míveltség egyik eszközének tekinti ezt is a' közönség, 's igy megemlíteni szükségesnek vélem, — ámbár én csak némü módositással tekintem annak.*)

---

*) Ohajtanom szabad legyen, hogy kivált kisebb városokban az illy társaságok családi, baráti körökre oszlanának, általában olly helyeken, hol még a' kereskedés illyes összejöveteleket nem igényel, főkép pedig, hogy Kaposvárott a' megye-házban lévő könyvtári és olvasó-intézettel olvadván az össze, mindkettő több erőre 's állandóságra jutna. A' házi kör felejtve, és a' barátságos összejövetel, olvasmányoknak kölcsönös közlése általi bizodalmas érintkezés, igy egy gyengéd kötél — azon független egyenlő jogosságot igénylő, 's igy épen separatimust előidéző hely által szamüzetik, 's a' közönbösségnek még is némi társasági mázt adandók többnyire kártyával, schakkal, ostáblával közelitnek egymáshoz a' tagok. —

34. §.

Az érett korúak erkölcsére állami ügyelet.

Valamint igaz, hogy a' nevelés a' bölcsőnél kezdődik: ugy most már mindenki tudja, hogy az érettkoruak is a' vallás, a' kormány ügyelete, a' törvény ereje, a' társadalmi példák, és közlekedések által nevelést élveznek. Mind ezen viszonyoknak az egyénekre hatását, módját, sikerét elmélkedés tárgyául méltán tenné az ember-barát — az állam-bölcs!! Itt azonban legyen elég emlitni, hogy a' törvény áthágását a' rendbontást büntetés követi, hogy a' bünhödő mind önmaga máskor féljen törvényt szegni, mind másokat rettentsen a' büntől! —

A' kormányi ügyelet központja Somogyban — a' mennyiben a' megyei gyülések majd itt, majd amott tartattak, állandóan nem egy helyen volt; de utoljára Tapsonyból Kaposvárra határoztatott az önmagok a' Kk. és Rr. által, hol egy földszinti a' sok begyült tanácskozók', és hallgatók' számára szük épület vala a' tanácsház: e' hiányt soká érezte a' közönség, mig ujabb időben, leginkább az akkori első alispán b. e. Somssich Pongrácz törekedése által szép tágos, két emeletes megyeház épült a' nemesség buzgó részvétével az adozó-pénztár költsége nélkül, mellyben a' tisztviselőknek kényelmes lakás és pompás tanács-terem készült, mint az bő vebben van leirva Kaposvár alatt: ebből mint az erkölcsöt, ugy a' polgári mivelődést szemmel tartotta, vezette a' tanácsház, — 's ennek egy része a'

büntettek elleni őrködéssel megbizott törvényszéknek, 's ugyan a' bünhödők' büntetésére, elzárására tágos helyt adott. Az átalakulástól fogva a' kormány rendelkezik azon épülettel, de megfelel ez most is azon homlokiratnak, mellyet rajta nagy betüvel olvashatui: „a' közjónak", mert a' megyei főnöknek lakása, — minden azon hivatalhoz tartozó irodákkal, az adó-kivető-osztálylyal(Steuer-Inſpector) benne; a' megyei polgári-, büntetető- 's az urbéritörvényszék, az adó-szedő-, az államügyészi-, a' vizsgáló- és a' járási szolgabiró-hivatalok kényelmes tért élveznek: maga a' nagy terem még senki által el nem foglalva ugy áll az uralkodó ház felséges személyei' 's némelly jeles volt fő-ispánok' képeivel díszesítve, mint ez 1848 előtt állott. Két udvara van e' közhelyiségnek, mellyek közül a' második a' rabok számára tömlöczöt, 's ha szükség szabad levegő élvezésére keritett tért foglal magában, a'várnagy és tömlöctartó (Castellanus u. Kerkermeiſter) lakásaikkal együtt.

A' tömlöcz *) emeletes, keresztbe fekszik, délre szegletet csinálván hosszan benyul, |__ és kétfelé osztja a' megyeház udvarát.

Van benne (ma midőn épen eljártam), t. i. 1856-iki május 23-án 293 rab, ezenkivül a' szabad lábosok 88. 1855-iki egész évben 662 voltak, kik részint ítéletük után elbocsáttatván másokkal váltattak fel, részint pedig ez évben is vissza maradtak büntetésüket kiállandók; általában egyszerre vannak 250—300 között.

Volt alkalmom 1850-ik october 14-étől fogva 1854-iki november 30-ig a' törvényszéki lajstromot átvizsgálni, 's ugy találtam, hogy ezen négy év

*) Megtartom e' közönséges nevet börtön vagy fogház helyett.

alatt (kivonván a' másfél hónapot) katholikus 1565, reformatos 417, ágostai 40, nem egyesült görög 15, zsidó 73, összesen 2110 rab volt, és igy egy évre középszámmal 527¼ jut. — Lényegesen szükség megemlitnünk, hogy valamint 1848 előtt a' vérhatalommal (jus gladii) birt uradalmak Karádon, Marczaliban, Csurgón, Csokonyában, Segesden, Kaposvárott, Böhönyén, Kéthelyen tömlöczöt tartottak, 's egyben egyben szüntelen volt 8—10 rab: ugy most azon vérhatalom megszünvén az állam-részéről van Marczaliban vizsgáló-bíróság, 's ugy a' többi szolgabirói lakásokon is vannak, főkép rendőri kihágások miatt annyi rabok, hogy amaz vérhatalommal birt uradalmaknál létezetteket számmal felérik.

Igy ha talán valaki gondolkodó fővel, 's emberi neműnk sorsát érző kebellel tőlem azt kérdezné, haladt-e az erkölcs? kevesebb-e a' bűn Somogyban az uj rendőrség, 's az uj fenyitő rendszer mellett? ugy hiszem csalódás nélkül, bár fájdalmas szívvel n e m e t kellene mondanom: 's mig a' cseléd-rend, — főkép mivel ezek száma naponként szaporodik — szigoruabban nem eszközli, — a' mit már a' kormányi rendeletek értelmében elkezdett, — a' hon' tartózkodást, 's nem létesiti csak igazoló engedély mellet a' tanyázást; mig az egyházi oktatásra minden ünnepnapokon megjelenni kötelezettség nem sikerül, — általában mig a' családi élet ezen osztálynál is gyökeret nem ver, a' vallásosság érzelme nem gyarapul: addig mint egyrészről a' humanismus szüleménye, a' szelid bánás; ugy másrészről a' rögtöni biróság 's akasztás kevés eredménynyel, hatálylyal lesznek az e g é s z r e. Adja az ég ura! hogy amaz a' magas kormánytól kitüzött, minden jóknak

keblében melegen élő óhajtás minél előbb teljesedjék, hogy a' jelen 's még bizonyosabban a' jövö nemzedék a' józan erkölcs, oktatás, és munkásság utján a' személyes, és vagyon bátorsága kölcsönös megbecsülése által vidékünket is boldogitsa!

De azt kérdi még valaki: mellyik felekezetből nö a' bünösök száma nagyobb arányba? e' kérdést én nem tudom határozattan megoldani; mert ámbár a' katholikus rabok száma nagyobb, de először az egyes összegeket a' népesedés 2. § képletével összehasonlitván a' katholikus lakosok száma is majd még egyszer annyi mint a' többieké összesen; de továbbá aránytalanul számtalan cselédek, 's pusztai lakosok katholikusok, — kiknek iskolai, 's egyházi oktatást nyerni nehéz, de nem is keresik azt, és igy nevelés oktatás nélkül maradnak. Bizonyos, hogy a' zsidók legkönnyebben orgazdasági bűnbe keverednek, — következéskép népesedésökhöz képest nagyobb arányt mutatnak, mivel inkább ravaszok, mint bátrak, 's igy gyilkosságba, vagy más nagyobb merényletbe nem elegyednek. Helyén látom itt emlitni, az 1851-ik évről a' kaposvári cs. kir. megyei törvényszék mint rögtönitélő-bíróság által halálra elitélt egyének' hiteles névjegyzékét, — melly időszakaszban illy legtöbb szomoru eset történt:

Rozán Ferencz,)
Burnucz János,) — 1855. Január 16-án.
Köteles György, — 1855. April hó 30-án.
Bosnyák Lajos. — 1855. Május hó 14-én.
Druzsin János, — 1856. Martius 29-én.

Mind ezekből még is kitetszik, hogy Somogy földje nem olly bátortalan lakást nyujt, — 's népe nem olly ijesztő mint sokan, kik azt nem ismerik, közhir után vélik. —

35. §.

Vallás-ügy.

Mint már több helyen, de nevezetesen a' 14. lapon lévő statistikai átnézetben láthatni, vannak e' megyében r. katholikusok, reformatusok helvét- és ágostai hitvalláson, kik mind ketten evangelicus vagy protestans közös névvel fordulnak elő a' törvényekben, és cs. kir. rendeletekben, 's némelly irók munkájában is (a' köznép mondja pápista, kálvinista, lutheranus): vannak nem egyesült görögök, ó-hitüek,*) zsidók**) izraelitak, Mózes hivei.

A' katholikusok csak nem még egyszer annyi számmal vannak mint a' többi vallásuak összesen: 's ez történelmi tekintetben is máskép nem lehete, mivel már Sz.-István előtt esmerték Pannon lakósai a' keresztyén vallást, főkép N.-Károly franczia király törekvései után a' napnyugoti szertartás szerint is, 's mivel az a' zendülők', és elégedetlenek' szerencsés legyőzése után államvallás' méltóságára emeltetett.

Igaz, hogy sokkal régebben léteztek honunkban, 's igy kivált azon vidéken, hol Somogy fekszik, — a' byzantinumi udvar' befolyása, 's nevezetesen Methodius és Cyrillus szellemdús tudósok fáradozása után görög szertartású keresztyének; ***)

*) Egyesült görög szertartásu templom vagy gyülekezet Somogyban nincs.

**) Ezen szót inkább nemzetségi elnevezésnek tartom: Jude, (zsüd) franczia kimondás szerént, lön ez honunkban közönséges.

***) Ex indubitatis monumentis jam demonstravimus Pannoniam ante Hungarorum in ea dominatum fuisse christianam; Episcopo

mindazáltal sem azon számtalan csaták, mellyekben eldődeink külföldön küzdöttek, sem a' pusztító tatár, sem a' vértgőzőzölgő kezekkel különösen e' megyében özönült török, sem az időszülte felekezetek, és az ujitott hitágozatokkal járt viszályok nem voltak képesek a' r. katholika, azon egyházi bölcseség' paizsával, és a' polgári hatalom' vértjével őrzött vallás' tekintetét kisebbiteni. — Amaz epochalis hitujitás, melly a' 16-ik század elején, sőt előbb azon szokás által élesztetett, mellynél fogva külföldi Svajcz, Angol, Német-ország' — akademiáiban, különösen pedig Wittembergában tudományos ismereteket szerezni nem csak vallástanban készülő papok, hanem fényes család világi egyénei *) is megfordultak, leczkéket hallgattak, — mondom azon hitujitás is sok mozgalmakat és surlódásokat okozott ugyan honunkban; de valamint egyrészről az uj vallástan terjedett, és Somogyban is kivált Kopácsi, Kálmáncsehi, Sztárai, 's Biró Mátyás törekvésök, nyilván tanitásuk által ez erősödött: ugy másrészről a' római katholika vallás szertartásaival együtt fenmaradt. A' mindenható Isten' akaratja, hogy őt különbféle utakon ismerjük, és különbféle egyházi szertartással imádjuk e' földön!! 's igy nem csuda, hogy Perényi Péter, Török Bálint, Nádasdy Tamás nagy férfiak az uj hittan' pártolói lettek, és épen ezek-

---

Laureacenses, javavienses Methodiumque ac alios Episcopos pontificium in ea exercuisse, ut conversioni Hungarorum, Avarum atque Sclavorum prosperrimo successu operam posuisse, majorem populi pannonici partem ipso Geysa regnante fuisse christianam — — — Kollar Salagii opus posthum. Quinque Ecclesiis MDCCC.

*) p. o. Bánffy, Thurzó, Forgách, Eszterházy, Berzeviczy, Pécsy, Haller, Bethlen 's többek.

nek jószágaikon a' Dráva' és Balaton vidékén Somogy népe a' módosult egyházi szertartáshoz ragaszkodott, mit annyival könnyebben tehetett, mivel e' megye is török hatalomban lévén, 's az ulemák általjában elveik szerént minden vallásos — 's igy annyival inkább a' keresztyén felekezet iránt türelemmel viseltetvén, e' tekintetben az uralmat biró basa védrendeletet is — protectionalist — adott vala: mert a' tárgyat mindaddig lélekismeret dolgának tekintette, mig a' lakósok az adót megadták, 's a' reájuk rótt kötelességöket teljesitették. Én éles itészetü történetiróinkkal tartok, 's nem is hiszem, hogy Magyarországon az elszakadás czél lett — vagy mindjárt történt volna, sőt az egyházi szertartások' lassanként módosulásávalmég 1582-ikben is csak „lánczszemnek lánczszembe fűződése után" váltak el az uj tan' hirdetői, 's igy az uj ekklesiák is a' római anyaszentegyháztól csak akkor lettek függetlenekké. *) **)

Felejtve azon zivatarokat, mellyeket a' roszszul értett vallásosság költött vala fel, — nyugodt lélekkel csendességet élvezve lehet Somogyról mondanunk, hogy mindenik keresztyén felekezet háborítatlan gyakorolja vallás-szabadságát: túlbuzgóság nem bontja a' családi csendet és békét, — nem — még a' vegyes házasságban sem, millyen Somogyban több van.

A' r. katholika szentegyház, a' megye fekvéséhez képest két püspök', — névszerént a' veszprémi' és pécsi' kormánya alatt van: a' veszprémi egyházmegyéhez tartozik két fő-esperestség, u. m. a' so-

*) Lampe Hist. Ref. Eccles. Hung. pag. 138.
**) Szalay M. orsz. története 4 kötet.

mogyvári (simighiensis) és segesdi (següsdiensis archidiaconatus). Mindegyikben 3 al-esperestség van: a' somogyváriban a) karádi, — melly magában foglalja Andocs, Kapoly, Endréd, Karád, Kiliti, Köröshegy, Nágocs, Nagy-Berény, Ságvár, Szólád, Tab, Török-Koppány, Zamárdi, b) kaposvári, — mellyben van Bőszénfa, Gamás, Geszti, Hetes, Kaposvár, Látrány, Lengyeltóti, Osztopán, Somogyvár, Szőlős-Györök, Toponár, c) igali, — 's ebben vannak Acsa, Atala, Gölle, Igal, Kercseliget, Kis-Bár, Mernye, Mosdós, Sz.-Balázs, Szil, Taszár plebaniák.

A' segesdi fő-esperestségben foglaltatik ismét 3 ker. al-esperestség, a) segesdi, — mellyben van Buzsák, Csákány, Faisz, Kéthely, Marczali, Mesztegnye, Öreg-Lak, Sámson, Segesd, Sz.-Pál, Szob, Tapsony, Vid, Vörs, b) csökli, — 's ebben N.-Atád, Csokonya, Csököly, Hárságy, Kadarkut, Kutas, Lad, N.-Bajom, Németh-Ujfalu, Szent-Benedek, Szulok, Tarany, c) csurgói, — 's ebben Babócsa, Barts, Berzentze, Csurgó, Gyékényes, Iháros, Keresztur, Miháld, Sz.-Miklós, Vizvár, Zákány plebaniák, mellyekhez tartoznak illetőleg jeles leány ekklesiák, — mit igen szép renddel láthatni a' püspöki megye' Schematismusában.

A' pécsi püspök kormánya alatt van a' Szigetvárról nevezett egyházi al-kerület, 's ebben Bogdácsa, Dráva-Sz.-Márton, Lakócsa, Mosgó, Simegh-Sz.-László, Szigetvár feküsznek Somogyban, hol plebániák vannak, — azon helységeket nem említve, mellyek Baranya vármegyéhez tartoznak.

Van még Somogy megyében Andocson, Nagy-Atádon, Segesden, Szigetváratt, Sz.-Ferencz zárdája, mellyben 4—12 laknak, 's részént helyben

teszik az egyházi kötelességet, részint segitségül vannak szükség idején egyik vagy másik plebánusnak, — sőt van, ki családnál állandóul káplánkodik.

Helvét hitvallásu reformatusok két osztályt alkotnak felügyelési tekintetben, mit bevett szokás szerént tractusnak nevezünk: belső somogyi tractushoz, igy a' dunántuli superintendentiához tartoznak 77 ekklesiák, mellyek között 17 leány ekklesia van, azaz hol pap helyben nem lakik, hanem hétköznapon praeorans, levita, oskolamester teszi a' könyörgést, ünnepnapokon pedig összegyül a' nép a' közel lévő anyatemplomban.

Ezen tractusban lehet a' lelkek számát 40,000-re tennünk. —

Külső somogyi tractushoz, 's igy a' duna-melléki kerülethez tartoznak Büssütől Kazsoknak a' Mernye, Tur völgyén vonalat vonva, a' Balaton felé fekvő ekklesiák, p. o. Mocsolád, Tur, Látrány, Szemes, Adánd, Hidvég 's többek a' Tolna megyei határ felé: a' lélekszámot lehet tenni 18—20 ezerre. Az egészről szólván vannak Somogy megyében igen virágzó ekklesiák, még pedig igen számosok már a' reformatio kezdetétől fenállok, főkép a' Dráva vidékén p. o. a' kalmáncsai, visontai, csokonyai, 's a' t., de vannak közöttök, mellyek később keletkeztek.

Ugyanazon időben fogadták el az ágostai vallást Somogy némelly vidékein kisebb számmal ugyan, de eleinte semmi különbséget e' két reform. felekezet nem tartott egymás között, (innen a' törvény az evangelicus néven mind a' két reform. ekklesiát érti), mig az erdélyi Szászok példájára az egész tul a' dunai reformatusok, 's igy a' somogyiak is egymástul elváltak. *)

*) Tóth Ferencz Prot. Ekkl. Hist. 42. §.

Somogyban ezen felekezet összegét legfeljebb 20,000-re lehet tenni: igy vannak Gyékényesen, Niklán, Vrátsikon, Ecsényben, Toponárott, Bonnyán, Döröcskén, Tabon, Bábonyban ágostai vallást tartók, de templomuk csak Döröcskén, Tabon, Ecsényben Vésén, Gyékényesen van, hová nagy ünnepkor összegyülnek, 's ha a' távolság és idő nem engedi a' közel lévő helvet ref. templomba mennek.

Egyesült görög nincs, de nem egyesült ó-hitüek (köznépiesen ráczok) Szigetvárott nagy templomot birnak, 's itt popájok is van, ki vallás tekintetben el látja az egész megyében elszórva lakó kevés családot: a' lélekszámot lehet tenni 200-ra.

Izraelita vagy Mózes vallását követik mindazon héberek, kik a' 12 nemzetségből elszórva vannak, de egymás között hagyományilag tudják, ki a' Levi, ki a' Juda nemzetségből való.

Némellyek kicsiny számmal laknak egy egy helységben, 's igy házi-tanitókra bizzák gyermekeik oktatását, ünnep alkalmával pedig elmennek több napokra is a' közelebbi izraelita községbe, hol zsinagogáról (népiesen zsidó templom), sőt oskolaházról, alkalmas tanítókról gondoskodtak, melly épülethez helyet vásároltak örökre a' földesuraktól, vagy több helyeken mint Toponáron, L.-Tótiban, Szakácsiban ingyen kaptak, — hogy Isten imádása pénz-zsarnokoskodásra, farizeusságra soha és sohol is alkalmat ne adjon!

II. SZAKASZ.

36. §.

A' megye felosztása, helységek és puszták.

Első tekintettel ugy látszik, hogy a' 3-ik §. 22-ik lapon előadott hét szolgabirák' kormánya alatti felosztást kellene itt követnem; azonban a' közéletben egyenként többször jön elő szükség 's alkalom egyik vagy másik járás', helység' vagy puszta nevére, és nem is igen hiszem, hogy ezen része munkácskámnak, épen ugy mint más hasonnemü is — rendszeres olvasmányul vagy oktatásul szolgáljon: azért a' betürendet választom inkább, melly szerént kiki feltálálhatja azt, a' mit akar. De még is képletben leirom azon felosztást, mellyet febr. 17-én 1850 közigazgatási tekintetben a' cs. k. teljhatalmu biztos megállapitott, 's melly igen kicsiny egyes változásokkal áll most is: t. i. az idő mutatta meg, hogy ámbár azon felosztás a' közigazgatási tényezőkre elegendő és tapasztalás-edzette figyelemmel történt, de még is főkép télben, rosz uttal a' járási tisztviselők lakhelyéveli közlekedés' nehézsége miatt egyik vagy másik helységet előbbeni járásától másikhoz kell vala csatolni.

Somogy megye járásainak felosztása

febr. 17-dikén 1850-ben.

Igali járás.

Helység neve

Nágocs, Jutom, Tomé
Zich
Miklósi
Andocs
Fiad
Kis-Bár
Mocsolád, Kis-Baba
Bonnya és Pusztája
Acsa, Gerézdi puszt.
Szorosad
Kára
Török-Kopány
Döröcske, Fehér-Csárda
Kis- és Nagy-Gadács
Szil, Marosd, Magyaród
Uj-major, Pataki-major
Igal
Écseny, Csalit major
Mernye, Szent-Miklós
Sz. G. Kér, Belső-Külső-Örs, Diós Lapa
Ráksi, ésDadai puszta
Aszaló, és Deseda p.
Somodor p.
Magyar-Atád, Tátom, Hármas csárda
Kazsok, Éva csárda, Kis-Bécz
Büsü, Beteritő, Tüskés-malom
Csoknya
Hetes, és Patí puszta
Csombárd, és Ujfalu p.
Várda, Kis-Albert p.
Magyar-Egres, Libbentő p.
Bodrog, Alsó-Felső-Bü p.
Kürtös
Jád, és Galambos puszta
Geszti, Bercsske puszta
Edde, Felső-Alsó-Bogát, Miklós major
Osztopán, Berencse, Vizsák
Pamuk
Öreg-Lak, és Baráti p.
Somogyvár, Várallya, Lajos major
Vámos, Gille, Remete p.
Polány
Gamás, Gárdony, Vadé, Vitya, Tuskós, Jaszvícz, Berény Kis

Karádi járás.

Helység neve

Város Hidvég, Szabadhegy és Rebecz ptak.
Falu-Hidvég, Péli-Völgy pusztával
Nagy-Berény, Kis-Berény, Ujmajor pusztával
Nyim
Ságvár
Adánd, Pösze puszta, Ketye malom
Juth
Kíliti
Szamárdi, Szántódi puszta

Endréd, Jaba és Tóközi ptákkal
Bálványos
Megyer
Bábony
Torvaj, és Lujja puszta
Tab és Ugaj p.
Zala, Szőllős pusztával
Kis-Kapol, Nagy-Kapol
Karád, Toldi, és Kéri puszta
Német-Egres
Csepel
Kócse, és Csicsalí puszta
Puszta-Szemes
Kereki
Köröshegy
Szárszó
Szemes
Öszöd
Teleki
Szólád
Lölle, Czegléd puszta
Látrány, Rádi puszta
Visz
Csehi
Boglár
Szőlős-Györök
Túr, Babod, Tard
Tót-Gyugy, Sand, Bindek, Pettend
Hács, (Kis és Nagy)

Szigetvári járás.

Helység neve

Zsibolt, Damalos puszta
Tót-Keresztur
Mosgó és Zöcske
Szulimán és Antalfalva
Csertő, és Pipagyujtó p.
Viszló
Apáti
Hatvan
Szulok
Kálmáncsa
Homok-Sz.-György
Merenye, Czegléd, Sz.-Miklós puszta
Poklosi
Pata
Bazsal
Szigetvár és Turbék puszta
Tót-Sz.-György
Görösgall
Nagy-Dobsza, Kis-Dobsza
Istvándi
Darány,
Barcs, és Pálfalu
Dráva-Tamási
Gárdony
Dombo, és Páli p.
Zádor
Szörény
Gyöngyös-Mellék
Pettend
Kis-Tamási
Nemeske
Molvány
Hobol, és Szehénfa p.
Várad
Bürüs
Magyar-Újfalu
Német-Újfalu, Sz. Mihályfa p.
Teklafalu, Sikota, Vitézi Nagyhomok p.
Potony, és F.-Okuka p.
Tót-Újfalu, és Alsó-Okuka p.
Sz. Borbás, Kosztován, Téglaház, Vizvár, Réh puszta
Lakócsa és Czernadola
Drávafok, Borjáncz, Haraszti, Kosztován, Szigecske p.
Markócz
DrávaSz.-Márton Ányos-Tégla h.
Dráva-Keresztur
Réh-Falu
Alma-Mellék, Sz.-Miklós
Sz.-László, és Kis Sz. Lászlói pta.

Sztára
Nagy- és Kis-Hárságy
Patosfa
Német-Lad és Gyöngyös p.
Magyar-Lad, Sz. Mihályfa Titvány puszta.

Nagy-Atádi járás

Helység neve

Kis-Kovácsi
Gige, és Öllevölgy p.
Kisasszond, és Póstelek p.
Puszta-Korpád
Jákó
Csököl
Kis-Bajom, Csurgó, Posta malom puszta
Kutas, Kozma, Kőház, Apátimalom
Beleg, Keresztur, Keleviz és Ujmajor puszták
Kónyi
Ötvös
Szabás, Nagy-Hid. és Ballaháza p.
Mike, Inakod puszta
Nagy-Korpád,
Cserhát, moriczmalom
Lábod
Henész és Simongát
Nagy-Attád és Döbrög p.
Bodvicza, Kivadar, Tiszina, Páczod, es Boszéntó puszta
Tarany, Sz.-László, Ilokí malom, Baráti major
Vizvár, Zsitfa, Kettős-Csárda Homoki Csárda puszta
Heresznye
Bolhó
Babócsa
Háromfa
Agarév
Rinya Sz.-Király
Hosszúfalu
Besenyő, és Öszpöte puszta
Görgeteg, és Tamási puszta
Visonta, Csertelek puszta
Csokonya, Külső- és Belső-Tarnócza, Alsó- és Felső-Gyöngyös Királyrév p.
Rinya-Újlak
Aracs
Újnép, és Bakháza
Komlosd
Peterhida
Szentes
Nagy-Bajom, Kak puszta
Szomajom, Kaposfő puszta

Káposvári járás.

Helység neve

Kis-Keresztur
Kapos-Keresztur, és Rákó puszta
Homok
Taszár
Orczi, Tömörke puszta
Zimány, és Rácz Egresi puszta
Kapos-Füred
Toponár, Zarany, Fészerlak, Répás puszta
Szent-Jakab, és Büki csárda
Sántos, Nádasd és Partallya
Szent-Balázs, Nagy-Árok-Allya puszta
Cserénfa
Gyarmat
Hajmás
Gálos
Tótváros

Bőszénfa
Német-Lukafa
BoldogAsszonyfa
Simonfa
Zselicz Sz.-Pál
Töröcske
Zselicz Kis-Lak
Kaposvár, és Keczel puszta
Juta
Kapos-Mérő, Tókaj puszta
Kapos Ujlak
Sz.-Benedek, és Dada
Bárd és Szend p.
Szenna, és Szerdahely p.
Paccza
Szerászló, Lipótfa és Zsipfalva p.
Szilvás Sz.-Mártony
ZseliczKis-Falud
Magyar Lukafa
Bécz, és Diós p.
Alsó- és Felső-Visnye p
Hedrahely
Hencse, és Tapazd puszta
Kadarkút, Körmend, Henész, Sz.-Imre és Böczör p.
Gölle, Kis-Puszta, Uzd, Inám, Hetény (Alsó Felső) puszta
Patalom
Gyalán
Fonó
Baté
Mosdós, Szalacska puszta
Berki, Kis-Berki puszta
Szabadi és Kis-Gát puszta
Csoma
Atala
Pula
Kercseliget, Enyődi malom

Marczali járás.

Helység neve

Szenyér
Mesztegnyő, Edde, Büsvár, Vajda homok p. és Sásgát p.
Gadány
Szakácsi
Nemes-Vid és Kis-Vid
Csákány
Fels.-Zsitfa, Szőcsény p.
Fehéregyháza
Szőke-Dencs
Sávoly
Sámson
Fönyed
Tikos
Hollán, Maróth p.
Vörs
Battyán, Bal, Sz. György, Diós puszta
Balaton-Berény
Balaton-Keresztúr
Balaton-Uj-Lak
Kéthely, és Sári puszta
Horvátkút p.
Kis- és Nagy-Gomba, Lók puszta
Marczali, Gyóta puszta, és malmok
Bize
Keleviz
Tót-Sz.-Pál
Varjas-Kér
Csömend
Libicz-Kozma
Sárd, Szövécs puszta
Vrácsik
Sörnye
Fajsz
Puszta Kovácsi, Kölked
Nikla
Táska
Buzsák
Lengyel-Tóti, Berény p. Mamocs, Sz.-György, Bézseny, és Fonyód puszta
Orda

Csurgói járás.

Helység neve

Udvarhely Kétnyár, Bocskád puszta
Berzencze, Perdócz, Cséri-csárda, Kis-Vecsenye, Gerenda, Tüskevár p.
Bolhás Bördecz, Bükimalom p.
Szob, Baráti, Kaszó p.
Szenta, Tüskevár, Csatártó Balóta p.
Sarkad
Hosszúviz
Alsok, Csente p.
Csurgó. Kökényes, Kis-Homok, Ujmajor, Cser p.
Gyékényes (Als. és Fels.)
Szent-Király
Porrog
Szent-Pál
Zákány, Pöszemalom
Őr, Asszonyvár, Visszafolyó, Legrádi szőlő
Surd, Feketesár, Ebök p.
Bükkösd, Nagy-Berek, Aligvári puszta
Nagy-Márton
Csicsó, Ujmajor p.
Iháros
Pátró
Belezna, Berek, Malmok, Kakonya puszta
Liszo, Sáág p.
Szent-Péter, Magasd, Pogány puszta
Iháros-Berény, Sz,-Pál p, Pádi p. Gánya, Kanizsaberek, Hamuház p.
Alsó Segesd
Felső - Segesd, Bársony és Szekeres-malom,
Alsó- Felső-Bogát puszta
Inke, Lepled, Koczi, Darvas, Csöd, Aligvár p.
Sand
Miháld, Mindszent, Agarasi, és Rádi malom
Sáncz
Bagola, Fakos p.
Sz.-Miklós, Moriczhely, Niytrai, és Pádi malom
Pat
Vrászló
Fazekas-Denes, Antalfalu p.
Simonyi, Gárdos puszta
Nemes-Déd
Belevár
Vése, Marton, Merke p.
Böhönye, Arad, Dávod, Terebezd p
Nemes-Kis Falud
Tapsony, Moriczfa, Fehértőtős p.

Feljebb a' 14-dik lapon a' népességet általánosan az egész vármegyéről láthatni, itt egy biztos, hozzám legközelebb jutott adat után részletesebben is emlitni nem lesz helytelen, u. m.:

Igali járás	33,759
Karádi járás	34,251
Szigetvári járás	34,078

Nagy-Atádi járás	29,873
Kaposvári járás	34,491
Marczali járás	29,560
Csurgói, vagy a' mint legujabban hivatalosan nevezetik Berzenczei . . .	30,938
Összesen	226,950

Midőn 1715. orsz. gy. 86. Art. *) a' török iga alól megszabadulása után a' megye önállását visszanyerte, három járásra (processus) osztatott fel, mellyet kétség kivül a' török uralom előtt is létezett illy felosztás' emlékezete, akár hagyomány, akár irományok által fentartva, idézett elő: t. i. kaposi, szigeti, kanizsai, mi oda is mutat, hogy még akkor Somogy megye határa messzebb terjedt mint most:

Azonban ez is csak homályos sejdités: mert, mint előszómban is emlitém, azon időről nincs Somogyban, de Zalában sincs okmányunk, sőt midőn némellyek a' chasmai káptalanba utasitottak, akkor is csak azt tapasztaltam, hogy az is a' török pusztitás miatt 1550-ben Zágrábba menekült, — 's talán itt találhatna, kinek alkalma lenne, többet.

Később 4, kaposi, igali, szigetvári, marczali, 's még később gr. Széchényi Ferencz főispánsága alatt a' babócsai is hozzá járulván 5 járás lett, melly időszakról Nagy József megyei mérnöktől térképet is birunk. Már korunkban egy tisztujitás (restauratio) alkalmával kaposvári vagy központi járás alkotta-

*) — — — — statutum ut a lege attributam sibi jurisdictionem et activitatem absque ullo alterius comitatus quippe szaladiensis (cui ob temporum injuriam adnexus habebatur) adminiculo exercere possit, — — — — hacque articulari constitutione pro realiter separato habeatur.

tott a' közelebb fekvő, 's addig más járáshoz tartozott helységekből, a' fő-szolgabiró lakása Kaposvárra határoztatván — a' központon összehalmozni szokott dolgok, 's a' rabokra felügyelés tekintetéből. Esküdt is volt itt, de al-szolgabirót nem talált szükségesnek a' megye. Majd az 1848—1849-ki forradolom után 1850. febr. 17-kén hét járást rendelt, mint emlitém, a' cs. kir. teljhatalmu biztos, és a' tisztviselői kart is ahhoz képest rendezte; de azolta csak hol egyik, hol másik helységet veszik el előbbi járásától, 's másikhoz csatolják, sőt a' csurgói járás helyett az iháros-berényi 's majd berzenczei rendeltetett; de valamint a' szolgabirói hivatal személyzete Csurgón tartja lakását most is, ugy közönségesen azon járást Csurgóról nevezzük, 's én is megtartom azon elnevezést. Betürendben igyekszem tehát minden helységet 's pusztát leirni, sőt pályáján futva eldült buzgó Jerneynk után a' régi neveket is megemlitem a' mint talán puszták falvakká, 's ezek pusztákká váltak, hogy a' figyelmes olvasó itt is lássa a' népek', nemzetségek' viszontagságait, és változandóságát!

37. §.

Mezővárosok, helységek 's puszták egyenként leirva.

Mivel bizonyos nevek, és fogalmak gyakran előfordulnak: azért takarékosság tekintetéből meg kell jegyezni e' jegyeket:

○ Mezőváros. ekl. Ekklesia.
● Falu. e. p. első posta.
⁎ Központhely. j. Járás.
p. Puszta. F. u. Földesur.
l. Lakos.

Aba v. **Jaba**, erdős és völgyes puszta, Kapol és Ságvár között, — igen szép gazdasággal bírja a' tihanyi apátság.

Acsa v. **Acha**, magyar-falu, közel Andocshoz, Bonnyához, magas hegyoldalon fekszik. Lakosa 1042 kath. parochialis szentegyházzal, és 10 zsidó. Földje termékeny s népe birtokos: van szőlője, 's erdeje. F. u. a' veszprémi püspök, legközelebbi posta ujabb időtől fogva Igal, előbb Szemes. *)

Ádánd, szép fekvésü m.-város, egy órányira Sió-Foktól, hol legközelebbi postája is van, — 's félórányira a' Sió folyótól, melly Veszprém vármegyétől Somogyot választja: itt Juth és Maros falvak között állandó csigás kompot tart gr. Széchényi. Lakosai 1512, részént reformatusok, részént katholikusok, — mind a' két felekezetnek van temploma, noha emez a' ságvári anya ekklesiához tartozik. Perneszi

*) Lehet, hogy valaki hiányt érez, midőn a' helységek' ezen leirásánál a' határ területét, egyesek közötti felosztását, telkeit stb. — 's igy a' külön birtok után járó adót, és más terheket, vagy ellenben javadalmakat, — magány és községi jövedelmet, költséget feljegyezve nem találja; de mindezek olly változó 's bizonytalan számokat 's rovatokat adnak még most, mig a' Cataster kormányzati szellemben, mértani alapon, és financialis elvek szerént nem létesülend, hogy fontolás után is ezen tárgyakat illy alakban mellőzni jobbnak véltem, mint magának a' közigazgatásnak is alapul csak ideiglen használandókat.

örökösök tulajdona volt, 's közülök itt laktak Talliánok és Csapody, kik hosszu idők során megyei fő-hivatalokat viseltek: sok választmányi tanácskozásoknak, bizottmányoknak, nádori bíróságnak helyt adott vala e' városocska. Csapody Pál maga részét szép gazdaságával együtt gr. Wickenburgnak eladta, 's aztán hires ménesét is feloszlatta.

Adorjány: Szigeti j.-ban, p.

Agarév, falu, a' Dráva mellett, azelőtt b a b ó c s a i, most a t á d i járásnak hivott vidéken, — népe horvát, de tud magyarul; 208 kath., 18 zsidó. Földesura keszthelyi gr. Festetits Taszilo, a' taranyi anya ekklesiához tartozik, első posta Babócsa 1½ óra.

Agáros, puszta, a' déghi Festetits családé — most b. e. Atyja, Antal, halála után Ágostoné: fekszik Mesztegnyö, Szenyér faluk, és Arad, 's Dávod puszták között; különben tartozik a' böhönyei tisztartósághoz.

Ágerdö, puszta, a' simongáti uradalomban, közel Hosszufaluhoz, Babocsához 1½ órára: b. Sina bírja a' többivel együtt, miket gr. Hunyady Ferenctől szerzett. Népessége 25.

Ági: bab. jár., puszta. *)

Akcs, magyari, lásd Buzsák.

Alma-mellék: a' Zselicz szélén, 's igy a' baranyai határ mellett, 1½ órányira Szigetvártól, azon kies völgyben, melly Tóthvárostól végig Mosgón keresztül Szigetvárig nyulik; lakosai Sokecz-Szlávok, de tudnak magyarul; katholikusok Mosgóhoz tartozó fiok szentegyházzal. Bora terem jó, bükkerdeje sok. Birtokosa a' bécsi Biedermann ház Batthyány Gusztávtól történt vétel óta, lakosa 877. első posta Szigetvár.

Aligvári, puszta, lásd Bükösd. lak 24.

Alsok és **Sarkad**, Csurgótól kis ½ órányira, ugy hogy összeragad e' 3 helység — a' helybeli pap a' csurgói ref. oskolában többnyire i g a z g a t ó (rector) is: népessége

*) Az egész munka folyamán, hol a' név után körülményesb leirás nincs, vagy a' népesség nem emlittetik, — az néptelen puszta, vagy azon helységhez van számolva, hová a d ó j á t szolgáltatja.

1000-nél több, t. i. Sarkadé 416, Alsoké 762. Fekvése igen szép, földje termékeny, gr. keszthelyi Festetits birtoka, első posta Berzencze. — Csente nevét is hallani Alsoknak, 's igy hivják azon részt, mellyen a' templom van: hagyomány szerént három helység volt hajdan.

Alsó Kovácsi, lásd Kovácsi.

Alsó Segesd, lásd Segesd.

Alsó Visnye, szőlős- vagy póré Visnye, lásd Visnye.

Alsó Zsitva, lásd Zsitva.

Andocs, Andach, fekszik a' Tolna megyei határ felé, Karád, Bonnya, Nágocs közt, magasabb dombon: itt van Sz.-Ferencz szerzetének klastroma, és szentegyháza, mellyben a' szüz Mária csudatévő képe még most is tiszteltetik, 's mellynek kedvéért ide bucsu járatok vannak, különösen pedig Portziunkula napkor ezerenként összegyül a' nép. Lakosai r. kath. 1207 l. közelebb posta Szemes vagy Siófok F. u. veszpr. püspök.

Antalfalu, lásd Fazekas-Dencs.

Antalfalva, Szulimán és Hárságy közt, — gyarmat gr. Batthyányi Antalról neveztetik l. 72.

Apáti, máskép **Kisbár**: Andocshoz közel Karád és Fiad közt: mély völgyben fekszik a' helység, de a' derék plebánia templommal együtt hegyoldalban kellemes benyomással hat az utasra kivált azon számos évektől fogva, miolta a' jeles Tóth József itt plebánus: r. kath. 883, f. u. a' veszpr. püspök.

Apáti, Szigetvártól ½ órára Pata, Csertö és Viszló közt: fekvése egyenes, reá nyulik a' Hárságy felöl jövö zseliczi erdőre, földje igen termékeny. Lakosai 500, — kik között 322 r. kath., 14 izr., 's többi ref. F. u. most gr. Zichy, ki azt a' Tanyi örökösöktől már többek kezére szállottat tisztán sajátjává tette, és igen szépen rendezte. l. k. posta Szigetvár.

Apáti, puszta, Kutasnál, Boronkai, Tallián családé.

Aracs: a' Dráva mellett kis falu, elöbb Végh István, 's Elődei birták, most az egész babócsai uradalmat, emennek halála után leánya gr. Somsichnak eladta; népessége r. cath. 403, l. k. posta Babócsa.

Aranyos, gr. Széchényi pusztája Darány mellett.

Arad, Böhönyéhez tartozó szép puszta, fekszik N.-Bajom és Kisfalud közt, Böhönye felé.

Árpád v. **Árpás**, (Polány mellett) még nem rég' a' gr. Niczky család tulajdona volt.

Ártosháza v. **Értesháza**, puszta a' szig. járásban.

Aszaló, Azalár, Aszalar, rendesen épült urbérileg is már rég szabályozott falu, népessége 717, nagyobb része reform., F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár 1½ óra.

Asszonyvár, Őrhöz való puszta, Surd és Sz.-Mihály. közt: l. k. posta I. Berény.

Atala, gazdagon termő térségen fekszik, népessége 900 r. kath., F. u. a' Piaristák, l. k. posta Kaposvár 2½ óra

Suum cuique tribuendum: itt szóról szóra leirom Atala' Fényesünk szótárából tiszt. Dornay ájtatos rendi áldozár — egyszersmind jószág-kormányzó által sok történeti esmerettel közre juttatott leirását: bár adna honunk őrangyala sok illy körül ményes ismertetőt!! igy derülne homályfödte vidékünkre a' multról több több világosság.

„Valamelly római előkelőnek nejétől vagy leányától vehette nevezetét, szinte ugy, mint alsó Pannónia (hová Attala hajdani vára tartozott) később Galerius hivesének Diocletián császár leányának tiszteletére Valeriának hivatott. Jelenleg már csak dombosabb gyepezet, és kőhalom tüntetí ki helyét Hetényi pusztán, keletről Nosztány, és délről Mászlony puszták szomszédságában, a' régenten széltíben-hosszában mintegy 160 □ ölnyi területü várnak, mellynek erősségét hegy oldalról bástyák, — völgyes részéről pedig kővel kirakott medrü folyam és berek tevék, 's a' vár keleti részein ma is mocsártól környezett több dombok szemlélhetők, mellyek őrhelyek lehettek: Diocletian, Constantin, Constans, és Constantinus, Crispus, Maxentius és Valens császároktúl számtalan kisebb nagyobb rézpénzek találtatnak itt elszórva; de régiebbekre is akadni, mellyek: „Diva Faustina," „Felicitati Reipublicae" „Jovi Conservatori" „Votis ut multis pax exercitus" „Gloria Romanorum" „Victoria Romanorum" köriratokkal vagynak ellátva, 's verctésök helyet Sisciát, a' mai Sziszeket a' reájok nyomott „Sis" betük tudatják. Itt talált kőfaragványok, és téglák is e' helyen egykori római gyarmatra mutatnak. Népmonda sze-

rint egy hajdan, a' vár egykori tulajdonosa berakatá a' vár ablakait, csupán egyen át engedé azt világittatni, 's ennél megállapodva, mondá a' körülállókhoz: „ha ezen ablakot is befalaztalom, akkor az Isten sem lát engemet," melly daczos gunyolódása azonnal a' vár elsüllyesztésével büntettetett; — 's innen neveztetik maiglan is „Süllyedt vár"nak. A' hazáéval közös rombolások közt pusztaságra jutott kies táj, ma ismét népesülni kezd, régi nevét „Hetény"el felcserélve; 's az illy nevü 2614 holdnyi pusztát jelenleg két gazda-tiszt, és 180 cseléd lakja, sőt kegyes földes uraság gondoskodásából pár évek óta itt iskola és temető is lesz.

A' nép vándorlások korszakában elosztatott római telep lakosainak utóbbi sorsát sürü homály födi, csak 1332. évről jegyzék föl a' pápai dézma-szedő olaszok, hogy Otholán, máskint Athalán, vagy Attalán ekkor plebánia létezett, a' török zsarnokság azonban később ennek is végot vetett. A' birtok sz. István király által alapitott Fejérvári őrséghez tartozott, és mivel tulajdonosai hazánk zavart állapotában különhféle helyekre vonulni kéntelenitettek, 's mint egyháziak annak védelmére elégtelenek is voltak, oltalom végett másnak adák azt haszonbérbe. Jelesen Gorup Ferencz Novai püspök, győri n. prépost, fehérvári custos, a' fels. római csássár és magyarországi koronás király tanácsosa 's a' t. Győrött april 11-kén 1661-ben költ pecsétes magyar levelében tudatja: hogy távul való residentiája miatt, minthogy azon fejérvári jószágának gondja-viselésére nem érkezik, bizta az nemes és vitézlő Karachich Mátyás Tihonyi kapitány urra, hogy ő kegyelme jövedelmét az ott lakó jobbágyságon exigálhassa, magához vehesse, és mások ellen oltalmazhassa is, nevezet szerint pedig Somogy vármegyében: Rácz-Attalát kiknek adójok 10 tallér, Magyar-Attalát adójok 3 forint, Kis-Faludot mellyet ráczok lakják, adójok 8 tallér, Kis-Faludot, mellyet magyarok lakják, azoknak adójok 15 tallér stb.

Első Leopold császár és király a' törököt honunkból végkép kiüzvén, az őrség javait 1695-ben Matusek András

scopiai püspöknek, sz. Albert és Lőrincz prépostjának, győri kanonoknak, és sopronyi javadalmasnak (beneficiatus) adományozá a' fejérvári őrkanonoksággal, ki is szívén hordozván alattvalóinak szomorú sorsát, elszórt jobbágyait öszvegyüjté, vidékiekkel nevelé, és igy a' hajdani vártól egy órányi távolságra eső mostani helyén népesité meg Attalát, 's az új lakosok közül sokan most is kiköltözési helyekről neveztetnek, millyenek: Ozorai, Visnyei, Földvári, Kalocsa, Dobai, 's más pór családok. Kisfalud nevü egykori helységnek pedig már csak egy szőlőhegy, és a' mostani Kispuszta szomszédságára dülő föld, melly rácz temetőnek hivatik, tartá fön emlékét.

Matusek utódja az Örségben gróf Nádasdy László Paulinusból lett csanádi püspök, ki Mernyére Licentiatust hozott be, Göllében pedig Jezsuiták által térité meg az Arianus népet, 1716-ban Attalában is templomot és paplakot épitett, 's ezek elkészültével 1722-ik év febr. 10-kén vette át az ujonnan felállitott plébánia gondviselését Tarjányi Mátyás mint első lelkész; utódjai lettek 1731-ben Miholics János, 1740. Kéresztúri János, 1742. Balogh István, 1755. Molnár József, 1785. Valdstein Ferencz, 1823. Kéry János, 1834. Szücs István, és 1841-ben Csete Antal.

Báró Dalberg Gerárd Guilelm ágostai kanonok alatt, ki 1730-tól 1769-ig vala fejérvári őrkanonok, semmi nevezetes nem történt az attalai plébániára nézve, hanem utódja gróf Edling Rudolf Görtzi (Goriczia) herczeg érsek alatt, ki 1774-től 1803-ig birta az őrség czimét és javait. 1784-ben a' templomot, 's tornyot kijavittatá, 's új tetővel ellátá. Végre dicső emlékü Ferencz császár és király alatt 1807. év jul. 10-kén kelt oklevél mellett az őrségi javak az ájtatos tanitói rendnek adattak át, ellátásának segedelméül, hogy ez, hivatásának az ifjúzág nevelésében és oktatásában könnyebben megfelelhessen.

Mióta az őrség ezen kegyes rend birtokába jutott, azóta napról napra nagyobb előhaladás tapasztaltatik mint a' jószág kormányzásában, úgy a' lelkiek ellátásában is. Egészen megújulva, 's díszes épületekkel ékeskedve szemlélhetők a' róma téren fekvő őrségi puszták, szinte úgy, mint annak csinos helységei; az őrségi plébánlák pedig Somogy-

ban a' jobbak közé számittatnak. Attala vidéke gazdasági, és egészségi tekintetben különösen sokat nyert, mióta 1835-ben a' Kapos vízáradásaiból keletkezett posványság lecsapoltatott, 's ma már az előbbi büzhödt levegőt tiszta lég, a' nád- és halbóli jövedelmet pedig a' berekben gazdag kaszállók válták föl. Népessége Attalának 834 kitünő szorgalmú magyarokból áll, házaikat, kivált az 1843-ki tüzvész után cserép tetőre, 's kéményre kezdik épitni. — Urbéri telek itt öszvesen 52, ház pedig 86 számittatik. Földjei termékenyek. Gabona termesztésen kivül a' lakosok különösen kedvelik a' marha-tenyésztést, nemesitett csikóik bemutatásáért minden évben nyertek jutalmat Attalaiak, Pesten, és Kaposvárott. Az egész plébániában van öszvesen 2140 r. kath. lélek, 32 zsidó, 262 iskolás gyermek. Közel szomszédságát keletről Dombovár, a' Dombayak és Verbőczyek egykori várhelye teszi, 's itt Tolnával, délről Baranyával, 's annak jó bort termő hegyeivel, nyágotról Csomán át Berki mezővárossal, éjszakról pedig Szil felé nyúló siksággal határos."

Atád, Attad, Nagy- vagy Horváth A. Szép térségü m.-város — egy része Kis-Atádnak neveztetik, — a' Rinya mellett: lakósai horváth eredetüek, de mind tudnak magyarul. sz. Ferenczíek, sz. László provinciájából klastromot, és plébániát birnak; van benne patika, 's járási orvos. F. u. Czindery, — de több évektől fogva birói zálogban birja Csuzy. Népessége öszvesen r. kath. 1780, l. e. posta Babócsa 3 óra.

Atád, magyar Atád: Kapos vizétől 1½ órányira Ráksi és Somodor közt igen termékeny völgyben fekvő falu: lakosai ref. 700. F. u. most b. Sina, l. e. posta Kaposvár 1½ óra.

Baba, Bab — Nagy és Kis: Mernyén túl Mocsolád és Gamás közt fekvő puszta, Lengyel örökös jog volt, de most egyiket birja gr. Zichy, másikat Erős.

Babod, Tur, Karád, Gamás közt igen kies völgyben, Mernyétől a' Balatonhoz vezető országutban fekvő puszta: Lengyel jog volt, de b. Puttheány Sándor eladta, 's ez utolsó tiz évben több birtokosok kezén ment által; most birja pécsi Rihmer család: van benne 203 lélek.

Babócsa, — Babovecz,Babisa, Bobusa: hazánk történetében is nevezeetes hely; most m.-város: maiglan is látható várromok emlékeztetnek azon nehéz időkre, midőn ez a' török uralomnak egyik lakhelye volt, miután Ali-Bascha elfoglalta. Ámbár pedig Zrinyi és Nádasdy vitézségök által a' török onnan többször kiveretett, 's ámbár 1595-ben Zrinyi György tanácsára ujra megépittetett, 's erősittetett, *) de egész nyugalom itt is csak akkor lön, midőn a' török ez egész megyéből is végkép kiüzetett. Birta volt a' Babócsay család, mellyből egyik bárósságra is emelkedett, de kihalt: a' még most is élő nemes Babócsay család amannak ivadéka-e? — Azután birták Nádasdi, Rindsmaul, 's későbben a' Végh család babócsay disznévvel; sirján túl is köztiszteletben élő Végh István halála után örök áron megvásárolta azt gr. Somssich János, 's most ennek egyik fia Adolf birja. Népessége 1412, többnyire katholikusok: van itt anyaszentegyház több leány-ekklesiákkal.

Bábony: Tolna 's Veszprém megye felé nyuló táján megyénknek Tabhoz, Megyerhez közel erdők közt fekvő kis falu: népessége ágostai és h. ref. 700. Földesurai többek a' Révai örökőzök után, l. k. posta Siófok.

Baglas: Kéthelyhez tartozó puszta, szőlőhegygyel, melly, a' mint feljebb emlitettem, igén jó bort terem.

Bagola: Kanizsa felé fekvő szélén megyénknek van e' falucska: lakosai r. katholikusok és ágostaiak, mintegy 326. F. u. gr. Festetits, e. posta Ih.-Berény.

Bakháza: közel Babocsához, uj népi puszta, l. 15.

Balaton sz. György, lásd sz. György.

Baláta: puszta, Szenta és Szob közt.

Balogd: Bolagd, N.-Bajom és Böhönye közt fekvő puszta; Koroknyai jog; b. e. Festetics Antal birtokába jutván irtások és árkolások által hasznos gazdaság, l. 75.

Bálvánd. a' Dráva felé, Gyékényeshez tartozó puszta, birja Gyékényessel együtt gr. Zichy, volt veszpr. püspök.

Bálványos, köznép ajakai Bányos, hajdan Baluanis: nem messze a' Balatontól, tágos helyen fekvő nagy falu; előbb Perneszieké, 's nevezetesen Csapodyé volt, de most

*) Isthvánffy Lib. XXIII, XXIX.

vásárlás utján birja bécsi gyáros Satzger. Lakosai vallásra nézve vegyültek, de reform. sokkal többen vannak, — összesen 1127, l. k. posta Siófok. Eredetikép nevét vette pogány bálványozó lakosaitól

Bánkut v. **Bánkota**, K.-Füredhez tartozó p.

Bánya, lásd Szerászló.

Bányuk v. **Bány**, p. igali járásban.

Bár v. **Bari**, Hollád és Kéthely közt fekvő p. Kesthelyi gr. Festetitsé.

Bár, Kisbár, lásd Apáthi.

Bár, Nagybár, p. igali járásban.

Baráti, Ö-Lak és Lengyeltóti közt puszta, — szép szőlőhegy.

Baráti, Szobhoz tartozó p. Bolhás mellett.

Bárd a' Kaposvárról Kadarkut felé vezető országut mellett egy völgyben fekvő kis falu; népessége 149 ref., l. k. posta Kaporvár.

Bárdi-Bük, imez fölött dombon fekvő szép puszta, mellyet Merey József derék falusi lakása ékesít.

Barts, a' Dráva parton fekvő m.-város; itt a' só-ház, F. u. Széchényi család; l. 1323 r. kath.

Baski, puszta, Szigetvárhoz közel, a' pécsi Káptalan birja.

Basal, Szigetvárhoz $^3/_4$ órára eső falu: l. 162 ref. F. u. Kubinyi család.

Baté, Kapos csatornája mellett termékeny föld; lakosai 393 r. kath. F. u. Gaal György, ki azon síkságon, melly 35—40 évek előtt zsiba gyep volt, igen szép kastélyt épitett, és szép gyümölcsöst nevelt, l. k. posta Kaposvár vagy Gödre.

Bajom, — Kis-Bajom, lapályos, homokos, síkságon Csököl, Kutas és Jako közt fekszik; népessége reform. 762, több földesurak birják, l. k. posta Kaposvár $2^1/_2$ óra.

Nagy-Bajom, szélesen terjedő határa homokos, lapályokkal 's tavakkal; egy része még is agyaggal vegyitve termékeny, a' buzát is meghajtja. Népessége r. kath. és ref. és számos zsidók is, úgy hogy 2550-re reá megy a' lélekszám. Emberi emlékezettől fogva különbféle földesurak birták, most a' déghi Festetits, és Nádasdy Sárközy család

főbb birtokos. Van kath. és ref. temploma és sinagogája. — Itt született Virágh Benedekünk, 's itt teltek le napjai a' munkás, 's eleven vérü Horváth Ádámnak, midőn a' bal sorstól nyomva Sárközy István 's különösen erényes nője Chernel Eszter urhölgy lankadatlanál gyámolák vala őt!! l. k. posta Sörnye, Kaposvár, más felöl Marczali 2½ óra.

Bécz, vagy nagy Bécz falucska: az erdők közepén, Hárságy és Viszló közt, lakosai 556, F. u. Biedermann, gr. Batthyánytól megvette; l. k. posta Szigetvár 1½ óra.

Kis-Bécz, puszta, Kazsok mellett az igali járásban.

Béla, puszta, kaposi járásban.

Belleg: térségen fekszik, Kutas, Ötvös-Konyi és Segesd közt: ref. ek. templommal, népessége 329. F. u. déghi Festetits család; l. k. posta Marczali 3 óra.

Belencze v. Pelencze, szigeti járásban puszta, Czindery birtoka.

Belezna, hajdan a' gr. Beleznay család birtoka; ennek hanyatlásával Horváth és Domaniczky tulajdona lön, fekszik a' Dráva melléken Kanizsa felé; népessége r. kath. 838, l. k. posta-állomás Zákány.

Bellovár v. Bélavár, a' Dráva mellett, Babocsától, — hol egy felöl a' közelebbi, mint más felöl Berzenczén posta-állomása is van — 1½ órára, Vizvárhoz közel, 's ennek fiok eklája; népessége 445, F. u. gr Festetits, itt volt Béla hgnek lakhelye, mikor apjával megosztozott, — közel szomszédja Udvarhely — mi hajdan az Auraniai Perjelé volt.

Bendek v. Bindek, puszta, Tóthgyungy és Tur 's Gamás közt, b. Pongrácztól megszerezte Kacskovics Mihály, — most birja házasság által vője Nagy.

Berda, kaposi járásban, puszta.

Bere, Bereg v. Brevari, Igalhoz közel puszta, hajdan falu, Jerney szerént.

Berény, — Balaton-Berény v. Sántz-Berény, Kéthelyhez közel a' Balaton mellett, — szőlőhegye igem jó és sok bortermő; népessége jó birtokos, r. kath. 894 F. u. gr. Hunyady, első p. Somogyban Marczali, — tul a' Balatonon Keszthely 1—1½ óra.

Iháros-Berény, fekszik hegyoldalon Kanizsa felé. posta-utban, — 's állomás Kanizsa és Berzencze, ugyan

N.-Vid és Zákány közt. Népessége 932, ,s ennek fele r. kath., fele ágostai, F. u. Inkey József, vendégszerető ur kastélylyal, 's jeles gazdasággal, különösen nemes lovakkal, mellyekből paripának, 's kocsiba megtanitva évenként lehetvenni.

Kis-Berény. közel L.-Tótihoz Somogyvár feló, népessége r. kath. 270 Ő-Lak' fiókja, F. u.

Som-Berény, Nagy-Berény, Somogyunknak Veszprém megye felé nyuló részén fekszik Hidvég és Adánd között; határa halmos, de fekete termékeny föld; népessége 760 r. kath — 340 ref. amannak van anyatemploma. ez pedig tartozik Somhoz. F. u. a' veszprémi Káptalan l. k. posta Siófok.

Berki v. **Berci Nagy**, m.-város, tehetős lakosai r. k. 900. Fekszik a' Kapos vize mellett gazdag rétekkel, és jó szántó földekkel; F. u. volt a' gr. Niczky-Schmidegg család: az ujabb időkben megvásárlás utján birtokosa lön Csapody Pál, ki igen nagyszerü szesz-gyárt épitett a' kastélyhoz közel; de rövid idő mulva ismét eladta gr Schmideggnek.

Kis-Berki, amahoz tartozó puszta, lakosai 200, mindkettő a' mosdósi kath. anya ekklesiához tartozik, l. k. posta Kaposvár 2 óra, sőt Gödre csak $^3/_4$ Baranya szélén.

Berlin v. **Böllény**, szigetvári járásban p.

Berzencze: m.-város, határa, sőt maga is a' helység lapályos helyen fekszik, — de az uraság kastélya és a' kath. templom emelkedett egészséges helyen van Népessége pusztáival együtt (cséri csárda, Kis-Vecsenye, Gerenda, Tüskevár) 1931; F. u. gr. Niczky család volt, 's megvásárlás utján ment át a' keszthelyi gr. Festetits családra. Postaállomása van.

Berjeg, Bereg, marczali járásban p.

Besenyő és **Öszpöte**, puszta, szomszéd hasonló nevü Bessenyő falucskával.

Beteritő, puszta, lásd Büssü.

Bessenyő, Beseneum, falucska, ama p.távál együtt fekszik Lad és Görgeteg közt, nagy erdőségtől környezve: földje homokos de termékeny, különösen rozst és dohányt nagy mennyiségben ád; népessége több ref., — mintegy

480. F. u. Somssich, Czindery, Festetits, 's más apró birtokosok Kovácsiból, l. k. posta Szigetvár. *)

Bézseny, puszta, L.-Tótí mellett, — F. u. Inkey József anyja született Kis, Lengyel örökös után, l. k. posta Győrök, l. 8.

Bize, Nagy és Kis; csufos neve Nich-Brch Marczali mellett szorgalmatos német gyarmat, de most mind tud magyarul: kath. fiók Marczalihoz, népszám 460, F. u. Széchényí Pál.

Boda v. **Bodvicza**, N.-Atád tőszomszédságában a' Rinya mellett, lakosai r. kath., fiók N.-Atádhoz. Nagy puszták tartoznak hozzá, mint Kivadar, Tiszína, Páczod és Boszéntó, 's ezekkel együtt népessége 790. F. u. gr. Somssich Jankovits örökösöktől megvásárolván; l. k. posta Berzencze.

Bodok. puszta, marczali járb.

Bodony, puszta, mostani csurgói járásban; van még hagyományként emlékezetben egy Bodony szigeti járb.

Bodrog, falu Csokonya Jád, Osztopán közt; lakosai r. kath Osztopánhoz fiók ekkl.: népszám A. és F. Büvel 363, l. k posta Sörnye. Birják a' Lengyel örökösök után Botka, Siskovits vétel által.

Bogát felső, alsó: Alsó még nem rég gr. Festetits Miklósé, mint anyjának Boronkay urnőnek örökösée, ki szép 's vendégeknek nyilt kastélyt épitett vala: fekszik szép halmokon Edde, Geszti, Polán közt, most már egybe olvadva; l. 620, a' még szebb F. Bogáttal, mellyet gr. Zichy Károly

*) Nevét veszi kétségen kivül amaz történelmi tekintetben nevezetes Bissenus-októl, kik ugy látszik, e' megyében igen kedvelték a' lakást, 's hihető, hogy az emlitett helységen, és a' Lengyeltóti melletti Bézsenen kivül több helyeken laktak Besseni Bessi, Bisseni. Picenati, Piucinnati név alatt. I. Lászlónak a' somogyi apátság alapitó levelében meg van emlitve a' több adományozott falvak között Pincinna atorum villa; III. Béla király is a' fehérvári keresztesek alapitását megerősitő 1190 levelében Zuluc (Szulok) határát számlálván irja: „inde ad villam Gurguteg (Görgeteg) inde ad cutules, inde ad villam Bissenorum" lásd bővebben M. Tud. T. Évkönyvei 5. köt. 162 l. Ide mutat egy későbbi gordovai Fanchy Imrefi részére Homok Sz. Györgyöt illető adomány levél, mellyben Besenyő Sz.-György (Besenewzenthgewrg) emlittetik.

megvásárolt Gludovácz örököseitől, kiknek atyjuk az ujabb időkben b. Putheányi Sándor után Inkeytől szerzette vala; ezen épitette volt Gen Vrancsis, lengyel joggal felesége után bírván, a' még most is fennálló, mythologicus faragott képekkel diszeskedő kőfalkeritésü kastélyt; most már mindkettő gr. Zichy családé, fiók kath. ekkl. Gesztihez, l. k. posta Ö-Lak.

Bogáth, puszta, van Marczali járásban.

Bogát, van ismét major Segesd és Kutas között nagy birka akollal, — 's tartozik gr. Széchényi uradalmához.

Boglár, (honnan e' név) regényes fekvése a' Balaton parton csak nem ált ellenben Badacsonnyal, Lelle és Győrök közt: nevét kapta kétségtelenül azon hármas igen köves és kopasz dombtól, melly kőfalak romjait is mutatja; népessége 294 a' r. kath. Lellehöz fiók, F. u. Bárány család, l. k. posta Győrök, de Szemes is közel van.

Bogsintza, puszta marczali járásban.

Boldog-Asszonyfa, hajdan Baczovce, Pultikasz: a' Zseliczben erdős és hegyes tájon fekszik, Bőszénfa, Hárságy, Sz.-László közt; népessége r. kath. 705, fiók a' mosgóihoz. F. u. Igmándy család, e' posta Kaposvár vagy Szigetvár igen egyforma 2 óra távolság.

Bolhás, a' Dráva felé, Zenta, Ötvös és Szob között lapályos, homokos nagy erdők közt fekszik, de hozzá több oldalról széles vágott utak vezetnek. Népe nagyobb részt ref. 566. F. u. most gr. Zichy Károly Talliantól 's Jessenszkytól megvásárolta, l. k. posta Berzencze.

Bolhó, közel Babócsához, 's ennek fiók ekklesiája, sik téren fekszik, lakosai 1216, l. k. posta Babóesa; F. u. gr. Széchényi Pál.

Bóna, puszta, igali járásban.

Bonnya, Igal, Apáthi, Andocs közt mély völyben fekszik, szorgalmatos német gyarmat lakja, kik azonban már tudnak magyarul. F. u. gr. Hunyady Ferencz, lakosai 786, l. k. posta Szemes.

Bontonfértz, (Szokolay volt Archiv. után) Kapos körül puszta Csombárd mellett.

Boronka, Marczalihoz igen közel, lapályos helyen fekszik; népessége 307, fiók a' marczali szentegyházhoz,

F. u. Gaal család volt, de már nagyobb részét gr. Széchényi Pál birja.

Borotvány, puszta, marczali járásban.

Borjancz, p. szigeti járásban, a' Dráva átmetzésnél.

Bosokcsa, lásd Buzsák.

Boszéntó, puszta, taranyi plebániához fiók 48 lélekkel, lásd Bodvicza.

Bocskád, puszta, most csurgói, előbb marczali járásb.

Bottyan, (Kis és Nagy) révház puszta, a' Balaton parton, honnan előbb a' rév, — most a' gr. Festetits László közrehajló lelkülete által készült hid Keszthelyre vezet; népessége 56. F. u. a' gr. Festetits család.

Böhönye, m.-város, N.-Bajom, Kutas és Tapsony közt, síkságon, de szép szőlőhegy alatt. Népessége 900, sőt Arad, Dávod. Terebezd pusztáival 1400. F. u. a' déghi Festetits Ágoston b. e. atyja Antal után, l k. posta Marczali.

Bőszénfa, fekszik Kaposvártól 1½ órányira, Simonfa, Gálos és Boldog-Asszonyfa közt szép völgyben. Népessége német gyarmat, de magyarosodik, 722 számmal. F. u. a' déghi Festetits család, l. k. posta Kaposvár.

Bukógát, máskép (Libicz-Kozma) tásd illy név alatt, l. 417.

Buzsák, avult neve Akcs-Magyari Bosokcsa, tóth eredetü, de már megmagyarosodott nagy helység, fekszik L.-Tóti. Ő-Lak és Kéthely közt, lapályos berkes téren; népessége 1665. F. u. Jankovics család, l k. posta Ő-Lak.

Bü v. Beö, hajdan Bew, 's későbben Kozmatelke, puszta: az alsót Jankovits Xavértőli vétel által Siskovits, felsöt nagy anyja után öröködés által báró Pongrácz birja. Volt itt, mint én is láttam omladékait, a' Sz.-Benedekieknek conventje, *) 's bizonyosan csak egy Bűről tudott a' hajdan, és csak a' családok megoszlása, 's igy birtok után

*) Álapitása korát bizonytalanság fátyola boritja, azonban elég okunk van hinni, hogy azt a' Bö-nemzetségből (de genere Beu) származott valamellyik ág vagy hatalmas egyén alapitotta valószinükép a' XIII. században. Magyar történ. tár. II. kötet. lap 88.

**) Meg kell ezt különböztetnünk a' Bü i keresztesek conventjétől, melly Sopron vmegye déli v'dékén fekvő m.-városban volt.

lett a' felső és alsó elnevezés. **) Lakosai Bodroghoz vannak számlálva A. Bü 135, F. Bü 53.

Bükösd, m.-város, fekszik Csurgóhoz közel, népessége (N.-Berek, Aligvári pusztáival együtt) 400; birják Domaniczky, Hochreiter család; l. k. posta Berzencze, 's másfelöl Ih.-Berény.

Bük, lásd Bárdi-Bük.

Bürüs, kis falu, népessége 239, fek-szik Magyar-Ujfaluhoz közel. F. u. Czindery László, l. k posta Szigetvár.

Büssü, m.-város, fekszik Igal, Szil, Fonyód közt; népessége (Beterítő és Tüskés malom pusztáival együtt) 968. Jövedelmező gazdaságáról nevezetes. F. u. Gaal István.

Csaba — Chaba, hajdan falu, most puszta, Tabhoz.

Csákány, Marczalitól nem messze Vid és Deucs között fekszik: birják Domaniczky, Paiss és többek. Népessége 524, l. k. posta N. Vid.

Csákharasz, puszta, marczali járásban.

Csata-bér, — Jerney után Chotobér Chataberium castrense, a' mint nyomozás után hozzá vethetek Somogyvár-Lengyeltóti vidékén nevezték igy egyik pusztát.

Csatártó v. **Csehtartó**, puszta, most csurgói járásban Szentán alól.

Cseberki, l. Öllevölgye l. 40.

Csege, hajdan Csega, puszta igali járás, 1229-ben falu volt.

Csehi, a' Balaton szélén bozótos téren, közel Győrökhöz fekszik; népessége 520, birja a' Bosnyák család, l. k. posta Győrök.

Csente, elavult neve Alsok egyik részének Csurgó mellett.

Csepel, Chepel, hegyes tájon fekszik, Köccse és Karád közt. Népessége 924, F. u. a' veszprémi püspök, l. k. posta Szemes.

Csén, puszta, igali járásban.

Cseréd, puszta kaposi járásban.

Cserénfa, (Cseresnyefa, Jerney) nem messze Kaposvártól, Sz.-Balázs és Gálosfa közt, erdős, hegyes kis falu; népessége 292. F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár. Megjegyzésre méltó, hogy határában Gálosfához közel, jó

kemény homok-kő van, — mellynek épületekhez, 's utakhoz, hasznát veszik most már.

Csertelek, babócsai, most atádi járásban puszta.

Csertikéz, — — — puszta.

Csertő, Szigetvár és Mosgó közt nagy szorgalommal árkok által szabályozott térségen fekszik; népessége 242, de Pipagyujtó pusztával 's majorokkal együtt 460. F. u. a' déghi Festetits család; l. k posta Szigetvár.

Cserna, Szigetvár táján puszta.

Csicsal, Chichol, szép puszta, Andocs és Köccse közt, többnyire Antal család birja. Fiók a' karádi szentegyházhoz, lakik benne 210 lélek; l. k. posta Szemes. Már első András a' tihanyi apátság adomány-levelében megemliti Csihal névvel; l. k. porta Szemes, legujabb időben Karád.

Csicsó, némellyek szerént Csicsoly, kis falu, magyar első századokból (Jerney szerént) Chichol név alatt — közel Ih.-Berényhez, hajdan itt Pogány Péter porkoláb volt; most az Inkey Józsefé; l. 194.

Csikota v. Sikota, Szigetvárhoz közel puszta, Czindery irtoka.

Csikota, népes puszta, 158 lélek benne; n.-bajomi anyaszentegyházhoz.

Csoknya, Hetes, Sárd és Sörnye közt; népessége 757 ref. anyatemplommal. F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Sörnye. Valyon az 1198 körül élt Csokon (Cucon) családtól veszi e' nevét?? mellynek birtoka volt.

Csokonya, Jerney után hajdan Chekuneteleku, Chukuneteluk, m.-város Babócsához közel; lakosai 1200 ref. 300 kath., mindkét felekezetnek van temploma. F. u. Széchényi Lajos; l. k. posta Babócsa.

Csoma, hajdan Choma, fekszik Kapos csatorna mellett Atalához közel; népessége 324, fiók az atalai szentegyházhoz; l. k. posta Kaposvár a' megyében, mert fekvés szerént Gödre lenne Baranyában. F. u. gr. Hunyady Ferencz.

Csombárd, Hetes, Csoknya, Várda közt fekszik; kis falu, — Ujfalu szomszrd pusztával együtt 565 népessége fiók udvari kápolnával; birja b. Pongrácz Gusztáv anyja Csák leány után, l. k. posta Sörnye vagy Ő-Lak.

Csonkakő, puszta, lásd Szerászló.

Csöd, marczali határ körül puszta.

Csöke, igali járásban puszta.

Csököly, Csököl, m.-vrs., Gige, Kadarkut, Jákó közt, népessége 1732; helvet hitv. és r. kath. anyatemplommal F. u. a' veszprémi püspök; l. k. posta Kaposvár 2½ óra, a' Csögle, — Chygle név már hajdan esmeretes volt.

Csömend, Nikla és Faisz közt, kis falu, 712 lakosokkal bir; F. u. Gaal-októl megvásárolván gr. Széchényi Pál, l. k. posta Marczali.

Csurgó, hajdan Chergow vagy Csorgow, fekszik a' Dráva vidéken Zenta, Berzencze, Sarkadhoz közel, m.-város, népessége igen jeles, — (Kökényes, Ujmajor, Kishomok, Cserp pusztáival) 2179. A' régi városban van a' kastély és a' kath. templom, mellynek külső formája, de a' zárda temérdek fundamentoma is mutatja, hogy a' vörös barátoké volt, kik az idő és körülményekhez képest keresztesek, Vendég-papok Rhodusiak, Malthai vitézek, Templariusok név alatt jönnek elő: — az uj-városban van a' ref. templom, és azon jeles oskola, mellyet a' halh. Festetits György nagy lélekkel alapitott, 's mellyben Csokonayn: után jeles tanitók voltak, kik a' debreczeni 's pápai főiskolába jól készült ifjakat bocsátottak.

Czegléd, fekszik Patosfa és Mernye közt, igen szép puszta kastélylyal, 's házikápolnával; Szily Ádámtól megvásárolva b. e. Festetits Antal, — 's birja fia Sámuel, l. k. posta Szigetvár.

Czegléd van major, a' kaposvári járásban is.

Czingető. Kaposfőnél, Eszterházy hg. pusztája.

Dada, Kapos Dada, Szennához és Sz.-Benedekhez közel, (a' köznép Sz.-Bék mondja) igen jó bortermő hegyen puszta, többen birják, l. 90, l. k. posta Kaposvár 1½ óra.

Dada, Szil, Ráksi és Büssü közt fekvő puszta, — a' veszprémi püspök' karádi uradalmához tartozik.

Dadfa, babócsai, most atádi járásban puszta.

Damalos, Turbék mellett, Szigetvárhoz közel, szép puszta; most birja a' Hegyessy család. Népessége 130 — 150. Van itt kápolna is.

Darány: igen munkás és birtokos népessége 1341 ref.

anyatemplommal, fekszik Istvándi, Barcs és Dr.-Tamási között. F. u. gr. Széchényi, e. posta Istvándi.

Darany, hívják puszta Som-nak is, puszta a' megye Tolna felé fekvő szélén Som mellett, országutban.

Dávod, szép puszta Böhönyéhez tartozik, fekszik a' Bajom felől Tapsonynak vezető országutban.

Debrő v. **Döbrög**, atádi, előbb babócsai járásban, Atádhoz tartozó puszta, l. 19.

Déd, Nemes Déd fekszik Vésse, Tapsony közt; népessége 900 ref., 450 kath., 130 zsidó, ref. anya, kath. fiók templommal. Birják cur: nemesek, l. e. posta Vid.

Dencs, Szőke Dencs fekszik Csákányhoz közel; rendes falucska, népessége 658. Szép módon tartja itt lakházát Véssey Lajos, l. e. posta Vid.

Fazekas Dencs, Antalfalu vagy Nagy Dencs, az ih.-berényi uradalomhoz tartozó, — fekszik Inkén túl nagy erdőség szélén; Inkey Antal korunkban gyarmatositotta, honnan nevét is veszi.

Kis Dencs, amannak része.

Denna, Kaposvár és Hárságy közt Kisfalud felé fekvő puszta igen szép erdőkkel. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Desseda v. **Derseda**, K. Füred és Aszaló közötti puszta, jó malommal, és birka usztatóval, birja hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Diós-Lapa, lásd Lapa.

Diósi, p., M. Lukafa és Bécz táján, gr. Batthyáni-é volt előbb, most mosgói uradalomhoz tartozó Bidermann-é.

Dobina, puszta, a' Dráva vidékén.

Dobsza, Nagy és Kis Dobsza, fekszik Lad és Homok-Sz.-György és Istvándi közt; tő-szomszédságban van a' két falu, de birájuk külön — papjuk azonban egy; anyakönyvök szerént cseh hussiták szállották meg, de most igen tiszta magyar nyelvű reformata ekklesia. Birja a' kegyes szerzet, a' mernyei uradalomhoz tartozik.

Dombó, kastélyos D., fekszik Darányhoz ½, és Dr.-Tamásihoz egy órányira; valjon a' mellete lévő Dombtól veveszi el nevét, vagy talán a' régi személy névtől Dombó? 's talán ez azon Dombród, — mellyet Jerney Czech után

emlit. Fekszik homokos térségen, l. e. postája Szigetvár, l. 469.

Domolos, lásd Damalcs.

Dráva Fok, lásd Fok.

Dráva Keresztur, lásd Keresztur.

Dráva Sz.-Márton, lásd Sz.-Márton.

Dráva Tamási, lásd Tamási.

Döröcske, Tolna megye széle felé Szil és Német-Egres közt, a' kies Koppány-völgy felett hegy oldalban fekvő német gyarmat; népessége (Fehér csárda pusztával együtt) 938 ágostai hitüek, anya templommal, zsidó 10. F. u. gr. Hunyady Ferencz, l. e. posta Szemes 3 órányira, 's legujabb magas intézkedés után Igal.

Ecseny, Mernye, Mocsolád, Kisbár közt hegyes völgyes pusztai módon egymástól távol épült házakból álló falu, lakosa 1120. Van ágostai anyatemplom, synagoga. Többen birják Perneszi örökség után, most főbb birtokos Tallian Pál, l. k. posta Kaposvár vagy Szemes.

Edde. Osztopán és Jád, 's A. bogáti puszta közt szép fekvésü kis falu 180 kath., 120 ref. lakossal, templommal: fiók Jádhoz, de tart jó praeoranst is, ki egyszersmind oskolamester, birja gr. Zichy János, l. e posta Ő-Lak.

Edde, puszta, a' marczali uradalomban. Mesztegnyőnél.

Egerallya, puszta, babócsai járásban.

Egerallya, puszta, szigeti járásban.

Egerd, puszta, szigeti járásban.

Egres, Egrus, magyar: — Aszaló, Kapos, Füred, Várda közt fekvő falu, 490 reform. anyatemplommal, F. u. hg Eszterházy, l. e. posta Kaposvár, 1½ órányira.

Egres, német — Tolna vármegye szélén, talán valaha németek, de most tiszta magyarok lakosai, fekszik Tab és Nágocs közt, lakja 485 kath. F. u. hg. Batthyány Fülöp, l. k. posta Szemes.

Rácz-Egres, Zimány, Orczi és Toponárhoz közel fekvő szép puszta, tálajdonosa hg Eszterházy.

Endes, puszta szigetvári járásban.

Endröd, Endréd, Veszprém felé eső részén a' megyének Siófok és Köröshegy közt fekszik e' nagy falu a'

postauttól ½ órára; népessége 890 kath., 710 ref., mind e' két felekezet anyatemplomával, zsidó 10; birja a' tihanyi apátság, l k. posta Siófok — Én ugy hiszem, hogy e' volt Endre egyik kedves laka, mint azt Jerneynk is feljegyzi. —

Endröcz: puszta szigeti járásban, Sztára mellett, a' Dráva szélén, gr. Batthányi-é.

Enyesd: puszta szigetvári járásban, Hárságyhoz közel, hg. Eszterházy-é.

Erdö v. Nagy-Korpád, lásd Korpád.

Erdölak, puszta, szigeti járásban.

Erdösháza, Ertesháza v. **Artosháza**, puszta, szigeti járásban.

Fajsz, Faisch, Faysz: Sörnye, puszta Kovácsi és Mesztegnye közt Marczali, Kaposi postautban fekvő, igen rendesen épült, sor szederj és nyárfákkal beültetett falu; népessége 688 kath. parochialis templommal, és szép uri lakkal; birja Kund Vincze, l. e. posta most Sörnye — előbb Ő-Lak.

Faln-Hidvég, lásd Hidvég.

Farkasfa, puszta, szigeti járásban.

Farkasluka, szigeti járásban, Tótváros alól puszta.

Fazekas-Dénes, lásd Dénes.

Fehéregyház: hajdan Fegeregyház név alatt 1292-ről fordul elő Jerney szerént: most kis falu Sávolyhoz közel; lakosai 324, F. u. az eszterg. káptalan, l. e. posta Marczali.

Fehéregyház, puszta, igali járásban.

Fehér-csárda, lásd Döröcske.

Fekete berek, puszta, derék malommal, Niklához közel a' postautnál; F. u, gr. Széchényi Pál.

Feketehomok, puszta, 1055 Fekete Kumuk falu a' Balatonnál? ez lehetett.

Feketesár, egyik Vése és Böhönye közt az országutban fekvő puszta, déghi Festetits-é, másik van Surdnál?

Felsö Bogáth, lásd Bogáth.

Felsö Kovácsi, lásd Kovácsi.

---

*) Talán ezt érti a' derék Vállas 460 lap Félegyház, Felsőegyház alatt.

Felső Segesd, lásd Segesd.

Felső Zsitva, lásd Zsitva.

Fenék, puszta, Ország nemzetségé.

Fenék, puszta gr. Festetits-é.

Ferna, Fernafa, puszta, közel Szigetvárhoz Pata alatt.

Fészerlak, szép puszta, toponári uradalomhoz Sántos és Orczi között.

Fiad, Fiod: minden oldalról erdős hegyekkel körülvett falucska Karád, Kis-Bár vagy Apáti, mellynek fiókszentegyháza, és Mocsolád között. Lakosa 220, többen birják a' Tholdi nemzettségből, de legerősebb Magyary, l. e. Szemes 3 óra.

Fok, Fuk, Dráva-Fok, a' Drávától nem messze, lapályos téren fekszik, l. 611; van reformatusok anyatemploma. Birja az Ország család, 's most legtöbbet benne Tallián János; l. e. posta Szigetvár 2 órányira.

Siófok, most ugyan Veszprémhez tartozik, de hajdan korról nevezetes mint Somogyi helység.

Fonó: Baté, Büssü, Patalom közt fekvő kicsiny, de igen rendesen épült falu; 460 kath. Taszárhoz tartozó fiókszentegyházzal. Birja a' kegyes szerzet, l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Fonyód: Lengyeltótihoz tartozó, a' Balaton szélén fekvő puszta, a' történetirásban esmeretes fonyódi hegygyel, mellyet korunkban nemesb szőlő-vesszőkkel beültetett b. Pásztori, felesége Lengyel Julianna asszony jogán akkori birtokosa; legujabban egészen az Inkey család birtokába jutott, l. 108.

Födénd, puszta, szigeti járásban Gyöngyös mellékhez közel.

Fönyed, v. Fövenyed, kis falu a' Balatonhoz közel, Marczali és Keszthely közt; lakosa 154 r. kath. F. u. a gr. Festetits család, l. k posta Marczali.

Füleki, puszta marczali járásban.

Füred, Kapos-Füred, hajdan Fured, birta azon Bakacs Sándor, ki Pray és Katona szerént a' móhácsi szerencsétlen csatában volt; Kaposvár, Juta, Toponár közt fekszik, 462 kath. és 8 zsidó lakossal; a' kaposvári plebánia fiókja; l. e. posta Kaposvár ½ órára.

Füz, puszta, szigeti járásban.

Gadács, Nagy és Kis (ó és új) fekszik a' Tolna megye felé eső részen, közel Döröcskéhez. Szilhoz: magyarositott német gyarmat, zselléri szerződéssel; F. u. gr. Hunyady Ferencz, lakosa 240 ágostai vallásuak, l. k. posta Szemes.

Gadány: Szakácsi és Mesztegnye közt, mély völyben fekvő falu; 472 lakos kath. fiók-szentegyházzal. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Marczali.

Galambos, szép hegyháton fekvő puszta Jád és Bogát 's Kis Albert között; F. u. hg. Eszterházy, l. k. posta Kaposvár.

Gálos, Gálosfa: Cserénfa, Simonfa és Böszénfa között kerek völgyben a' Zseliczben fekszik ezen rendes falu; lakosa 659 kath. fiók-szentegyházzal. F. u. déghi Festetits család, l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Gamás — Gamáz, még nem régiben Kis és Nagy — de most egyesült; már 1055 Gamas, Gamaz névvel fordul elő, sőt 1229 Gamusnak irták. (Jerney) Lakosa 1811 kath. parochiával szép templommal; birja felét vásárlás utján gr. Zichy János, és örökségben felét ih-berényi Inkey nagyanyja után; l. e. posta Sz.-Györök. *)

Gárdon, puszta, Gamás és L.-Tóti közt, 's ugyan ezekhez tartozik; 140—150 lélek van benne.

Gárdony: falu, a' Dráva felé, Darány és Dombó mellett esik; a' Nedeczky öröksége, de többen birják. Lakosa 245 ref. és 10—15 kath., l. k. posta Istvándi.

Gárdos, puszta, Vidon túl a' Balaton felé, szép rendezett birtoka gr. Zichy Károlynak, ki azt nem rég gr. Festetits Miklóstól vásárolta; l 126.

Gatty v. **Gágy**, puszta marczali járásban.

Gázló, puszta igali járásban.

Gerézd, Bonnya és Acsa közt fekvö a' veszprémi püspök karádi uradalmához tartozó puszta, derék malommal.

Gerenda, puszta, marczali jár., közel Ih.-Berényhez.

---

*) Nem kell összezavarni Gamász, — vagy Gamászával, melly innen 5—6 óra távolságra Veszprém megye szélén a' Balaton végénél fekszik.

Geszti, Mernye, Polán és Bogát közt fekvő tóth eredetü, de már megmagyarosodott nagy falu, birják több Perneszy örökösök, kik között legerősebb Tallián és Botka család. Lakosa 740 kath. paroch. szentegyházzal. Zsidók is 122, synagogájok is van; l. k. posta Sz.-Győrök, vagy más oldalról Kaposvár, hol megyei székhely lévén, könnyebb a' közlekedés.

Gettye v. **Kettye**, puszta, előbb igali, most karádi járásban, közel Andocshoz.

Gige, Csököl, Kadarkut és Kis-Korpád közt fekvő nagy falu; népessége 800 ref. szép templommal, toronyórával, 90 kath., 160 zsidó; több közbirtokosok közt főbb gr. Somssich Pongr. maradéka; l. k. posta Kaposvár 2 óra.

Gille, Gilla, puszta, kaposvári járásban Polánnál, közel Vámoshoz.

Gomba, — Kis Gomba 222 l. és Nagy Gomba 476 l., ezen két helység fekszik közel Marczalihoz Kéthelyfelé, az országutnál; igen jó bortermő szőlőhegye van.

Gorjan v. **Gorany**, puszta, szigeti járásban.

Gödeháza, Szakácsi mellett puszta.

Gölle v. **Gelle**, derék épületekkel, gazdag lakosokkal jeles falu, Gyalán, Szil és Berki között; lakosa 1133 kath. paroch. templommal, F. u. a' kegyes rend, l. e. posta Kaposvár.

Görgeteg, Görgöte, Gurgute: Hosszufalu, Visonta közt; népes falu, Tamási pusztával együtt, melly Somssich családé, 880 lakosa ref. szép templommal. F. u. veszprémi püspök; l. e. posta Babócsa 2 óra.

Görösgal, puszta, a' hajdan Görcs (erdő) és Galy szóból: fekszik Szigetvárhoz közel, a' postautban; lakja 175 kath. fiók kápolnával; 23 ref. F. u. Gaal és Dóczy család; l. k. posta Szigetvár.

Guta, puszta kaposvári járásban.

Gyalán, hajdan Gyán, Berki, Gelle és Büssü között; lakosa 244 kath fiók-szentegyházzal. Előbb birta gr. Hugonay után gr. Festetits Miklós, 's ettől vásárlás útján birja a' déghi Festetits család; l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Gyalud, puszta, igali járásban, közel Zitshez.

Gyarmat, zseliczi erdőkben, Sz.-Balázs és Gálosfa

között fekvö kis falu; lakosa 160 kath. fiók a' sz.-balázsi anyaszentegyházhoz, hg. Eszterházyé; l. e. posta a' megyében Kaposvár, kívül a' megyén még közelebb van Gödre.

Gyékènyes, alsó és felsö, a' Dráva vidékén Csurgó és Zákány között; nemzet és vallás különbözteti ugyan a' lakosokat, de mégis összeolvadtak. Lakosa horvát, de magyarosodva, 1115 kath. anyaszentegyházzal, 520 ágostai templommal és predikatorral, 10 zsidó. Felső Gyékényest birja a' keszthelyi gr. Festetits, Alsó Gyékényest gr. Zichy Domokos, l. e. posta Zákány.

Gyóta, szép puszta Marczalihoz, gr. Széchényié, van benne 176 lélek.

Gyóta, puszta, közel Kutashoz, lélek van benne 10—12.

Gyócs, puszta Kadarkut és Mike között; birja Somssich József kamarás.

Győrök, Szöllös-Győrök, fekszik közel a' Balatonhoz, L.-Tóti és Szemes közt a' postavonalban; itt van posta-állomás. Lakosa 1024 kath. anyaszentegyházzal; F. u. Jankovics László, régi de igén derék kastélylyal.

Gyugy, Tóth Gyugy, h ajdan Gyogw, fekszik Győrök L.-Tóti és Tur között hegyoldalban, honnan napkeletre rengeteg erdő teszi határát, mellyet különben L.-Tóti felé igen szép, és termékeny szántóföld és jó rét alkot. Lakosai 480 kath. fiók a' l.-tóti anyaszentegyházhoz, 40 zsidó. F. u. Kacskovics és gr. Niczky, l. e. posta Győrök.

Gyugy, puszta, karádi járásban.

Gyöngyös, puszta, Ladhoz közel, birja déghi Festetits család; l. e. posta Szigetvár; tartozik a' ladi anyaszentegyházhoz, 173 lélekkel.

Gyöngyösmellék, fekszik Dobsza és Dombó közt, — lakosa 449 kath. 113 ref. és 48 zsidó; mind a' két felekezetnek fiók-szentegyháza van. Birják többen; l. p. posta Istvándi.

Györgyi v. **Györgyös**, Felső — Alsó, most atádi járásban.

Györnép, szigetvári járásban puszta.

Halagosd, (rosszul Haragosd) most karádi járásban, Turnál.

Haraszti — tóth szigetvári járás közel. Dr. Fokhoz, 61 lélekkel.

Háromfa, fekszik a' Rinya folyója mellett, Vizvár és Hereznye közt. Lakosa 837 kath. fiók-szentegyházzal. F. u keszthelyi gr. Festetits, l. k. posta Babócsa.

Hárságy, Nagy és Kis Hárságy Zseliczben a' Kaposvárról Szigetvárra vezető széles, vágott utban, mindkettő német gyarmat, de magyarosodnak. Kis Hárságy ½ órára a' másiktól, 's rajta az urasági igen tiszta lakással, és meglepő szép kerttel diszeskedő udvarház előtt kell átutazni, midőn Nagy Hárságyot nap-nyugot felé a' völgyben látjuk; itt is élt egy magyar Atticus, Festetits L., kinek halála után unokaöcscse Festetits Samuel bírja e' valóban bájoló falusi lakot. Lakosa N. H.-nak 687, K. H.-nak 383 kath. anyaszentegyházzal, l. k. posta Kaposvár 2½ óra — Szigetvár 1½ óra.

Hársas, puszta. Gölléhez közel.

Hath, puszta, kaposv. járásban.

Hatvan v. **Kálmán**. hajdan Hotvon, Lad Viszló és Apáti között fekszik, lakosa 412 ref., van itt anyaekklesia; egy részét birja gr. Batthyányi Iván, másikat sok curialis ns. Gál, l. k. posta Szigetvár.

Hajagos, puszta, igali járásban.

Hajmás, falu, a' zseliczi erdőkben Gálosfa és Gödre között fekszik, lakosa 350 kath. 4 zsidó, b. e. Festetits Lajosnak, a' legjobb kül- és belföldi nemes szőlővesszők' ültetése, és czélszerü kezelése után igen jó bor van itt, mint az 55. lapon is emlitve van. Birja unokaöcscse Festetits Dienes: l. k. posta Kaposvár a' megyében, 's Gödre Baranya szélén.

Hedrahely, nagy falu, Kadarkut és Lad között, az országuttól félre délfelé; lakosa 965 ref. anya ekklesiával, melly számban a' 229 katholikusnak is benfoglaltatva kellene lenni; amaz bir tulajdon predikátorával, és jó falusi oskolával; ez leány ekkl. Kadarkuthoz. F. u. többen, de legerősebb a' déghi Festetits család, és Márfy; hazánk történetelmében is nevezetes helység ez.

Hencse, kis falu; lakosa 440 reform. kisszerü anyatemplommal. Birják többen, de Márfy-é nagyobb része, kinek fényes udvarháza van, l. k. posta Kaposvár 2½ óra.

Henész, a' Rinya mellett, N.-Atád tőszomszédságában; lakosa megmagyarosodott horváth, 341 kath. F. u. b. Sina, a' simongáti uradalom megvételének idejétől fogva; l. k. posta Babócsa 3 óra.

Henész, puszta, Kadarkut mellett.

Herántfalva, puszta, n.-atádi járásban.

Heresznye, a' Dráva parton fekszik Vizvárhoz közel; lakosa 470 kath., 6 zsidó. F. u. gr. Széchényi Pál, l. k. posta Babócsa 1 óra.

Hetény, Alsó és Felső, szép puszta, Gelléhez közel, az ujabb időben az ájtatos szerzetnek jeles és tapasztalt Úgróczy, 's követője Dornay ügyekezetök által mustra gazdaságává lön; l. k. posta Kaposvár 3 óra.

Hetes, igen régi falu, már 1268-ból esmeretes. Lakosa 955, 's ebből 365 kath. paroch. templommal és számos leány ekklesiákkal. A' reformatusoknak is szép temploma 's anyaekklesiája van itt. F. u. gr. Somssich Pongrácz' fia József, l. k. posta Kaposvár 1¼.

Hidas, puszta, Hetesnél.

Hidvég, — Falu-Hidvég: Város Hidvég, — egymás mellett, Veszprém megye szélén, 's csak a' Sió választja el derék fa-hiddal Mező-Komáromtól. Amabban van Péli-völgy pusztával 742 lakos ref., ebben pedig a' szabadhegyes és rebeczi pusztával 1410 ref. igen szép templommal, és 340 kath. F. u. hg. Batthyáni.

Hobol, Szigetvárhoz, hol l. k. postája is van ½ óra; lakosa 574 ref. anyaszentegyházzal; előbb gr. Batthyáni-é, most Biedermann-é.

Hollád, közel a' Balatonhoz, Kéthely szomszédságában fekszik; lakosa 389 kath. leány — vörsi kath. anyaszentegyházhoz. F. u. az esztergomi káptalan a' tapsonyi uradalomhoz tartozván; l. k. posta Marczali.

Homok, Kis Homok puszta, Csurgóhoz.

Nagy Homok Dráva-Fokhoz tartozó puszta.

Homok, falu, Kapos vize mellett; lakosa 388 kath. fiók-szentegyház Taszárhoz. F. u. a' piaristák; l. k. posta Kaposvár 1 óra.

Homok-Sz.-György, puszta, Kaposvárhoz közel.

Homok-Sz.-György, falu, Lad és Kálmáncsa közt,

ref. anyaszentegyházzal; lakosok száma 588. F. u. gr. Széchényi.

Feketehomok, — kumuc 1055-ben a' Balatonnál falu volt, most puszta.

Horogvég v. **Horogvölgy**, puszta, Hencséhez; birja Márfy.

Horollya, Horhi v. **Orhya**, puszta, területe erdőség, Szigethez közel; hajdan helység volt, 's a' hires Mélius v. Juhász Péter reformator és debreczeni predikator itt született. Van még Horhi puszta, V.-Hidvég mellett, most Tolna megyéhez csatolva, 's vannak kik Mélius születését itt keresik.

Horváth-Atád, lásd Atád.

Horváth-Kut, népesitett puszta, Marczali mellett; lakosa 473 kath. kápolnával.

Hosszufalu, N.-Atád és Lábod közt fekszik; lakosa 180 kath, 403 ref., fiók ekklesiával. F. u. b. Sina, l. k. posta Babócsa 3 óra.

Hugomér, most inkább Rákó név alatt esmeretes szép puszta, a' Kapos csatorna mellett, birja Gaal István.

Hosszufalu, szigetvári járásban puszta.

Jaba, szép puszta, Zala, Endrőd és Ságvár közt; tartozik a' tihanyi apátsághoz, lásd Aba.

Jád, hajdan Joad, szép helyen fekszik, Edde, Osztopán és Bü között; lakosa 1008. A' helv. reformatusoknak nagy ekklesiájok, szép templommal torony-órával, orgonával van itt; l. k. posta Sörnye $^3/_4$ vagy más oldalról Ö-Lak 1 órára. F. u. hg. Eszterházy.

Jákó, Jakow, N.-Bajom, Kutas, Csököl közt, több birtokosok közt erősebb a' Csépán család; lakosa 300 kath., 162 ref, mind a' két felekezet Csökölhöz tartozik, mint anyaekklesiához; l. k. posta Kaposvár 2 óra.

Igal, Igol, Ugol, m.-város, fekszik Ráksi, Nágocs, Szil közt. Lakosa 1370 kath. 20 ref., és 30 zsidó; a' kath. parochialis templom jelességéről emlitendő: gr. Batthyáni Kázmér után birja a' kincstár; l. k. posta Kaposvár 2½ óra, de legujabban itt helyben is postakiadóság állitatott.

Iháros, Iharius, Ilia? a' megye' Kanizsa felé fekvő részén esik erdős helyen Csurgó és Ih.-Berény közt; szép

gazdasági épületei vannak itt az Inkey családnak. Lakosa 500 kath. parochialis szentegyházzal, 160 ágostai vallásuak is lakják, kik az anya ih.-berényi ekklesiához tartoznak.

Ih.-Berény, lásd Berény.

Iklad, puszta, n.-atádi járásban, közel Rinya-Sz.-Királyhoz.

Illés v. **Illésföld**, puszta, szigetvári járásban, közel Dobszához.

Inakod, puszta, babócsai, most atádi járásban Bessenyőnél, gr. Somssich-é.

Inám, puszta, a' hg. Eszterházy-é.

Inke, népes falu, fekszik N.-Déd és Ih.-Berény közt. Lakosa 743 helv., 120 ágostai — szép templommal, és 315 kath. kápolnával. F. u. Szegedy Károly, l. k. posta Ih.-Berény.

Ipoltfa, lásd Lipótfa.

Istvándi, m.-város, fekszik Szigetvártól Babócsa felé a' posta vonalban, — itt régóta van posta-állomás. Lakosa 920 ref. anya-ekklesiával, 110 kath., 10 zsidó. F. u. hg. Eszterházy.

Jaba, lásd Aba.

Jut, Juth, Veszprém megye felé fekvő részen Ádándhoz közel kis falu, Sió mellett, ugy hogy Marostól csak a' folyó választja, 's a' közlekedés kompon történik, mellyet jó állapotban tart a' F. u. gr. Széchényi Lajos. Népessége 513 ref. templommal, 's predikatorral, 21 kath., 7 zsidó; l. k. posta Siófok.

Juta, Kaposvár és Hetes közt fekszik derék falu, lakosa 566 kath. templommal, de a' hetesi paroch. szentegyházhoz fiók; 4 ref. F. u. Batthyányi Kázmér gr. után a' kincstár; l. k. posta Kaposvár fél óra.

Jutom, derék pusztai majorság, Nágocshoz tartozó, fekszik az andocsi utban.

Iván, Toponárhoz tartozó major.

Ivánfa, kaposvári járásban puszta, szép szőlőhegygyel.

Ivánfa, puszta, szigeti járásban.

Iványoz, Ivántzfa v. **Ivántzfalva**, puszta, babócsai járásban.

Kadarkut, Hencse és Gige közt, fekszik azon ország-

utban, melly Kaposvár felöl Lad, Sziget felé visz; igen nagy határa: lakosa ref. 1143, mellyből kath. 212, zsidó 10. Mind a' két keresztyén felekezetnek van temploma, 's lelkésze. F. u. többen, de legtöbbet bir Somssich József cs. kir. kamarás, jó izléssel készült kastélylyal; l. k. posta Kaposvár.

Kak, puszta, Nagy-Bajomnál.

Kakonya, puszta a' csurgói uradalomhoz tartozó; van mellette rév a' muran által, l. 6.

Kalmán, lásd Hatvan.

Kálmáncsa, hajdan Kalman-chey, hol a' hires Kalmanecshi reformator született, 's honnan nevét is vette: fekszik Istvándi és Lad között; lakosa 700, mellyből 156 k., 6 ágostai és 7 zsidó. Nevezetes, hogy a' reformatio elején itt volt fő-oskola, melly az uj-hittudományt terjesztette a' kalvin értelmében: az ekklésia most is tehetős, és templomát, 's papját jó karban tartja. F. u. gr. Széchényi Lajos; l. k. posta Istvándi.

Kapoly, Tab és Andocs közt fekszik hegyes völgyes helyen; lakosa 956, 's ebből 260 kath., 7 zsidó, mind két ker. felekezetnek van anya-temploma. F. u. a' tihanyi apátság, — noha birnak mások is, valamit a' perneszi jogon, l. k. posta Fok 3 óra. Azonban a' könnyebb közlekedés előmozditására legujabban posta-kiadóság közel Tabon is állittatott fel.

Kapoly v. **Kápolnás**, puszta, karádi járásban.

Kápolnás Visnye, lásd Visnye.

Kaporjai puszta, szigeti járásban, a' német-ujfalusi plebániához tartozik.

Kapos-Dada, lásd Dada.

Kaposfő, hajdan Copus-few, régi prépostság, most puszta hozzá tartozó szép birtokokkal, mint Sz. Benedek, Path, Ujfalu. F. u. a' kincstár, szokta adni a' bécsi udvari papnak a' jószág jövedelmét; különben többnyire haszonbérlők kezén van. *)

---

*) Moys, Moyses vagy Moyk palatinus és soproni grof 1270. (Mojusfi Elek) alapitotta.

Kaposmére, lásd Mére.

Kapos-Keresztur, lásd Keresztur.

Kapos-Ujlak, lásd Ujlak.

Kaposvár: mint sok más helységeink', 's városaink' eredetét, ugy ezét is homály fedi, ámbár a' 14-ik 's 15-ik századbani történetek olly nevezetesen kiemelik, hogy az akkori viszonyokhoz képest nem utolsó erősség lehetett az. Világos említés róla, elsőben akkor van, midőn azt az Ujlaky család birta, és a' történelemben Kaposujvárnak neveztetik, nevezetesen, midőn Lőrincz Ulászló haragját magára vonván, a' király által mint felségsértő befogatni, 's minden jószágaitól megfosztatni, rendeltetett, melly czéllal katonai csapatok vitettek Drágfy' főparancsnoksága alatt sorra várai 's birtokai ellen, mellyeket ő is védelmezni ügyekezett. A' háboru folyván „Drágfy Kaposvár, Som Jósa Németujvár ellen indult (Szalay III. köt). Kaposvár Dombay Márton *) által védelmeztetett, 's midőn Drágfy egy szomszéd urnak kastélyában menyegzőt ülne, éjnek idején kitört az erősségből, a' tivornyazás után mély álomba merült vivó-hadak ágyuit elszedte, 's az éber Bornemisza János' zászlója ellen forditotta, mellyet vitéz ellenállás után a' szomszéd erősségbe szalasztott. Drágfy Budáról, Pestről, Pécsről érkezett lövészekkel és vivószerekkel a' szenvedett csorbát hiréből nevéből rövid idő mulva kiköszörülte, 's Kaposvárt bevette." Mindazáltal részént az ország némelly nagyjainak közbenjárására, részént tulajdon bünbánására Lőrincz a' királytól kegyelmet nyert, de azon feltétel alatt, hogy azon esetre — ha mint történt is — gyermekek nélkül találna elhalni, jószágai a' közkincstárra száljanak. Igy lön, hogy az igen jeles és a' megyében már előbb is birtokos Szerdahelyi Dersfi családnak **) adományoztatott Kaposvár, melly annak még a' mohácsi ütközet után is birtokában volt, 's noha 1554-ben az egyik örököstől, kit Lupus v. Wolfgangusnak neveztek, (míg bátyja Bécsbe járt Toigon

*) Laurentii praefaecto, viro impigro. Isthvánfi. L. III. j. 25.

**) Wagner Collectan. Gen hist. 1802. Decas IV. 36—41.

törekvése ellen segitségért) *) a' törökök azt erővel elvették, 's bitorlották is mindaddig, mig Simontornya, Koppány, Ozora Dombovárral együtt közökön volt, — mindazáltal a' család törvényes joga fenmaradván igy történt, hogy Dersfi Ferencz' második feleségével Lauczeri Császár Ursulyával nemzett leánya ugyan Ursulya, előbb a' gazdag Mágotsit, 's ez öt magzat nélkül özvegyen hagyván Galanthai Eszterházi Miklóst választotta férjül, és igy a' Császár, Dersfi, és Mágotsi nagy család jószágait 's kincseit amaz fényes Eszterházy herczeg házhoz vitte, melly szerzeményt későbbi kir. adománynyal hg. Eszterházy Pál ujra megerősitett.

A' vár-épület ott feküdt, mint most is a' romok mutatják, a' sok ott találtató golyóbisok, a' csata alatt elhullottak' csontjai bizonyitják, hol a' városnak azon része fekszik, mellyet maiglan is várnak hivnak, nevezetesen, hol az uradalom' magtára, 's alatta lévő nagyszerü pinczéje van. Fekvése kedvező volt; körülvéve lábolhatatlan láp, 's mocsár őrizte, ugy hogy csak még most is észrevehető czölömpökön állott keskeny hidon lehetett ki- 's bejárni. — Elenyészett pedig a' vár végkép, midőn a' Rákóczy csapatjai darab ideig benne tartózkodások után azt elrontották, kogy többé erődül ne szolgálhasson!

Ezek után mint az ország, ugy e' vidék is jobb jövendőnek nézvén eleibe a' települni kivánó lakosok Szabó Péter vezetése alatt a' földesurral örökös szerződésre léptek, mellynek erejénél fogva e' városocska egy a' legtöbb természeti javalommal biró 's mig a' jobbágyi viszonyok tartottak is igen kedvező polgári mentességeket élvező község lévén, szabad legelővel, ha a' határon elég nem lenne, — az uraságí saját erdőkröli fahordás-faizással, szabad irtással, 's ennek minden tized 's kilenczed nélkül gazdag termésével dicsekedett. Igy lön, hogy az elpusztult város időről időre gyarapodott, mindjárt kezdetben szentegyházról gondoskodott, mi ugyan eleinte csak sövényből, de már

*) Ea erat hoc tempore Stephani v. Lupi Dersfiorum arx, coenoso et palustri loco sita, quam Caposus flumen circumfluit. Isthvánffi pag. 220.

1746-ban a mostani téres és erős templom készült, melly 1794-ben csak dél felől nagyobbíttatott, és alája aztán Vályi János urad. ügyvéd által sirbólt is épitetett. Iskoláról is gondoskodott a' község, és a' főméltg. földesur eleitől fogva bőkezüséggel pártolta a' nevelés tárgyát: már a' múlt században volt itt állandóul jobb falusi oskola, sőt eleinte két, azután négy deák osztály; 1810-ben a' megye-karai és RR. az idő szavát megértvén, a' herczeg földesur alkalmatos épületet a' templommal ált ellenben ajándékozván *) közegyetértéssel hat osztályu gymnasium létesitését eszközölték, és annak fenállását, kivált a' professzorok' fizetése rendezhetését (a' városiak az elemi tanitók fizetését önmagokra vállalván) alapitandók szép tőkét leraktak, vagy némelly családok $^{6}/_{100}$ kamatra magoknál tartottak, mit mai napig is saját gondnok, és egy számadó által kezelnek, melly fontos tárgyban Bogyay Péternek hosszas díj nélküli nemes fáradozását emlitnünk méltányos. Negyven éve, hogy én e' közhasznu intézetet szemmel tartom, 's meg vagyok győződve, hogy ez a' közép osztály erkölcsi, és tudományos mívéltségének, — mert a' gazdagok messze fekvő uagyobb városokba is mehetnek oskolába, — a' megye szélén fekvő csurgói oskolával együtt legfőbb tényezője, kutfeje: itt vetettek alapot aztán nagyobb oskolákba ment sok ifjak, kik mint mérnökök, orvosok, papok, 's jeles államférfiak korunk ban ismeretesek. A' legujabb oktatási rendszer kormányilag behozatásával ezen oskola köre is, főkép a' pénz viszony és a' tanitók rendszeres fizetése tekintetéből, kis gymnasiumra az az négy osztályra (a' három elemieken kivül, mellyek, a' haza kis polgárainak homlok-irással, épen a' templom mellett emeletes épületben vannak) szorittatott, 's e' hiány' orvoslását Somogyunk nemtője a' boldogabb jövendőtől reményli!!

Itt van azon fényes épület, melly a' közszellemet erélyesen becsült al-ispán Somssich Pongrácz által felköltött

*) Mellynek homlokán méltán olvasható a' fekete márványon aranyos betüvel:

Principis Estoradis, Maecenatum, Oppidi, in aram cessi Musarum, munere, dote, opera.

részvéttel, a' házi pénztár terhe nélkül gr. Schmidegg József buzgó örködése alatt sebes haladással elkészült — és 1830-ben a' kitüzött czélra, mint homlok-irása is mutatja, a' közjónak megnyittatott: felköltött részvéttel mondám — mert azonkivül, hogy minden nemes birtokához képest nagy gyülési végzés értelmében, a' reája esett pénzmennyiséget szivesen fizette, igen sokan járultak a' tégla-égetéshez szükséges fával, 's még a' birtoktalanok is pénzzel a' czél eléréséhez. E' tágos épületben minden tisztviselő kapott, a' meglepő szép tanács-teremen kivül, alkalmatos lakást, és két tágas szoba lön rendelve az olvasó társaságnak a' könyvtárral egyetemben. A' mostani kormány alatt is ebben vannak a' közigazgatási, 's törvényszéki osztályok, az adó-felügyelő és beszedő-hivatalok.

Ugyan e' városban fekszik a' napkeleti felemelkedett részen, melly hasonlóan vallásos jótékonyságból, és a' szegény sorsu betegekről gondoskodásból magányosok által a' megye és kormány felügyelése alatt, mint más illy intézetek, készült, — a' már külsejével is feltünő kórház.

A' márvány homlok-kő *) magosan hirdeti keletkezését, annak idejét és czélját, 's ugyan alább a' szenvedő emberiségnek olvasható homlokirás. 1846. év Nov. 2-án tart. n. gyülés jegyzökönyve 3329. számából kitetszik akkori pénzállapotja, midőn a' bevégzett épités, és butorozás után megnyilhatónak, és a' további kegyes részvétre 's rendes kezelésre számolva, fenállhatónak kimondatott a' kórház: mert az illető alapitó-okmányok eredetiben a' megye levéltárába letétettek, valamint a' későbbeni Tallián család alapitványa 's más kötelezvények is mellejök iktatvák. — Ugyan azon szám alatt az oskola-alapi pénz kezelésének példája rendeltetett sinormértékül, 's anyagi jutalom nélkül a' gondnokságot tszt. Dornay — 's majd ennek Somogyból távozásával tiszt. Tallián is helybeli plébánus dijnélkül viselték]: de a' betegek felvétele, a' szükséges kia-

*) ManV pLebIs aere nobILI
CVra CzInDerI sVrreXIt
Vt foret paVperIbVs
SALUTI.

dások 's bevételek felett választmányi tagok tanácskoztak velök; a' pénztárnoki kötelességet hasonlóul fizetés nélkül Németh Antal több fő-családok ügyvéde vitte, 's mind ezekről a' tárgy fontosságához képest időszakonként a' megyei gyülésen jelentés tétetett. Igy állott a' nyilvánosság paizsa alatt 's igy gyarapodott ez intézet is: találtak benne minden vallás és nemzet külömbség nélkül enyhelyet a' betegek, kiket vagy az alapitók, vagy a' tisztviselők, vagy a' helység küldött vagy a' bizodalom pártfogás nélkül ön személyökben vezetett oda. — A' gyógyszer és élelmezés költsége is igy azon négy úton pótoltatott, mellyen a' beteg felvétetett, 's különösen az 1849-iki mozgalmok miatt e' vidéken járt katonaság, 's azolta is a' császári rendőrségi és kincstári beteg egyének igen czélszerű menhelyet találnak itt, 's az érettök járó díjt az illető testület téríti meg. Illy szervezet mellett gyarapodott az intézet tőkéje tudtommal 1856-ig, midőn a' mostani viszonyok miatt ezen dolog is más alakot öltött: átvette, t. i. az egész felügyelést Szalay Nikodem, mint cs. kir. megyei főnök, 's ez alkalommal részént készpénzben, részént biztos kötelezvényekben és alapitó ajánlatokban 22,000 ftot adtak Tallián és Németh által.*) Mi módon kezeltetik az most egész bizonysággal nem tudom: az igen tisztelt főnök nemes jelleme nyujtja azonban azon biedelmet, hogy az alapitók szelleme törvény-elvileg fentartassék, a' kezelés pedig, az orvos-foglalkozását is, kinek pénz-bevételbe 's kiadásba vegyülnie nem szabad, ide értve, minden önkény elkerülésére ellenőrködés alatt történjék; különben azon köz-részvét, melly az igen diszes, és nagy épületet semmiből felköltötte, a' még gyenge intézetet bölcsőjében ringatta, 's már erős önálló korra juttatta, könnyen elalszik, és az egyetértés varázs-ereje által létre jött legszebb emberi művének hanyatlásán, mulandóságán méltán könnyeit hullatándja a' szenvedő emberiség nemtője!

---

*) Alapitók: hg. Eszterházy, hg. Batthyáni, gr. Zichy, Tallián család 3000 fttal mindegyik; Czindery, gr. Battyányi Kazmér, b. Sina 1500, amazok egész, ezek fél ágyra; — a' többi pénz-adakozás és takarékosság által gyült össze.

Átalakulási korunk Kaposvár m.-városának sok javadalmakat szült: a' közigazgatási, és törvényszéki tisztviselőknek állandó helyiségül rendelve a' magas kormánytól, házbér, 's ipar által a' lakósoknak szép jövedelmök van, és igy naponkint jó anyagból csinos házak épülnek; a' város igazgatása rendezett tanácsra, 's polgármesterre szervezett fizetéssel bizatott. Mindezeket neveli a' földesur fő-méltósága hg. Eszterházy loyalitása, ki a' legelő, 's föld-elkülönözésében, sőt még amaz igen tövises kérdések' megoldásában is, mellyek a' régi szerződésből származhatnának, illyen p. o. az erdő, a' tüzi- 's épületfa-hordás, — a' pört kerülve egyesség utján áldozattal is kész a' városiakkal világos rendbe jönni, 's igy nékiek mind szellemi, mind anyagi tekintetben a' jó létre tágas utat nyitni.

Most a' népszám hivatalos összeirás szerént (a' tisztviselőkön, és tanuló ifjuságon kivül) 3447. Van a' négy országos vásáron kivül hetivásárja is kedden 's pénteken. Itt van azon cs. kir. posta-hivatal, melly mintegy indulási, 's érkezési központról Bécs, Pest, Pécs stb. városokkal, — még a' mult évben életben lépett, 's hetenként érkező szorgalom-kocsi segitsége által is — vidékünket időnk-kivánta közlekedésbe hozza; 's itt van két gyógyszertár is.

Kára: T. Koppány és Nágocs közt hegyes, völgyes kis falu; lakja 130 kath. F. u. a' Zichy család; e. posta Siófok 3 óra, vagy legujabban Igal.

Karád: Minden oldalról magas hegyeken lehet ezen már hajdan nevezetes m.-városhoz jutni; egy része völgyben, másik igen szép dombon fekszik. Lakosa 2478 kath. szép templommal, toronyórával. F. u. a' veszprémi püspök, l. k. posta Szemes 1½ óra; a' mult évtől fogva azonban postakiadóság rendeltetett itt is.

Kás v. Kaas, major igali járásban; hajdan falu volt, mint Jerney emliti Magyar nyelv kincsek munkájában.

Kazsok: Büssü és Szil között szép fekvésü falu; lakosa 529, ebből 40 katholikus a' többi helvét hitvallású templommal és jó paplakkal. Birják a' gyulay Gaal örökösök; l. e. posta Kaposvár 2 óra.

Keleviz: Marczali és Mesztegnye között fekvő fa-

lucska; lakja 312 katholikus, többek birják; l. e posta Marczali $^3/_4$ órára.

Kenderes-Ujfalu. lásd Ujfalu.

Kenész: puszta Hencse és Kadarkut közt; van rajta egy urasági lakház is: van benne 17 lélek.

Kér, szent Gálos Kér: Mernye, Magyar Atád, Ráksi között völgyben fekszik; hajdan Queer Jerney szerént. Népessége (belső, külső Eörs, Diósi pusztákkal együtt) 835 kath. udvari kápolnával együtt, de különben fiók — a' mernyei anyaszentegyházhoz. F. u. Svastits család, több udvarházzal; l. e posta Kaposvár 2 óra.

Kér, puszta a' veszprémi püspök karádi uradalmában

Varjas Kér: a' Balatonhoz közel, bozótos helyen, lakosa 433 kath a' tóth-sz -páli par. templomhoz fiók. F. u. gr. Hunyady József, l k posta Marczali $1^1/_2$ órára

Kereki, a' Balatonhoz Siófok felé, de mégis a' posta uttól félre fekszik a' hegyek közt, — Köröshegy és Köccse között. Lakosa 636, ebből 400 kath. a' köröshegyi anyaszentegyházhoz tartozván; 220 ref. és 16 zsidó. Előbb birták a' Perneszi örökösök, — de legujabb időben Satzger bécsi kereskedő megvásárlotta. Hajdanról is esmeretes Keregui név alatt; l e. posta Szemes.

Kerékes Tamás, puszta, lásd Sz.-Tamás.

Keresztur, Balaton-Keresztur, falu, közel Kéthelyhez, a' Balaton szélén. Lakosa 545 kath. fiók-temploma tartozik most a' kéthelyi anyaszentegyházhoz; F. u. a' keszthelyi gr. Festetits; l. k posta Marczali.

Dráva-Keresztur, a' Dráva melletti lapályon. Lakosa 347 kath., a' lakócsai plébániához fiók; F. u. a' pécsi káptalan, l. k. posta Istvándi

Kapos-Keresztur, Kapos csatornáján túl Baranya felé Gödrével határos, fekszik hegyoldalban. Lakosa 940 kath. Rákó pusztával együtt: fiók a' Sz.-Balázsi anyaszentegyházhoz. F. ú. Gaal István, ki azt gr. Schmidegg családtól megvette; l. e. posta Gödre, vagy Somogy megyében Kaposvár. —

Kis-Keresztur, az emlitett felett, Gödre tő-szomszédságában, mellyet birtokához gr. Niczkyné szül. Schmidegg asszonytól szerezte Siskovics; lakosa német gyarmat,

200 kath., a' gödrei (már pécsi püspökség) anyaszentegyházhoz.

Tóth-Keresztur: Szigetvár táján a' Baranya megyei szélen fekvő hegyes völgyes falu; lakosa 322 kath. fiók a' mosgói anyaszentegyházhoz, — melly a' pécsi püspökséghez tartozik. F. u. gr. Batthyáni Gusztáv után Biedermann, l. k. posta Szigetvár. Megemlitést érdemel, hogy határában kemény, épületre 's utra alkalmas kő van.

Keresztur, atádi járásban, puszta Belegnél.

Kerceseliget, Baranya megye szélén Berkiből Pécsre vezető utban, hegyes völgyes fekvésü nagy falu; lakosa 637 többnyire r katholikus anyatemplommal. F. u. Niczky családbeliek, kik a' szerző Niczky országbiró után örökös joggal birták, — de most legujabb időkben többen vásároltak benne részjószágot; l. k. posta Kaposvár 2½ órára

Keszi, puszta, kaposvári járásban.

Kettye, lásd Gettye, igali járásban puszta.

Kéthely: igen szép térségen fekvő m.-város a' Balatonhoz közel a' híres Szigligetí Badacsonyi hegyeknek át ellenében: ritka szép renddel épült házai, 's F. u. gr. Hunyadynak jeles gazdasága említést érdemelnek. Lakosa (Sári pusztával együtt) 1836 kath. anyaszentegyházhoz; l. e posta Marczali.

Kétnyár, puszta csurgói járásban Udvarhelynél.

Ketzel, k járásban puszta, Kaposvárnál.

Kiliti: Villa Cleti Veszprém megye felé határ szélén fekvő derék falu; lakosa 954 reform, 597 kath. anyatemplomukkal; 26 zsidó. F. u. a' veszprémi káptalan.

Király-törki, Király-turki, most Törki puszta; hajdan falu volt, kaposv. j.

Királyfalu Szent-Király, közel Csurgóhoz a' Dráva felé; lakosa 773, ebből 258 kath. — csurgói kath. anyaszentegyházhoz; a' többi ágostai anyaekklesiához tartozik, 10 zsidót kivéve. F. u. keszthelyi gr. Festetits, l. k. posta Berzencze.

Szent-Király, puszta Vrácsik és N.-Bajom között.

Rinya-Szent-Király: falu, a' Rinya folyója partján; lakosa reform. 970 anyaekklesival, b. Szinác·

Kis-Albert, Geszti, M. Egres és Várda közt fekvő puszta, Teveli család birja nagyobb részét.

Kis-Asszond, Asszonyd: Gige, Kis-Korpád, Szomajom között fekvő falucska, fekszik egy része völgyben, másik, hol Sárközy Albert főbirtokos szép lakháza van, emelkedett térségen. Lakosa 320, kik közül 34 kath. 8 zsidó, a' többi helvét hitvallásu; l. e posta Kaposvár 1¼ óra. *)

Kis-Bár, lásd Apáthi.

Kis-Bajom, lásd Bajom.

Kis-Bécz, lásd Bécz.

Kis-Berény, lásd Berény.

Kis-Berki, lásd Berki.

Kis-Bű, lásd Bű.

Kis-Dencs, lásd Dencs.

Kis-Dobsza, lásd Dobsza.

Kisfalud, nemes Kisfalud, Böhönye és Szakácsi között falu, Curialis nemesek birják; leginkább Madarász család. Lakosa 389, többnyire helv. h.

Zselicz-Kisfalud, Szenna és Hárságy között, határa rengeteg erdőségben fekszik, — különben maga a' helység szép téres oldalban; lakosa 794 reform., F. u. herczeg Eszterházy.

Kisgát, puszta, közel Berkihez — előbb gr. Battyhányié, most a' kincstáré.

Kis-Gomba, lásd Gomba.

Kis-Hárságy, lásd Hárságy.

Kis-Homok, lásd Homok.

Kis-Keresztur, lásd Keresztur.

Kis-Kovácsi, lásd Kovácsi.

Kis-Korpád, lásd Korpád.

Kis-Kölked, lásd Kölked puszta.

Kis-Lak, lásd Lak.

Kis-Szarvas, lásd Szarvas.

Kis-Tamási, lásd Tamási.

Kisvárda, puszta, Várda és Hetes közt.

Kivadar, puszta Bodvicza mellett, 's ehhez tartozó.

---

*) Nem kell azon Kisasszonyfalvával felcserélni, melly Baranyában Pécshez közel van, 's hol a' hires Isthvánfi született.

Kucsovitza, puszta; kaposi járásban

Kohány, p. atádi járásban.

Komlósd, falu, Babócsához közel; lakosa 341, van benne reform. templom. F. u. gr. Széchényi Pál; l. e. posta Babócsa.

Kónyi, Ötvös-Kónyi, a' régi és hires Segesdhez közel, tőszomszéd Ötvössel; e' helység, bár F. u.-ra nézve különbözik, de templomban közös, mellyhez 600 ref. lakosok tartoznak, általában pedig Kónyiban 352 és Ötvösben 523 lakos van; posta minden felől távol: igy Berzencze 3, Marczali 3, Vid 2 óra. Kónyi, déghi Festetitsé, Ötvös Talliánoké.

Kopár, puszta, közel Faiszhoz, a' mesztegnyei utban; b. Sináé, l. 162.

Koppán, Török-Koppány: m.-város, Tolna vármegye szélén, Nágocstól nem messze, ugyan Koppán folyója mellett. Nevezetes a' honi történet-irásban, nem csak azért mivel Koppánra Sz.-Istvánnak amaz nevezetes ellenfelére emlékeztet, hanem főkép azért, mert a' mohácsi vész után a' törökök egyik fészkévé válva, és falakkal 's árkokkal erőssittetve soká rabló-helyük volt, ámbár ott többször hadverést kaptak, nevezetesen Alibeg 1584-ben meg is öletett *) 's azután Nádasdy e' várból a' törököket kiverte, még is egészen csak a' 17. század végével szabadult meg, midőn Budáról, igy a' több Somogy megyei várakból is kiüzettek a' törökök. — Birja felét hg. Eszterházy, felét a' veszprémi püspök. Lakosa 1040 kath. és 18 zsidó; l. e. posta Szemes vagy Siófok.

Koroknya, puszta N.-Bajomnál.

Kölyked, kis és nagy, puszta Kovácsi és Niklához közel; l. 120 a' kettőben.

Korpád, Nagy-Korpád vagy Erdő-Korpád, népessége 986. Van benne szép ref. anyaszentegyház; fekszik Lábod és Csököl között, b. Sináé.

Kis-Korpád vagy puszta Korpád, Kaposvárhoz 1½ órára, Jákó és Szomajom között. Sok birtokosok között legjelesebb a' Sárközy család, l. 439.

---

*) Isthvánfi XX. v. L.

Kolosd, puszta szigeti járásban.

Kosztván v. Kottyán, puszta, szigeti járásban, a' babócsai plebániához.

Kovácsi, felső vagy púszta Kovácsi. Marczalihoz $1^1/_2$ órára, közel azon postauthoz, melly Ö-Lak felöl megy: most már falu alakot öltött, és helység-birája is van. Különben számos földesurak birják, kik között Barcza, és Bogyay család legbirtokosabb; lakosa 759.

Alsó v. Kis-Kovácsi: Csököl és Gige között; ref. helység, bár kicsiny de anyatemplommal; lakosok száma 380. F. u. hg. Eszterházy.

Kovászna, puszta igali járásban.

Kozma: Kis falu, N.-Bajom Kutas, Segesd között erdőségben; Boronkay család birja, l. 112.

Libicz-Kozma, lásd Bukogát.

Kökényes, puszta, lásd Csurgó.

Körmönd: Kadarkut tő-szomszédjában puszta; birja volt pécsi kanonok' Nagy' unokaöccse, l. 48.

Köröshegy: nagy falu, már az Árpádok korszakából esmeretes Keuryshig 1082, később Keurushig, Keurushegy, fekszik a' Balaton szélén varázs-szép kilátással Tihany, 's Füred felé. Lakosa 1133, t. i. reform. nagy ekklesiával, és 324 kath., a' vörös barátokról maradt templommal. Most földesura gr. Széchényi, — b. e. Lajosnak fia.

Köcse: Karádtól a' Balaton felé közel Szóládhoz, hegyes-völgyes helyen, viz-szakadások között fekszik; lakosai öszvesen 1601, ágostai 672 anyatemplommal; 150 reform. a' csepeli ekklesiához tartozva, 100 zsidó zsinagogával, 's a' többi katholikus a' szoládi anyaszentegyháznak fiókja. F. urak többen, leginkább Antal és Kazay örökösök, l. e. posta Szemes 1 óra.

Kula, puszta, marczali járásban.

Kurd, puszta, kaposvári járásban. — Mit nem kell felcserélni Kurd faluval, melly Tolna megyében Dombóváron túl esik.

Kutas: m.-város, N.-Bajom, Beleg és Szabás között; lakosai 970 vannak, 's a' reformatusok nagyobb számmal, de a' katholikusok szép templomot és plébániát birnak, zsidó is lakik itt 10. Birja Boronkay, 's édes anyjuk utáu

Tallián család, 's egy részt vásárlás útján Krizonits; l. e. posta Kaposvár 3 óra.

Kutfő, atádi járásban, Tarnóczánál.

Kürtös, hajdan Kurth, Kurthes; kis falu, pusztai módon szétszórt házakból áll; fekszik Osztopán, Pamuk és Fajsz között, l. 258.

Lábod, hajdan Lábd: fekszik N.-Korpádtól nem messze, közel Hosszufaluhoz. Lakosa 877, van reform. anya- és kath. fiók-szentegyház benne. F. u. Széchényi Pál, l. e. posta Babócsa.

Lad, magyar és német Lad, Czindery birtoka, csak egy folyó, 's a' F. u. lakháza és jeles kertje választja egymástól e' kettőt: összes lakosa 1057, t. i. M.-Lad lakosai reform. 467, templom- és prédikátorházzal; N.-Lad lakosai 575 kath. anyaszentegyházzal, 's van benne 14 zsidó: e. posta Szigetvár, de a' mint tudom ezen évben állitott fel a' kormány Hencsén is, félórára Ladtól állomást, melly Bajommal van közlekedésben.

Lak: már az Árpádok korszakában előfordul Lok, Loc; de valyon azon értelemben volt-e mint most a' lak szó? nem tudhatom. Egyebberánt valamint országunkban, ugy e' megyében is különbféle helynek ad ezen szó nevet.

Lak, puszta, marczali járásban.

Lak, puszta, atádi járásban.

Kis-Lak: falu, közel Kaposvárhoz a' Zselicz szélén; lakosa 390 kath. fiók a' kaposvári anyaszentegyházhoz. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Nagy-Lak v. **Öreg-Lak**: falu L.-Tótihoz közel a' Balaton mellékí posta-vonalban, posta-állomással. Lakosa 652 kathol. par. templommal, zsidó 5; F. u. Jankovics. — Lajos király Bakits Pálnak adományozta hajdan, 's birta a laki Tuz család.

Szöllö-Kislak, falucska, ¼ órára Szöllös-Györöktől a' Balaton felé; l. 170 kath. a' györöki anyaszentegyházhoz.

Lakócsa: a' Dráva vidékén Baranya megye felé; lakosa 845 kath. par. szentegyházzal. F. u. a' kincstár, egyebbaránt a' sz.-jakabi apátság jószágának feje; l. k. posta Szigetvár.

Laksándor, puszta, szigeti járásban.

Lándord, puszta. karádi járásban.

Lapa, hajdan Lynba, falu, (Diós) Kérhez közel lévő puszta Igal és Mernye között. — Lapa hg. Eszterházy-é, — 's ennek azon szélét, melly épen Kér falu alá nyulik, Diósnak ujra felélesztette Bogyay Sándor, hol csendes falusi lakát tartja. Lapa és Diós is a' mernyei plébániához tartozik; —amaz 60, ez 30 lélekkel.

Látrány, népes falu Balaton felé, Tur és Lelle között: lakosa 1054, t' i. 794 reform., 240 kath.: mind két felekezetnek van anyaszentegyháza, mellyhez több puszták, nevezetesen a' rádi, fiók. Van zsidó is 20. F. u. a' györki Jankovich; l. e. posta Szemes.

Lázár, puszta, szigeti járásban.

Lecze, puszta, atádi járásban.

Lencsen, p., N.-Bajomnál, hová fiók 55—60 lélekkel.

Lengyel-Tóti, lásd Tóti.

Lepled, marczali járásban puszta.

Libicz-Kozma, v. Bukógát: Fajsz, Mesztegnye és Nikla közt, lapályos; homokos erdő közt, de rendesen épült falucska. Lakosa 417 kath. F. u. b. Sina.

Lipótfa, lásd Szerászló, Kaposvár és Kadarkut között, a' zseliczi hegy-völgyben; lakosa 100.

Liszó, kis falu, Kanizsa felé eső szélen; lakosa 638 katholikusok, és ágosta hitvallásuak. F. u. ih.-berényi Inkey; l. e. posta Kanizsa, vagy a' megyében Ih.-Berény.

Lók, (Kis és N.) puszta, N.-Bajomnál, Koroknyamellett.

Lók, Kis-Gombánál Kéthely felé, puszta, l. 24.

Lölle v. **Lelle**, a' Balaton parton, Szemes és Györök között a' posta-utban; lakosa 943 kath. fiók-szentegyházzal; van e' népességben néhány reformatus, és zsidó is. Főbb birtokos a' györki Jankovics és Szalay, 's ezeken kivül többek; l. e. posta Szemes.

Lukafa, magyar Lukafa, falu, Lad és Hárságy között, hegy-völgy tájon; lakosa 238 reform. fiók, a' bézihez tartozó ekklesiával. F. u. déghi Festetits, 's több apró birtokosok; l. e. posta Szigetvár.

Német-Lukafa, puszta, Baranya szélén, kies völgyben: régtől fogva üveg huta van itt, 's most későbben porczellán-gyár is kezdődött egyesek vállalatából, de mint

hallom a' vállalat megszünt. F. u. Biedermann — gróf Batthyáni Gusztávtól a' mosgói uradalomnak történt megvásárlása óta. Van benne közel 166 lélek.

Lulla v. **Lulya**, Tabhoz közel napnyugot felé hegyes puszta, melly jó boráról esmeretes: birja Kovács Antal végrendelete által, 's házasság utján Gotthard család.

Madrátz, puszta. szigeti járásban.

Magasd, puszta, marczali járásban, Inkey-é.

Magdócz, puszta, szigeti járásban.

Magyar-Attád, lásd Attád.

Magyar-Egres, lásd Egres.

Magyari, puszta, szig. járásban.

Magyar-Lad, lásd Lad.

Magyar-Lukafa, lásd Lukafa.

Magyaród, Magyarod puszta Szilhoz közel, Tolna megye szélén; birja Sárközy Albert.

Magyar-Ujfalu, lásd Ujfalu.

Mamocs, puszta. L.-Tótihoz tartozó.

Marczadó, nagy erdős puszta, kaposvári uradalomhoz tartozó, — 's így hg. Eszterházy-é.

Marczali, szép renddel épült, 's mindig szépülő m.-város; fekszik a' Balaton felé, Ö-Lak és Vid között, a' posta-vonalban,! — 's itt állomás is van. F. u. gr. Széchényi Pál. Lakosa (a' gyotai puszták 's a' malmokkal együtt) 2950 többnyire kath., kivévén 40 zsidót. Nevét veszi régi birtokosa Marczali családtól, 's ennek kihalásával Nádasdyak, 's aztán gr. Széchényiek birtoka lön.

Máriamajor, Somogyvárhoz tartozó puszta, igali járásban.

Máriantz, puszta csurgói járásban.

Markócz, falucska, a' Dráva parton; lakosa 190 ref. fiók a' bogdácsi anya-ekklesiához. F. u. déghi Festetits, l. 228.

Marosd, puszta, igali járásban, Szilhoz tartozik.

Marót, igen szép gazdasággal ellátott puszta, gr. Hunyady-é, Hollád és Horvátkut mellett.

Marton v. **Kis-Marton**, puszta, marczali járásban.

Mátyástelek, puszta szigeti járásban.

Megyer, falu, Tab és Som között, országutban puszta

formán szórva a' lakházak; lakosa 512, melly számból 47 ágostai, a' bábonyi anyaekklesiához tartozva; 150 katholikus, 19 zsidó, a' többi helv. hitvallásu. Birják sokan, nevezetesen Magyari és Kenesey család; l. e. posta Siófok.

Mellyék, Gyöngyös-Mellék.

Merenye, Szigetvár felé, Kalmáncsa, Tót-Sz.-György között, már hajdanból esmeretes Merenga, Merena név alatt. Lakosa 350 reform. templommal; F. u. gr. Széchényi Lajos örököse, e. posta Szigetvár 1½ órára.

Mernye, m.-város, Geszti, Aszaló, Mocsolád között; lakosa 1775 kath. paroch. szentegyházzal; birják a' piaristák *); l. e. posta Kaposvár, de az uradalom Öszöddeli összeköttetés miatt, hetenként kétszer küld a' szemesi postára.

Mére, Kaposmére, Mérő: közel Kaposvárhoz országutban fekszik Szomajom felé, l. 665, nagyobb részént helv. hitv., de vannak r. katholikusok, és sz.-benedeki anyaszentegyházkoz tartozók. A' jeles Mérey család IV. Béla királytól adományozva, innen veszi nevét; most birják többen Tallián örökösök, e. posta Kaposvár,

Merke, puszta, Tapsony és Vése közt; birja déghi Festetits család, a' böhönyei uradalomhoz tartozik.

Merse, puszta, igali járásban, hg. Eszterházy-é.

Mesztegnye: Fajsz, Marczali és Szakácsi között, szép renddel épült falu; lakosai 1073, többnyire katholikusok, par. anyaszentegyházzal. F. u. gr. Hunyady József, tartozik a' kéthelyi uradalomhoz; e. posta Marczali.

Mihályd, falu, közel Kanizsához; lakosai 834, többnyire katholikusok anyaszentegyházzal; F. u. gr. Zichy Károly.

Mike, Mik, Mic. Kadarkut, Gige és Csököl között,

---

*) Mint Fejérvári őrséget (Custodiatus Albensis) jövedelmével azon szerzetnek az ifjuság nevelésében kitünő buzgóságáért legkegyelmesebben adományozta dicsöült I. Ferencz királyunk. Egyébaránt ezen jószág a' clenodium őrző káptalannak már Sz.-István által adatott, mit az utóbbi királyok adományaik által növeltek; most azonban Somogy megyében ezen uradalomhoz tartoznak Mernye, Taszár, Vadé, Fonó, Gelle, Atala, Hetény, Nagy- és Kis-Dobsza, mint az betürend szerént is elöfordul.

előbb puszta, 's majd az ember-barát Somssich Pongrácz által népesitett faluvá, nem rég pedig m.-várossá lett. Lakosa (inakodi pusztával) 953, többnyire katholikusok, kápolnával, — fiók a' csökli anyaszentegyházhoz. F. u. most az emlitett' fia gr. Somssich Imre; e. pozta Kaposvár.

Miklósi, Nágocs és Koppán között fekvő falu; lakosa 577 kath. paroch. szentegyházzal; birják többen a' Perneszi maradékok, e. posta Siófok 3 órányira.

Miklósi, puszta, igali járásban, Eddéhez közel.

Mindszent, puszta, csurgói járásban.

Molvány, falu, közel Szigetvárhoz; lakosa 221, többnyire helvét hitv. templommal. F. u. a' Kubinyi család; l. e. posta Szigetvár.

Móriczfa, puszta, Tapsonyhoz közel.

Móritzhely, puszta, marczali járásban, gr. Festetits-é Sz.-Miklóshoz közel.

Mosdós, falu, a' Kapos vize mellett, Berkivel szomszéd; lakosa 605 kath. paroch. szentegyházzal, azon népszámban van 63 zsidó synagógával; birja gr. Niczkyné, gr. Schmidegg, 's többek; e. posta Kaposvár.

Mosgó, Baranya szélén, Szulimán és Csertő között, kies völgyben fekvő m.-város; lakosa 505 kath. paroch. szentegyházzal, ezen népszámban van 10 ref., és 6 zsidó; F. u. Biedermann, előbb gr. Batthyányi Gusztáv; e. posta Szigetvár.

Mocsolád, Muchula: falu, mellynek egy része a' nyelvet, szokást, sőt családi nevöket is megmagyarositott német gyarmat; lakosa 749, többnyire ref. anyaekklesiával, azon népszámban van 165 kath., 90 ágostai, 20 zsidó. Birja Kacskovics Mihály, 's több Vásonyi örökösök; e. posta Kaposvár.

Nádasd, puszta, Kaposvárhoz közel; herczeg Eszterházy-é.

Nágocs: Igal és Andocs között, igen rendesen épült m.-város; lakosa 990 kath. anyaszentegyházzal; ezen népszámban foglaltatik 375 ref. anyatemplommal, 5 zsidó. F. u. Zichy nemes család, l. e. posta Siófok.

Nagy-Albert, puszta Jádnál, hg. Eszterházy-é.

Nagy-Atád, lásd Atád.

Nagy-Bajom, lásd Bajom.

Nagy-Bár. lásd Bár.

Nagy-Berény, lásd Berény.

Nagy-Bű, lásd Bű.

Nagy-Dents, lásd Dents.

Nagy-Dobsza, lásd Dobsza.

Nagy-Gerezd, lásd Gerezd.

Nagy-Gomba, lásd Gomba.

Nagy-Hárságy, lásd Hárságy.

Nagy-Homok, p., közel Ujfaluhoz, l. 42.

Nagy-Korpád, lásd Korpád.

Nagy-Kölked, lásd Kölked.

Nagy-Lak, lásd Lak.

Nagy-Sziget, lásd Szigetvár.

Nagy-Marton, közel Csurgóhoz; lakosa 595 reform. fiók a' csurgói anyaekklésiához. F. u. keszthelyi gr. Festetits, e. posta Berzencze.

Nemes-Déd, lásd Déd.

Nemeske, falu, Istvándi és Szigetvár között; lakosa 247, többnyire reformatusok anyatemplommal. Birja Biedermann, előbb gr. Batthyáni Gusztáv, e. posta Szigetvár vagy Istvándi.

Nemes-Kisfalud, lásd Kisfalud.

Nemes-Vid, lásd Vid.

Német-Egres, lásd Egres.

Német-Lad, lásd Lad.

Német-Lukafa, lásd Lukafa.

Nezde, puszta, karádi járásban, Köcse mellett gr. Hunyady-é, és Szoládi birtokának része. Jerney régisége között említi.

Nikla v. **Mikla**, Ö-Lak és Marczali közt, közel a' posta-vonalnál; lakosa 864 kath. fiók-templommal, e' számban vannak a' kevés többnyire birtokos ágostaiak mint egy 40. Itt birtokos azon Berzsenyi család, melly magáénak szerencsés nevezni koszorus költönket Dánielt, és itt nyugosznak ennek hamvai.

Nyim, Nywyn: Bálványos felé esik a' posta-uttól, 's Foktól, hol legközelebb posta-állomása is van, délre, és hegyek közt fekszik. Bírják b. Majthényi és Roboz. Lakosa

327, részént kath., részént reformatusok, mind a' két vallásfelekezet a' ságvári illető anyaszentegyházhoz tartozik.

Nyires, puszta, Sárd és Csoknya között, herczeg Eszterházy-é.

Okorág, falu, Szigetváron alól az Okorfolyó mellett, ref. egyházzal; most Biedermann bírja.

Orczi, kis falu, Toponár Zimány és Taszár között, a' Kapos csatornához közel, völgyben fekszik; lakosa 414 reform. anyatemplommal, van néhány kath. közte, kik a' toponári plébániához tartoznak. A' báró Orczyak nemzetségi jószága.

Orda, már hajdan esmert kis falu a' Balaton bozótjában; lakosa 402 kath. sz.-győröki anyaszentegyházhoz tartozik; F. u. Jankovich.

Orgya, Orhia, Horhi, Horollya: Czindery-Sz.-Mihályfája területén p.; hajdan falu, hol némellyek szerént a' hires Melius (Juhász) Péter született, mert mások 's tekintélyesek azt állitják, hogy azon Horhiból származott amaz reformator, melly hajdan falu volt Somogyban, de most Tolnában p. V.-Hidvéghez közel; 's igy ezen esetben is Somogy megyei volt vala Melius.

Oszlár, puszta, marczali járásban, hajdan Uzlár falu.

Osztopány, hajdan Osztupan, Jád és Somogyvár között fekszik; lakosai 567, többnyire katholikusok paroch.-templommal; aránylag nagy a' zsidók száma (100-nál több) 's van zsinagógájok. F. u Tallián és gr. Zichy vétel utján, 's több Perneszi örökösök; e. posta Sörnye v. Ö-Lak.

Ó-Telek, puszta, lásd Telek, közel Szennához.

Ölves v. Ölvész, puszta, igali járásban, hajdan falu.

Öllevölgye, vagy cserbeki puszta, Gige és Kadarkut között, a' Kapos-szigetvári országutban. Birja hg. Eszterházy; neve emlékeztet a' hajdan n. Öllevölgyi családra, l. 40.

Örs. rácz Örs, Vrs, Mernye alatt, Ecsény és Somodor között fekvő puszta. birja Kacskovics.

Ör, Eőr, hajdan Ewr, most Tilos. (Custodes confiniorum) kétségkivül határ-őrök lakhelye, — kis falu: népessége 380 kath. paroch.-templommal; l. e. posta Zákán. Előbb a' Szalay család birta, 's fi-ág kihaltával korunkban Márkus kir. adomány utján szerezte meg.

Ördögluk, puszta, szigeti járásban, közel Zádorhoz.

Öreg-Lak, lásd Lak.

Öszöd, hajdan Euzud, közel a' Balatonhoz, Szemes tő-szomszédságában, melly l. k. posta-állomása. Lakosa 400 ref. templommal, 160 kath. a' kegyes rend' mint egyik fő-birtokos csinos udvari kápolnácskájával; van benne zsidó is 20.

Öszpöte, puszta, N.-Atádhoz, Bessenyönél a' ladi kath. anyaszentegyházbeli 26 lélekkal.

Ötvös, Segesd táján, Kónyival tő-szomséd, és egy reform. ekklésiát alkot; van benne 400 refrm., 180 kath., 20 zsidó. F. u. Tallián, és Svastits után Nagy.

Pacza: kis falu, közel Sz.-Benedekhez, a' kaposfői prépostsághoz tartozik, lásd Kaposfő. Lakosa 159 ref. fiók a' sz.-benedeki (sz.-béki) anyaekklésiához.

Páczod: puszta, bodviczai uradalomhoz, — birja gr. Somssich, l. 106.

Pad: puszta, csurgói járásban, l. 25 — Miháldhoz tartozó kath. leány-ekklésiával.

Pád: puszta, csurgói járásban, l. 23, Ih.-Berényhez tartozó kath. leány-ekklésiával.

Pádi: némellyeknek Páthi, puszta, Hetes és Szomajom között, a' kaposfői prépostságnak a' nagy Moys fijai adták vala. *)

Pálfalva: ujabb kori gyarmat, gr. Széchényi Pál birtoka, l. 326.

Pamuk: Somogyvár dombjai alatt, Osztopán és Ö-Lak között fekszik; lakosa 342 kath. fiók a' somogyvári plébániához. Birják Bodonyi, Kovács, e. posta Ö-Lak.

Pápa: csurgói járásban puszta, Sz.-Király mellett, birja gr. Festetits.

Papvár, puszta kaposi járásban.

Pata: szép kis falu, közel Szigetvárhoz, hol e. posta-állomása van. Lakosa a' megyei összeirás szerént 259 ref. anyatemplommal, F. u. Kubinyi család.

---

*) Anno 1254 Moys magni filii possesionem suam Path vocatam, in qua ad honorem Ss. Cosmae et Damiani M. M. Ecclesia esset constructa in Cottu Symig existentem e idem Monasterio B. Benedicti contulerunt. K a t o n a.

Path, puszta, szigeti jurásban, Dombóhoz közel.

Path, falu, a' kanizsai posta-utban, l. 468, gr. Zichy-é.

Patalom: Büssü, Atád és Fonyód között kis falu. Lakosa 234 reform. fiók a' m.-atádi ekklésiához, 80 kath.; birja Kacskovics Ágoston, 's többen a' Bosnyák örökösök, e. posta Kaposvár.

Patosfa, Lad és Kalmáncsa között, Sziget felé vezető ország-utban. Lakosa 541, többnyire kath. fiók a' ladi anyaszentegyházhoz, de azon összeg ötödrésze reform. Birja gr. Somssich, előbb Végh jószág volt.

Pátró — Nemes Pátró, Kanizsa vidékén; Lakosa 778 ágostai anyaekklésiával. Birják curialista nemesek, e. posta Ih.-Berény.

Patsér-Visnye, lásd Visnye.

Patza, hajdan Poczitha (Katona Dipl. fund. 1252) Pattza, falu, Sz.-Benedekhez közel, ref. ekkl, 200 lélekkel: a' sz.-benedeki apátság birtoka.

Páczod, puszta, a' babócsai uradalomhoz tartozó Agarévhez közel.

Pél, péli völgy, puszta, karádi járásban, Hidvégnél.

Péntekhely, puszta, karádi járásban, Lellehez közel.

Perdócz, puszta, Berzenczénél; l. 52.

Pesze v. **Pösze**, Adánd és Som között országutban: most birja gr. Wickenburg.

Péterhida, közel a' Drávához babócsa mellett. Lakosa 464 kath. babócsai anyaszentegyház fiókja; 93 reform., kik a' komlósdi ekklesiához tartoznak; F. u gr. Széchényi Pál, e. posta Babócsa.

Pettend, puszta, közel Lengyeltótihoz: l. 128.

Pettend', **Pöttend**: kis falu, Gy.-Mellékhez közel; mintegy 229 lakosok között csak mintegy 10 katholikus, német-ujfalusi anyaszentegyházhoz; a' reformatusoknak van helyben predikátorok. F. u. előbb gr. Batthyáni, most Biedermann, e. posta Szigetvár.

Pipagyujtó, lásd Csertő.

Pipagyujtó, puszta, van Sárd és N.-Bajom között, Sárközy birkás-laka.

Poklosi, Szigetvárhoz, hol e. posta-állomása is van

közel Pata mellett; l. 317, nagyobb része r. kuth. F. u. Kubinyi család.

Pogány-Sz.-Péter, lásd Sz.-Péter. Málik után Inkeyé; leány-ekkl. 169 lélekkel, az ihárosi anyaszentegyházhoz. —

Polány, Somogyvár és Gesztí között; lakosa 597 kath., kik között néhány ágostai is van. Birja Gludovácz család után gr. Zichy vétel utjáu.

Polcza v. **Pocz**, puszta, karádi járásbau, közel Köcséhez. —

Póré-Visnye, lásd Visnye.

Porrog, közel Csurgóhoz; lakosa 601 ágostai, fiók a sz.-királyi ekklésiához, azon összegben foglaltatik 130 kath. a' csurgói anyaszentegyházhoz; birja gr. Festetits és Hochreiter, e. posta Berzencze v. I.-Berény.

Póstelek, pusztai falu Kisasszonyd, Szomajom és Sz.-Benedek között, tartozik a' sz.-benedeki plébániához, l. 50.

Potony v. **Potom**: falu, a' Dráva vidéken, Lakócsához közel; birja a' sz.-jakabi apátság, népessége 340.

Potyond, major, Dráva vidékén, Sz.-Király mellett.

Pula, hajdan Pule, igen rendesen épült falu Tolna határához, 's a' hires Dombóvárhoz közel; lakosa 396 kath. fiók Atalához. F. u. hg. Eszterházy, e. posta Kaposvár, 3 óra, a' Kapos csatorna mentében.

Puszta Kapoly, lásd Kapoly.

Puszta Korpád, lásd Korpád.

Puszta Kovácsi, lásd Kovácsi.

Pusztá Som, lásd Darány.

Puszta Szemes, lásd Szemes.

Rácz-Egres, lásd Egres.

Rácz-Örs, lásd Örs.

Rád, közel a' Balatonhoz, Szemes és Látrány között, hegyoldalon fekvő p.; a' még részint fenálló templom omladék is oda mutat, hogy falu volt: népessége 180. Birja a' déghi Festetits család.

Rákó, lásd Hugomér.

Ráknyi, puszta, Karádhoz közel, Fiadnál.

Ráksi, Igal és N.-Atád között, a' megye széléről Kaposvárra vezető ország-utban. Lakosa 553 kath. az igali

anyaszentegyház' fiókja; birja a' veszprémi püspök, e. posta Kaposvár.

Rebecz, puszta, Veszprém és Tolna közé nyuló részén; tartozik V.-Hidvéghez, birja hg. Batthyáni.

Révfalu, a' Dráva mellett, mocsáros helyen; l. 32 kath., l. e. posta Szigetvár.

Remete. Somogyvár és Geszti között fekvő emlékezetes puszta a' hajdanból; regényes lakás-udvari kápolnával.

Répás v. **Répásgát**, Orczi és Aszaló között, puszta. tartozik a' toponári plébániához.

Rigocz, puszta, közel Darányhoz, az atádi járásban.

Rinya-Sz.-Király, lásd Sz.-Király.

Rinya-Ujlak, lásd Ujlak.

Riticz, puszta, közel Sz.-Lászlóhoz, l. 94.

Ropoly, Esztesházy hg. pusztája, Simonfa és Töröcske mellett.

Ságh, puszta, csurgói járásban, közel Darányhoz 's Liszóhoz.

Ságvár, veszprém felé a' Balatonhoz egy órára, szép síkságon fekvő falu Adánd szomszédságában; lakosa 1369, melly összegben a' reformatusok száma meghaladja a' katholikusokét; mind két felekezetnek van anyaszentegyháza helyben: F. u. a' veszpr. káptalan.

Sámson, Marczali vidékén napnyugotra B.-Sz.-György szomszédságában; lakosa 681 kath. par.-anyaszentegyházzal. F. u. a' közönséges pap-növelde, e. posta Vid.

Sand: Kanizsa felé fekvő részén. Lakosa 674, mellyből 330 katk., 344 ágostai: ezen felekezetnek van temploma és lovitája; birja Szegedy Sándor, l. e. posta Ih.-Berény.

Sándoraucza v. Sándoritza, puszta, Jád és Osztopán közt, egy része szőlővel beültetve, de igen savanyu bort terem. —

Sántos, nem tudom hanem a' hajdani Santus-e? Toponár és Sz.-Balázs között hegyoldalban, a' Kapos tulsó részén fekszik a' zselitzben. Lakosa 458 kath. fiók a' sz.-ba-

lázsi anyaszentegyházhoz; F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Sántz, Kanizsával határos puszta, fekszik a' berénykanizsai posta-utban; birja hg. Batthyáni, l. 41.

Sárd: már hajdan esmeretes, N.-Bajom és Hetes között fekvő m.-város; lakosa 1019 kath. nagy templommal fiók a' n.-bajomi anyaszentegyházhoz; azonban állandóul tart, a' F. u. most Somssich Lőrincz, a' Ferenczíek kolostorából házi káplánt. Az említett számban van néhány reformatus és zsidó is, e. posta Sörnye.

Ismeretes e' hely országos vásárairól, szép mezőgazdaságáról, 's gazdasági épületeiről; de különösen hires a család nevéről, mert nem csak Somogynak, de a' hazának is több polgári, katonai, papi hivatalokra jeles férfiakat adott, többekről hallgatva említem, hogy itt született korában méltán tisztelt, és dicsőült II. Ferencz királyunk által megkülönböztetett Somssich Lázár, a' Pieridesek amaz hü barátja, kit fél századdal előttünk már csak két ódái is méltán égig emeltek. *) Ugyan itt látták a' napvilágot elsőben a' két testvérek M i k l ó s az ismeretes alkotmányos államférfi, 's most is ősz fővel, de fiatal kebellel jószágán élő gazda, 's öcscse P o n g r á c z, kinek a' megyei tisztségek során keresztül juta azon sors, hogy a' legfényesb országos, és birodalmi hivatalokban szerzett érdemei által grófi rangra emelkedett.

---

*) Adeste fortes Austriadum Viri;
Quos cogit ardens Principis Optimi
Amor fideles iusta ad arma
Magnanimum soboles Avorum.

Nunc strage crebro perdomitus graui
Hostis secundo Marte ferocior
Gallus superbum CAESARVm Vrbi
Exitium rabidus minatur.

Fortuna nulli fida, vices amat
Fallax, & atris gaudia luctibus
Vertit, proba adstans insolenti
Immeritas rapit aequa palmas.

Itt folytak le bölcsöjétöl fogva első nevelési napjai a' gondos szülei házban Somssich Pálnak, kinek jeles tehet-

---

Inuicta duris mens pia CAESARIS
Omnisque cordi Sancta domus Deo est
Hic servat aeternas benigno
Numine cum populis alaudas.

Acer Bohaemus cum Moravo volat
Ad arma pernix pululat vt seges
Immensa miles, signa fulgent,
Statque acies metuenda campis.

Surgit beatis excita sedibus
Potens Viorum & diues opum Austria
Minasque spernens lacrimosa
Heu! tibi Galle parat sepulcra.

Deuota letho Natio Nobili &
Suos tueri sanguine Principes
A Patribus condocta priscis
Pannoniae armipotens alumna.

Jam pugnam anhelat vincere certa, nec
Mortalium ignes, fulmina nec pauet
Ducente JOSEPHO phalanges,
Intrepidas Equitumque Turmas.

Ad arma! Ad arma! O auspice CAESARE
Spes nulla non est, & Duce CAROLO
Orbemque pacabit domando
Hic geminus fera fata Pollux.

Posinii
Typis Landerer 1801.

vagy — — — gr. Rhedey Lajoshoz.

Dilecta magno quercus uti Jovi
Mortalium altrix prisca agrestium,
Annos trecentos fabulosis
Chaoniae dominata sylvis

Arescit;

ségeit, a' fejedelem és haza iránti kötelességet párositani képes ügyekezetét mint életmódja, ugy tudós munkái bebizonyitják. *)

Sári, Sari, Sarj név alatt, az első századból esmeretes hajdan helység, most puszta Kéthelyhez, 213 lak., olly jeles mezei és birka-tenyésztő gazdasággal, hogy az méltán mintául szolgál. Bírja gr. Hunyady József, l. e. posta Marczali.

Sarkad, hajdan Sorcod, Surcud, Alsok mellett, gróf Festetits-é, lásd Alsok.

Sávoly, Marczali vidékén a' Balaton szomszédságában fekvő falu; lakosa 568, többnyire kath. fiók a' sámsoni anyaszentegyházhoz F. u a' keszthelyi gr. Festetits e. posta Marczali.

Segesd, hajdan Segusd, Segust, Següsd. Alsó Segesd: falu, lakosai 730, többnyire helv. hitvallásuak anyaekklésiával; van azonban köztök amaz számban foglalva 70 kath., és 6 zsidó. F. u. gr. Széchényi Lajos' mint majoratur' halála után fia János. Felső Segesd amazzal tőszomszéd, csakhogy ez hegyoldalban van a' régen fenálló Sz.-Ferenczieк kolostorával együtt, melly honunk történetirásában nevezetes kivált azon viszontagságokra nézve, mellyeket a' tatár rablás, török uralom által szenvedett. Volt

---

Arescit; omnis non moritur tamen,
Tarda sed olim prole renascitur
Mollem sacro semine nec alnum,
Nec humiles generat myricas.

Heroum avito sangvine sic satis
Fortuna quamvis sevior exuat
Splendore prisco — — — — —
Mens manet et generosa Virtus.
Amice Rhédey! tu mihi testis es etc.

*) Végszavai a' somogyi követeknek az 184³/₄ országgyülés fölött 1845.

Das legitime Recht Ungarns und seines Königs. 1850.

Értekezés az ángol forradalomnak története felett, irta Guizot elő 's végszóval ellátva forditotta S. P. 1851.

.tt vár is, mellynek romjait Kutas felé még ma is láthatni — kétségkivül a' rómaiak idejéről, mint erről Salagi és Bonfinius írnak. A' Sajónál történt gyászos eset után Batu pusztitó csoportjai IV. Bélát üzőbe vévén veszélyes utjában Haimburgban Pozsony városa közelében hitvesét Mária királynét 's fiát Istvánt felkeresvén Dalmát országba indult menhelyet keresendő, de itt Segesden megállapodott, sőt maga körül ujabb hadi erőt gyüjtött, melly nem csak a' mongol csorda ellen hü szolgálatot tett, hanem majd ama minden keresztyénséget felejtve a' szomszéd magyar király', és nemzet' balsorsát önhasznára, zsákmányolásra fordított Fridrik ellen — az eldöntő csatatéren a' Lajtánál jelen volt. *) Igen hihető, 's a néphagyomány emlegeti is, hogy Kálmán a' király öcsese — midőn elszánt, 's áldozatkész lélekkel a' kalocsai érsekkel 's a' templariusok főnökével együtt a' Sajónál vitézen vivott, és sulyosan megsebesittetett, a' táborból bátyja után indult 's véle Segesden találkozása után — itt halt meg.

Sokan szenvedett e' hely a' török uralom alatt: ugyan is Zrinyi Miklós halálával a' török itt is fészket vervén, mint a' többi várakat ugy ezt is elfoglalta, a' vidéken zsarolt, pusztitott, különösen pedig a' már előbb virágzott kolostort **) szét szórta, és a' szerzetesek csak elszéledve más kolostorokban tartózkodva, ugy szólván csak eszméletileg tartották fen' magokat 131 évek alatt; mig 1687-ban a' török innen is eltávozván a' szerzet ujra alakult, 's épitkezet. Azonban ezen épület is elpusztult a' Rákóczy zendülés alatt, és a' mostani szép, messzéről is meglepő kolostort 1755-ben gr. Széchényi Antal, midőn már eldődei György és Zsigmond azt munkába vették vala, — több vallásos családok, nevezetesen Inkey Boldizsár hozzájárulásával — épitette.

---

*) Magyarország története. Szalay László 2. köt.

**) 1240-ben, midőn Bartholomeus püspök a' veszprémi apáczák zárdáját bővebben megajándékozta, — az oklevelen, melly V. kal. Juli Fukon (Fokon) kelt, — több Archidiaconosok között a' Segusti is alá van irva, és igy ekkor még a' parochiát a' kolostor nem birta; de már 1195 ben ezek' gondja, és keze alatt volt az, mint Péterffy világosan irja.

Azólta folyvást, kisebb-nagyobb számmal megvannak a' kolostoriak, birják és viselik a' parochialis kötelességet, 's ide évenként nagy bucsujárás van. Népessége 1262, e. posta Marczali vagy Vid. *)

Selle v. **Söllye**: m.-város ref, egyházzal, 760 lélekkel; ugyan r. kath. van benne a' bogdácsai plébániához. — A' legujabb időben az egész helység Baranyához csatoltatott.

Séva v. **Siva**, kis és nagy — puszta Mosdósnál.

Sikota, puszta, Czíndery-é, Sz.-Mihályfához.

Simonfa, falu, a' zseliczben, S.-Pál és Bőszénfa között, mély völgyben; lakosa 456 kath. régi templommal, fiók Sz.-Balázshoz, e. posta Kaposvár. Igen jó bort termő szőlőhegyéről, mellyet Somssich Pál budai vinczellérek tartása és a' legjelesebb szőlővesszők ültetése által nemesitni törekszik — ismeretes.

Simongát, puszta, a' megye közepében, N.-Korpád, N.-Atád között, ritka miveltségü gazdaság van itt, 254 lélek van benne: most birja b. Sina, 's erről neveztetik mint uradalom-főről somogyi széles birtoka, mellyen 20,000 nemesitett merino-juh van: a' mezőgazdaság rendszeresitett váltógazdaság.

Simonyi, Vidon tul falucska, Szala megye felé — igen homokos; lakosa 260 kath. F. u. gr. Zichy Károly, e. posta Vid.

Skilla, puszta, szigetvári jársban, közel Dr.-Sz.-Mártonhoz.

Som, falu, hajdan Sum: Veszprém felé fekvő részen, a' Balaton felé, Nagy-Berény és Adánd között: lakosa 768 ref. ekklésiával; ezen összegben foglaltatik 72 kath. 's néhány zsidó, l. e. posta Siófok. F. u. gr. Viczay.

Som, puszta, lásd Darany.

Som-Berény, hajdan Sumbervén.

---

*) Hogy ezen Segesd vagy Segusd hajdan nevezetes volt, mutatja az is, hogy midőn Nagy Lajos öcscse' vérét boszuló utjáról Nápolyból visszautazott, Vranian keresztül 1348-ben Julius elején Segesdre jött, 's itt találkozván anyjával, ki őt számos urak kiséretében várta — utazott tovább Budára.

Nagy-Berény, lásd Berény.

Somodor, hajdan falu, egy a' legszebb puszták közül, Aszaló és M.-Atád között. Birja a' kincstár gr. Batthyáni Kazmér után. Ezelőtt mintegy 15 évvel azon szép lapályos erdőben, melly Mernye felé fekszik, gyarmat telepedett meg a' derék Rézler akkori tisztartó eszméje szerint: ez neveztetik Uj-Somodor-nak, amaz Ó-Somodornak, lakosai összesen 673.

Somogyvár, m.-város, fekszik épen azon dombon, mellyen hajdan is a' Koppán vára alatt feküdt, midön mint maga a' megye is Schumig, Sümeg-nek stb. neveztetett; lakosa 1270 kath. anyaszentegyházzal és szép templommal. Láthatni még most is a' régi vár, — és a' Flavius völgyi apátság' romjait. F. u. gr. Széchényi Lajos örököse; e. posta Ö-Lak $^1/_2$ óra. *)

---

*) Talán helyén lesz itt bővebben emlitni, hogy midőn I. László Zwonimir horvátorzság herczegének majd királyának — László sógorának — magzatok nélkül lett meghalálozása után, a' pártos jog keresők' legyőzésével a' Dráva és Száva közötti földet magyar koronának szerezte, — Istennek hálaját, vallásos módon bebizonyitandó nemcsak a' zágrábi püspökséget létre hozta, hanem visszajövet Somogy vármegyében azon monostort alapitotta, mellyet a' franczia országi flavius-völgyi Benedek kolostorának adott, — 's annak alárendelt, mint az átvevők' (receptores) Dompnus Odilo, S. Egyedi Abbas, Péter prépost stb. aláirása, de legvilágosabban az oklevél zárpontja bizonyitja: Ego frater ille promitto stabilitatem meam, et conversionem morum et obedientiam coram Deo et sanctis ejus; secundum regulam S. Benedicti, in hoc monasterio S. Egidü, salva obedientia in omnibus et subjectione monasterü S. Egidü in valle flaviana siti etc. etc.

Lásd bővebben Fejér C. D. I. 468. Szépen leirta ezt Virágh is Magyar Századok I. 138. l.

Ezen monostor, mint a' vár, 's a' megye is, most már kipuhatolva e'tárgy nyelvünkön az ujabb időkben, az oklevelek nyomán somogyi monostornak, 's mivel az itt kelt számtalan hiteles irományok, főkép a' XIII., XIV. és XV. századon által tekintélyét bizonyitják, méltán somogyi konventnek neveztetik, és Jerney-nk szavával élve „kétségkivül a' hazára pusztitó veszélytszülte XVI. század volt temetője, ezen még 1542-ben fön volt, de mai napon csak czimzetben élő Sz.-Igis, vagy S. Aegidü de Simighio apátságnak." Pecsétét lehet látni: Tört. tár. II. köt. p. 112.

Sörnye, falu, Sárd és Fajsz között, kapos-marczali posta-vonalban, 's itt van posta-állomás. Lakja 279 kath. fiók a' fajszi anyaszentegyházhoz, de épitett a' többieknél birtokosabb Somssich Miklós, kápolnát udvarházánál, és tart a' Sz.-Ferenczek közül folytonosan káplánt. Van még benne 4 ágostai, 16 reform., kik csoknyai ref. templomba járnak. —

Sukorót, csurgói járásban, Csicsó mellett.

Surd, a' megye szélén Dráva felé, Kanizsához közel: lakosai 675, nagyobb része ágostai hitvallásu anyaekklésiával, azon számhoz van 268 kath, 10 zsidó; F. u. Zichy Domonkos, l. e. posta Zákány ½ óra.

Szabadhegy, V.-Hidvég és F.-Hidvég közt puszta.

Szabadi. hajdan Zabadi; falu, a' Kapos csatornája mellett, Berkihez közel. Lakosa 330, többnyire kath, az atalai anyaszentegyházhoz fiók, van köztök 89 ágostai. Birja a' kincstár gr. Batthyáni Kazmér után, l. e. posta Kaposvár.

Szabás, falu. Kutas és N.-Atád között; Lakosa 754, mintegy felét teszik a' reform. anyaekklésiával; azon összegben foglaltatik 395 kath. fiók kutasi kath. anyaszentegyházhoz, 20 zsidó. Birja Tallián János, és Vasdinnyeiek; l. e. posta Kaposvár 3 óra.

Szakácsi, Kis és Nagy a' marczali-vidi postauttól ½ órára, Tapsony mellett; lakosa összesen 1156, többnyire ugyan kath. szép templommal, fiók Tapsonyhoz, de van 70 reform, kik a' ns. dédi ekklésiához tartoznak, 83 zsidó synagógával. Birják igen sok curialisták, *) hiteles, hogy hajdan a' magyar királyok konyhája szakácsokkal e' nemzedékből volt ellátva.

Szamárdi vagy **Zamárdi**, a' Balaton vidékén szép dombon fekszik Tihany, 's b.-füredi fürdőházakkal átellenben, Siófok és Endröd között, 634 kath. paroch. szentegyházzal, mellyet ellát a' Sz.-Benedek rendéből egy administrator; F. u. a' tihanyi apátság, l. e. posta Siófok.

---

*) 1282. Paulinusok is (Páliak) birták Magy. tört. tár. II. kötet. l. 112.

Szanáts, puszta, igali járásban, Gadácsnál.

Szántód, puszta, a' Balaton partján, igen szép dombon álló kápolnával, közel Szamárdihoz Köröshegy felé, egyenesen átellenében a' tihanyi templomnak. Innen jár komp, — mellyen több szekerek eltérnek, 's a' közlekedés elég biztos, de itt van állomása a' kisfaludy gőzösnek, mi az utasnak még kényelmesebb; népessége 122 r. kathol.

Szárszó, falu, a' Balaton mellett, közel Szemeshez; lakosa 725, mellyből 234 r. kath. fiók Szóládhoz, a' többi reform. csinos uj templommal és predikátorral; van benne 11 zsidó is; F. u. gr. Hunyady József, l e. posta Szemes $^1/_2$ óra

Szarvas, Nagy és Kis, puszta, az atádi járásban.

Szehénfa, puszta, Szigetvárhoz közel.

Szemes: szép falu, posta-utban a' Balaton melléken; és posta-állomás. Lakosa 570 kath. templommal, melly fiók a' szóládi anyaszentegyházhoz, 30 reform., 7 zsidó; F. u. gr. Hunyady József.

Puszta Szemes, szép völgyben, Kapol, Bálványos között, Köröshegy felé, nem rég gyarmatositott falu; lakosa 282 kath. fiók a' köröshegyi anyaszentegyházhoz. F. u gr. Széchényi Lajos örököse; l. e. posta Szemes v. Siófok.

Szenna, közel Kaposvárhoz, már Sz.-István idejéről esmeretes, a' derék Jerney is igy említi „Sceney most talán falu Somogyban," lakosa 842 reform. anyaekklésiával, 10 zsidó; F. u. hg. Fszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Szend, puszta, Bárdi-Büknél: jó bortermö hely.

Szenta, hajdan Scenta, Csurgó felé, tul Bolhánson, nagy tölgyes erdők között. Lakosa 464 kath. fiók a' csurgói anyaszentegyházhoz, 226 reform. fiók-ekklésiával; F. u. gr. keszthelyi Festetits, l. e. posta Berzencze,

Szent-Balázs: falu, fekszik a' Zseliczben, Sántos és K.-Keresztur között a' kapos-gödrei posta-vonalban: itt látni az idő haladásának nyomát, midőn azon ut, mellyen a' sürü fák között ezelőtt 20—24 évekkel csak bujkálva lehete utazni, — majd a' rocheforti Vauthier mérnök megyei végzés következtében szives készséggel rajta egyenes vonalt vágatván, im már derék posta-ut lön, 's mellyre a' mostani kormány 1856. évben 200,112 ftnyi költséggel

járul. Lakosa 301 kath. anyaszentegyházzal, 6 zsidó. F. u hg. Eszterházy, l e. posta Kaposvár.

Szent-Benedek, Szentbékfalu, Szomajomhoz közel, délre hegyoldalban, Bárdi-Bükhöz ¼ órányira. Lakosa 360 ref., 78 kath. mind a' két keresztyén felekezet bir anyaszentegyházzal 's parochiával. F. u. a' kaposfői prépostság, l. e. posta Kaposvár.

Szent-Borbás v. **Szent-Barabás**, a' Dráva mellett erdők között. Lakosa 286 kath. fiók a' lakocsai anyaszentegyházhoz. F. u. sz.-jakabi apátság (tehát a' kincstár) l. e. posta Szigetvár.

Szent-Egyed, puszta, szigetvári járásban, közel Almamellékhez.

Szentes, hajdan Sentuz, Scentus, falu, közel Babócsához a' Dráva vidéken; lakosa 363 kath. fiók a' babócsai anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e posta Babócsa.

Szent-Gálos-Kér, lásd Kér.

Szent-György, hajdan Scengurg, Zenthgurg, falu, a' Balaton partján, azért hivják Balaton-Sz.-Györgynek, átellenben Keszthelylyel, hová szép töltés és hid vezet. Népessége a' batthyáni és diósi pusztákkal 633.

Tóth-Szent-György, Szigetvárhoz közel, ref. anyaszentegyházhoz, gr. Széchényi Lajos örököseé, l. 510.

Szent-György, puszta, L.-Tóti mellett, 108 lakossal.

Homok-Szent-György, Kalmáncsa és Lad között; lakosa 588 reform. anyaekklésiával, egy a' legrégibb helységek közül, lásd 148. l. F. u. gr. Széchényi Lajos örököse.

Szent-Jakab, Kaporvárhoz közel a' Kapos csatorna mellett, a' hajdanból nevezetes azon apátságról, mellynek omladékai most is láthatók; l. 150 r. kath. Az apátságot Ata v. Athya Acha nádor sajátilag épitette, — 's ide meghivta volt Salamon királyt és Géza hget, kik a' carinthiaiak ellen vitt szerencsés hadjáratokból visszajövet a' látogatást utjokba ejtették. F. u. a' kincstár.

Azon hely ez, mellyről világosságra még némellyek nem jutottak, de csak egy kis figyelem, szemmel látott tapasztalás, — 's azonnal elenyész azon vetélkedés, sőt tévedés, hogy Abbatia S.-Jacobi de Silisio különbféle helyekre

tétetik az irók által: igy voltak, kik Bars megyében keresték. és legtöbben a' nagy Pázmán Péter által kiadott összeírás tekintélye után Zala megyébe, a' kapornaki járásba helyezik azt. Katona is hist. crit. T. II. pag. 119 elmondja, hogy Acha, Atha (1061-be, midőn az oklevél kelt — még Comes Simighiensis, de már 1064-től fogva Palatinus) épitette azt, 's elmondja, hogy Salamon király öcscsével Geyzával együtt Achától felkérve, — midőn a' karánti szerencsés hadjáratból visszatérnének, — a' Zselicz-Sz.-Jakab kolostorában (a' mint hiszem 1066-ben annak felszentelésére) melly esztendőben a' Zwonimir horvát fejedelem által a' magyar koronától a' kárántok ellen nyert segedelem is történt *) — megjelentek; **) de még is biráló nézetei után világosan állitja, hogy ez Zala, nem pedig Bars vármegyében, — van a' veszprémi püspökségben, ***) a' helyett, hogy emlitné azon valóságos Zselicz-Sz.-Jakabot, melly hasonlóan a' veszprémi püspöki megyében Somogyban Kaposvártól ½, Toponártól ¾ órányi távolságra, csak a' kapos, előbb berkes, most már szabályozott folyója által választva — Pécshez 5, Szigetvárhoz 4 órányira a' gödre-pétsi országutban fekszik, mint a' halhatatlan gr. Széchényi Ferencznek Nagy József által ajánlott Somogy térképén, de a' későbbieken is láthatni.

A' nagy 's korában nem csak hazánk, hanem az euro-

---

*) Szalay magyarország története I. kötet.

**) Szegedy Palatium Regni Hung. Cassoviae 1746 Anno ipso magistratus initi impendiis non levibus cum Abbatia de Silisio sive Zeliz honoribus S. Jacobi dicata elegans caenobium e fundamentis eduxit, sectatoribusque D Benedicti colendum dedit. Asceterium peculiari habet illud: quod templi ejus dedicationem Salamon cum Geyza praesentia sua honestavit. Precibus id datum Achae, qui Principes ab expeditione, causa Cresimiri Dalmatarum Regis, adversus Carinthios suscepta, reduces ad visendam asceterii fabricam invitavit: manifestum hoc propensae in Acham Regis benevolentiae indicium. —

***) Abbatia S. Jacobi de Silisio in dioecesi Veszprémiensi, Comitatu Szaladiensi fundata ab Athya, Palatino Hungariae tempore Salamonis Regis, anno 1064.

pai dolgokba is hatályt gyakorlott, 's illy részletességek birálgatására idővel alig birt Pázmán aláirta, a' mit eleibe adtak, vagy neki beküldtek, 's utána irták azt a' régiek mint utána irják az ujak is p. o. Kerékgyártó Magyarok életrajza l. 63. „a' győzetes király és herczeg Zala megyén áttérvén haza, a' nádor kérte őket, hogy az általa Szelisen a' kapornaki járásban Sz.-Jakab tiszteletére alapított benedekrendi kolostor fölszentelésének ünnepélyét jelenlétökkel diszesitnék."

Zala-Kapornaki járásban van ugyan Sz.-Jakab kis falu, gr. Festetits birtoka; — de ezt sem a' kolostorok leirásában, sem oklevelekben, sem buvárkodásokban sikerrel müködő 's tőlünk érzékenyen búcsút vett Jerney-nk gyüjteményében Szelisz, vagy a' mint most mondjuk, és általjában irjuk Zselicz-Sz.-Jakabnak — emlitve nem ismerjük, 's igy az irók zselicz-sz.-jakabi apátságot Zala megyébe a' kapornaki járásba hibásan tettek, 's teszik. Azt csak nem hinném, hogy a' kapornaki még most is fenálló apátsággal felcserélné valaki; mert ennek oklevelét ismerjük, 's ez csak a' XII. század vége felé keletkezett, mint azt az akademia tört. tára II. kötet, l. 100 bizonyitja, — 's igy ide Salamon királyt Athya vagy Acha nem hivhatta meg a' karánti hadjáratból; — ellenben az esztendők száma szerint is meghivhatta Somogyba, 's az ottani Zselicz-Sz.-Jakabi kolostor felszentelésére horvátországból a' hálára kötelezett Zwonimirtól a' Dráván keresztül egyenesen érhettek a' nagy vendégek.

Somogy megyében az emlitett helyen, hol e' szép fekvésü falucska felett, bájoló szőlőhegyen még most is megvannak azon falak, mellyeket maiglan Zselicz-Sz.-Jakab apátság kolostora romjainak tartunk, 's tart a' vidék népe, — fekszik Zselicz-Sz.-Jakab, — 's a' jószágot a' hasonnevü apátság birtokának nevezzük; valamint ezen egész több □ mértföldet tevő hegyes tájék (mit most hg. Eszterházy a' nevezetes Festetits, és Somssich család birnak) Zselicznek neveztetik, sőt az némelly itt fekvő helységek neve előtt a' legujabb közigazgatási hivatalos irományokban is a' más hasontóaktól megkülönböztethetés tekintetéből melléknévül használtatik, p o Zselicz-Sz.-Pál, Zselicz-Kislak, Zselicz-Kisfalud.

A' közélet, a' hagyomány megőrizte azt, a' mit az akademia magyar tört. tárában II. köt. 114. l olvashatni, midőn a' szegszárdi már I. Béla királytól alapitott konventről szól: minthogy a' zseliczi apát, monostorának Otto somogyi biró által lett (értenünk kell már a' fenebb mondottak szerint Athya, vagy Acha palatinust) alapitásáról szóló levelét a' szegszárdi konventtöl szerkeztetve, 's kiadva mutatá elő Albert királynak stb. *)

Igy fáradhatlan munkás Fejérünk is Cod dip. T. I. p 398 irja, hogy Atha, Otto somogyi gróf azaz főispán, 's majd palatinus a' zselicz-sz.-jakabi monostorságot alapitotta, sőt emliti, hogy később a' patronatusi jog felett pörlekedés volt; — de olvashatjuk, (Wagner Collectanea Famil) hogy amaz hires Szerdahelyi Dersfiek, Miklós és Péter — magokénak tartották (vindicarunt) azon jogot, sőt e' felett később Albert király idejében 1438-ben hozott itélet a' királyi kamara levéltárában megvan, az emlitett okirat után tett jegyzék szerént is pag. 399. — Dersfi család somogyi hatalmas birtokos volt, 's birta Somogyban mind azon jószágokat, 's Kaposvárt is vidékével együtt, (mint azt 166. lap. bővebben olvashatni) mellyek galanthai Eszterházy Miklósnak a' Dersfi család egyik később örökösével Ursulával — az özvegy Mágocsinéval — lett összekelése által a' fényes herczegi ház tulajdonává lettek; — de Zselicz-Sz.-Jakab azok közepette is elválva marad, még akkor is, midőn a' Dersfiek patronatusi jogot gyakoroltak az Apátur kinevezésében. Igaz, hogy ezen falu kicsiny, 's olly kevéssé ismeretes, hogy egyik korunkbeli derék irónk is (Fényes) azt mondja: földesura Eszterházy, holott (a' most is fenálló kincstári hivatalokra bátorkodok hivatkozni) ez kamara birtoka a' hozzá tartozó Lakócsa, Tóth-Ujfalu, Sz-Borbás, Pötony vagy Potom helységekkel együtt, ámbár ezek jó egy napijárásra Dráva vidékén feküsznek.

A' kamara mint tulajdonától, más földesurak kötelessége szerint fizette ezen összes uradalomtól a' pannonhegyi Sz.-Benedek apátságnak a' tizedet azon világ előtt ismeretes

*) Kétségkivül a' mindjárt emlitendő pör alkalmával kellett elő-mutatni azon oklevelet.

adományozó oklevél erejénél fogva, mellyet Sz.-István MI évben a' pannonhegyi Sz.-Márton klastromának adományozott, még pedig 1729 Art. 45, a' törvénykönybe is felvett szerződés szerént 6500 ftot volt köteles az egész megye összesen pontosan évenkint kézbesiteni *) a' pannonhegyi apáturnak, melly tartozást otthon birtok arányában felosztván, minden egyes birtokos a' reá esett részt fizette. **) — E' tárgyat sajátságosan a' földesurak választott elnök, és egy pénzkezelő által mint jövödelmök egyik gazdag forrását fentartották, — mig az 1848-ki változások országszerte, 's ugy itt is a' tized fizetést megszüntették, és igy ez még világos emlékezetünkben van.

Mindezeket fontolóra vévén, — mivel Zala megyei Sz.-Jakab apátságáról semmi oklevelet nem tudunk, — ellenben fellebb emlitettem helyen a' somogyi Zselicz-Sz.-Jakabi apátság oklevele hitelesen emlitve van; — mivel amaz most gr. Festetits saját birtokán az apátságnak semmi nyoma, mint azt a' derék Bogyai Lajos, most Zala megyei főnök is, általam a' nyomózodásra felkérve legközelebb hozzám ért levelében világosan irja, sőt ez is „annyit azonban kitudtam, hogy az Abbatia S. Jacobi de Silissio csakugyan Somogy megyében létezett stb." állitásomat erősiti:

Igy hát Salamon 's Geyza a' Zwonimir kedveért a' karántok ellen viselt hadjáratból csak a' somogy Zselicz-Sz.-Jakab apátságba jöhetett, hol azt mint Fejér Cod. ugy Szegedy Palat. de legbiztosabban az akademia tört. tára után keresné még az is, ki Somogyban soha se járt, — én pedig, ki hosszas időkig laktam e' vidéken. 's a' kolostor romjait is 40 évektől fogva ismerem: a' mondottak záradékául emliteni bátorkodom, hogy a' hozzá tártozó emlitett helységekkel együtt eredeti nevét megtartva a' kincstár birtoka ez, 's a' nép életében is hagyományként fenmaradt, és a' kincstár saját ügyelése alatt ügyvéddel, és gazdatisztekkel folytatja itt, mint Zselicz-Sz.-Jakabi apátságban

---

*) Futhofer T. I. pag. 50.

**) például 1775. eszt. kivetés szerént a' Zselicz Sz.-Jakabi apátságra emlitett Dráva vidéki birtokkal együtt 33 ft. 39½ kr. esett.

gazdálkodását; ugyan azért ezen Zselicz-Sz.-Jakabi apátságot többé Zala megyében a' kapornaki járásban nem kell keresni, és nagy tekintélyü iróinkra szabad legyen tisztelettel mondanunk:

— interdum bonus dormitat Homerus.

Mindezeket, miket nevezetes iróinknál különbözést látván — nyomozódásra késztetve mondtam, legvilágosabban kiegyeztetve találám végre Fuxhofer munkájában, *) 134. lapon, hol épen azt mondja velősen, mit én a' korunkbeli közönségnek kedvéért talán hosszasabban is elmondtam. —

Vannak a' történelemben, 's a földleirásban is általános ismeretek, mellyket régibb iróktól ujabb ujabb alakban szervezni lehet; de mig amannak egyes részei papirosról papirosra irvák, 's az okiratok mellőztetnek, vagy ennek különségei csak a' jóakaratú beküldésekből összeillesztvék, a' személyes tapasztalások, a' helyszinén utazások pedig hiányzanak: addig illy hibákra — még többekre is ötölhetünk. Az idő szól, hogy minden vidék leirásáról gondoskodjunk, — 's a' ki valamit tud, vagy talán családi levéltárában bir e' tekintetben, ne zárja el azt, midőn alkalma van közleni, — a' napvilágtól!

Szent Imre, puszta, Kadarkuthoz közel azon országutban, melly Kaposvár felől vezet Ladon keresztül Kaposvárra: ritka látni olly sok kellemekkel kínálkozó helyet kis birtokban. Márfy és Somssich birják nagyobb részét.

Szent-Iván, major, Gellérhez, l. 26,

---

*) Monasterologia L. I. Veszprémii 1803. At non recte collocatur in comitatu szaladiensi, est enim isthaec Abbatia in comitatu Sümeghiensi supra fluvium Kapos ad mediae horae distantiam a Kaposvár oppido — — — —. Situs Abbatiae collinus est supra Kaposvarinum undequaque amoenissimus, ascendenti per viam regiam Szigethum versus lata semet superius explicat planities, tota vitibus consita. Inter meras vineas in margine collis, et crepidine vicina fluvii Kapos sunt rudera monasterii, et ecclesiae abbatialis, anno 1776. illac praetervectus spectavi tristes ordinis mei reliquias, et una vehementer demiratus sum in septemtrionali ecclesiae muro sanctorum pictas imagines inter tanti temporis varias tempestates distincte conspicuas perstitisse. —

Szent-Király, lásd Király.

Szent-László, a' Zseliczben, Mosgó és B.-Asszonyfa közt, rendesen épült gyarmatositott falu, 760 kath. paroch.-szentegzházzal, a' pécsi püspökmegyéhez tartozó. F. u. a' déghi Festetits, l. e. posta Szigetvár.

Szent-László, puszta. Kiliti mellett.

Szent-László, p. Tarany és Bolhás közt; birja gr keszthelyi Festetits.

Szent-Luka, p. a' Zseliczben, Gálosfához tartozik:

Szent-Margit, puszta, B.-Asszonyfa és Hárságy között; birják Igmándy-ak.

Szent-Márton, Dráva-Sz.-Márton, a' Dráva mellet erdők között; kompon átjárás van a' veröczei uradalomba. Lakosa 1070 kath. fiók a' lakócsai anyaszentegyházhoz, 8 reformatus. F. u. a' vaskai apát. (Abbatia S. Martini de Vaska) melly czimmel többnyire a' budai vár' plébánusa ruháztatik fel, e. posta Szigetvár.

Szilvás-Sz.-Márton, Keposvár és Kadarkut között, délre a' Zselicz szélén. Lakosa 334 reform. fiók a' kisfaludi anyaekklésiához, de van lévitája; 23 kath., 6 zsidó. Birják többen, l. e. posta Kaposvár.

Szent-Márton, puszta. szigetvári járásban, Almamellékhez közel, l. 48.

Szent-Mihályfa, igen szép gazdasággal 's épületekkel ellátott puszta, Gy.-Mellékhez közel; Czindery birtoka. Népessége 218 leány-ekkl. az ujfalusi anyaszentegyházhoz.

Szent-Miklós, e' megyében legszélsőbb helység Kanizsa felé; népessége a' hozzá tartozó Moriczhely, Pádi malom pusztákkal együtt 1003 kath. par.-szentegyházzal. F. u. legujabb időben lett gr. Zichy Károly, előbb a' keszthelyi gr, Festetits, l. e. posta Kanizsa.

Szent-Miklós, puszta, Czegled és Mernye között; az egész megyében kis kiterjedésben alig van szebb jószág; birja a' déghi Festetits.

Szent-Miklós, kaposi járásban szép puszta, Mernyéhez tartozik, l. 97.

Szent-Pál, a' Dráva vidéken falu, közel Zákányhoz. Lakosa öszvesen 782, részént kath. zákányi anyaszentegy-

házhoz, részént ágostaiak a' szent-királyi anya-ekklésiához tartozók.

Szent-Pál, Zselicz-Sz.-Pál, falu, közel Kaposvárhoz, Zselicz szélén; lakosai 436 kath. a' sz.-balázsi anyaszentegyházhoz fiók. F. u. hg. Eszterházy; l. e. posta Kaposvár.

Szent-Pál, puszta, birják az ih.-berényi Inkey-ek

Szent-Pál, Tóth-Sz.-Pál, a' Balaton vidékén, közel Kéthelyhez, népes falu: lakosa 867 kath. anyaszentegyházzal, 10 zsidó is van benne. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Marczali v. Ö-Lak.

Szent-Péter, Pogány-Sz.-Péter, falu, fekszik a' berény-kanizsai posta-utban; népessége 374, többnyire ágostai, F. u. ih.-berényi Inkey.

Szent-Tamás, puszta, szigeti járásban, a' hárságyi uradalomhoz, — itt van szélesen terjedő vadas kert, mellyben dámvad és őz elég van.

Kerék-Szent-Tamás, puszta, a' Zseliczben.

Szentséges, puszta, kap. j, K.-Ujlaknál.

Szenyér v. **Szinyér**, Tapsony és Szakácsi között erdőben fekvő falu; lakosa 708, többnyire kath. a' tapsonyi anyaszentegyházhoz fiók. F. u. az esztergomi káptalan; l. e. posta Marczali. — Valaha Bakacs is birta, 's a' Visegrádon általa alapitott Pálosok kolostorának hagyta. — Kerékgy.

Széplak, puszta, szigeti járásban, Ciplak Sceplak, — igen gazdag szőlő hegyekkel.

Szerászló v. Bánya, a' Zselicz szélén, Szilvás-Szent-Márton és Kadarkut között, völgyben fekvő falu; magában foglalja Zsipfalva, K.-Sz.-Tamás, Ipolt, Lipótfa, Csonkakő, Váralya, Vatta, Bánya pusztákat. Lakosa 230 ref, 67 kath., amazok kadarkuti, ezek a' sz.-benedeki anyaszentegyházhoz tartoznak. F. u. többek, l. e. posta Kaposvár.

Szerdahely, puszta, Kaposvár és Szenna között, hajdan igen nevezetes volt, 's a' Dersfy hires családnak mellék neve, és lakhelye, mellynek határában Dersfy Miklós Tömörd és ezen Szerdahely között kolostort is épitett vala. Most birják többen, l. e. posta Kaposvár.

Sziget, Szigeth, Szigetvár: az első szó mint tudjuk, nyelvünkön olly száraz földet tesz, melly vizzel körül van véve — innen hazánkban több Szíget nevü falvak, városok 's telepök vannak, mint p. o. Máramaros-Sziget, Mura-Sziget, Margareta-Szíget stb. a' Tisza és Duna vidékén. Hogy ezen város is ezen eszme után vette nevét — még mostani fekvése, a' földtan, különösen pedig honunk történelme után mindenki előtt ismeretes: mert mocsáros vidéken az Almás folyója mellett, 's ebből árkolásokkal körül véve csak hidon lehet a' várba be, 's onnan ki menni: különben a' váron kivül három része van: a' belső-, az ó- és az uj város. A' vár egyik a' legkésőbben épültek közül, és azok' számába esik, mellyek viharos időkben az erőszak és foglalások ellen birtok és személy biztositási czélból magányosok által épittettek: a' 13-ik században menhelyet honunkban keresett egyik görög család' ivadéka Oswald Anthemius szerezte 1450 körül e' földet, és a' mocsárt 's a' folyót vizépitészeti módon szabályozván középen erős tornyot épitett, 's az emlitettem eszme szerént Szigetnek nevezte. Azonban már 1479-ben királyi birtok lön ez, (kétség kivül amaz család kihaltával) mert Corvin Mátyás nagyon kedvelt emberének Török Ambrusnak adományozhatta. Ennek unokája Bálint a' Zápolya és Ferdinand közötti szomoru viszálkodások alatt 1536-ban Pápával együtt ezt elvesztette, vagy a mint némellyek irják fogságba esése után fijai önkényt Ferdinándnak adván azt át, ez is végvárrá tétetett, és a' kapitányoknak mint ollyanoknak személyökre át adatott (mint a' szigetvári lakosoknak kisszerü, de figyelemre méltó levéltárukban létező szerződésből láthatni) 's ugy látszik, hogy midőn basák birtokába jutott e' város, akkor is az adó 's más tartozások amaz modorba szolgáltattak ki, mindaddig mig az egész ország a' törökök iga alól ki nem szabadult. Azután (1689) Nefczer báró kezére szállott, hihetőleg katonai érdemeiért királyi adomány utján a' várral együtt a' város: ettől Szily család birtokába, — ugy látszik megvásárlás által — jött e' jószág, *) 's azon körül-

*) Igaz, hogy a' Szily család elő-névvel (prädicatum) magát N.-Szigethi-nek irja; de én inkább hiszem, hogy Uj-Szigethinek Sárvár

mény, hogy Szilyek ott házat bírtak e' tekintetben csak annyit mutat. hogy azon korban többek is p. o. Isthvánffi, Vechy, Vécsey? Hojcsy, Tanyi, Thessy, stb. szabad adás és vétel mellett örömest tartottak ott mint egyesek házat, 's földeket is, mint a régi számadások mutatják.

Szilytől Festetits Lajos (atyjok a' korunkban köztiszteletben megőszült 's csak nem rég elhalt Antal és Lajos testvéreknek) vétel utján megszerezte: osztályban birta még 1826-ban is, és e' helyen mind tudományos, mind más kellemeket élvezve, sem időt, sem költséget nem kimélt e' nevezetes emlék fentartására Lajos, mint ezt Hormayr is melegen emliti. *)

Azonban épen a' véghelyek' eszméjéből, 's a' régi időkbőli kötések' elemezéséből származott sok törvényes kérdések, 's pörök őt fárasztván örökbe eladta e' birtokát Czindery-nek, ki az egész 5405 holdból álló határt ugy rendezte, hogy az urasági földek és rétek, mellyeken a' legszebb mező- és ipar-gazdaság van, elkülönözvék — 's csak közös legelőnek 820 hold hagyatott fen.

Most népessége 3800, 's ez összegben foglaltatik 380 zsidó synagógával, 28 prot. és 30 n. e. görög.

Van Szigetváratt három templom: a' plébániai római kath. a' sz. László kolostoré zárdával, és egy a' görög nem egyesülteké: a' plebáni templomban, melly hajdan minorettel ékeskedő török mecsett volt, a' magyar Leonidas dicső halála Dorfmeister mesteri keze által lefestve látható; a' toronyban pedig a' nagy harangon e' felirás olvasható:

Ab HVnnIs reLICta, DIV sepVLta
SzigethI InVenta; ReVIXI eX gratIIs
JosepI AVstriae IMperatorIs et HVngarIae regIs.

---

mellől kellene irniok: mert a' fenséges herczegi családdal, melly azt most is birja, korunkban is tartott egy pör, mellynek következésében Szily-ek ráadásul pénzösszeget kaptak.

*) Nun iſt die einſt ſo ſtarke Veſte ein offener Ort, dem Herrn Ludvig von Feſtetits gehörend, der von regem Eifer für des Vaterlandes Ehre beſeelt, mit lobenswerther Sorgfalt alle Ueberreſte geſammelt, und von weiterer Zerſtörung bewahrt hat. Taſchenb. 1826.

A' várban, mellynek régi vasas kapuja még most is megvan, épen a' birtokos' tiszti lakása mellett fenáll egy régi török mecset, melly már — kivált nem rég menykőütés által is megcsonkitatván romlásnak indult.

A' téres udvar köralaku, 's a' várfalban körüskörül többnyire meg vannak még a' kazamaták, *) 's ajtójuk fölött én is láttam volt napkeleti nyelven föliratokat; későbben gazdasági használatra fordittatván a' többi épületekkel azok is, nem csuda, ha mai nap' már azokból semmit sem láthatni. — Érdemes megemlitni, hogy csupán magány figyelemnek t. i. Skerlecz Károly Baranya megyei birtokosnak, most a' soproni cs. kir. helytartósági osztálynál tanácsosnak, Bécsben a' keleti akademiában nyert kora nevelése által szerzett nemes figyelete őrzötte meg azokat, 's én talán nem teszek hijába-való dolgot, (mert tudtomra azok még nyomtatásban nincsenek) ha, ugy a' mint hozzájok jutottam, leirom: én e' nyelveket nem tudom, 's azon iratok helyessége és forditása eránt több tudósokkal, nevezetesen munkás Hunfalvynkkal szóltam, 's kivévén némelly apróságokat, igy, a' mint adom, helyben hagyták.**)

---

*) Igy neveztetnek azon bóltozatos helyiségek, mellyekben a' közemberek, foglyok tattózkodnak; vagy eleségnek hadi készületnek stb. raktárul szolgálnak.

**) A' nyomdában keleti betük nincsenek, 's igy közönséges irásunkban adom, magyarázattal együtt.

Török föliratok:

Sifa' at, ja Mohammed evliaje szene I, V. M
Esedezzél ó Mohammed a' jámborokért 1075.
Her kim ilme dürüszürsze, kālmaz bir gün äds
Achrette dürli nümāt hep etszünler täds
Ki tudományra törekszik, soha éhen nem marad,
Másik világban mindenféle jóval kiki meg fog koronáztatni.
Ia ilatü, bu makāmi elbette ābād kīl
Gelür muszāfirani gusszetten āzād kīl
Isten tedd e' helyet virágzóvá
Őrizd meg szomoruságtól ennek látogatóit.

Vannak több buzgó hazánkfiai mint p. p. Mokry, Váli, 's sőt a' nevezetes tudós Fejér György is, *) kik azon szellemi felsőbbséget is irják Szigetvárunkról, 's utánnok

---

Bu makame gelenlere bizden szelam:
Ol benim sahim gibi dür, ben āna kulam
Elfakir Bosnevi.
Üdvözöljük e' szent helyek látogatóit:
Ő az én fejedelmem gyanánt van, én neki szolgája vagyok
A' szegény Bosnya.
Mohammed Mustafa jüzi:
Mohammed Mustafa arczulata.
Makāli tha'ani ādetten erhābi irfad
La illahillallah, Mohammed reszul Allah
A' rágalmozó beszéd szokásától ments;
Nincsen Isten, Istenen kivül; Mohammed Isten' követje.
Isittim dērd ile csagirdi beg:
Dsihán bizden tehān kil.
Egy kinból kiáltó urat imigy hallottam:
Szabaditsd meg tőlünk a' világot.
Mejer kim goncseje karsu okudu bilüp derdi rākibi.
Talán valaki bimbó erányában ismerte meg a' féltékenység kinját.
Achrette dürlü nü'met hep et szüuler tāds
A' másik világban mindenféle jóval kiki meg fog koronáztatni.

Arab felirások:

Leisze fi'l kāinet szāni'a
Dschell allahu ala' bānia.
Nincs semmi dolog, melly teremtő volna:
A' magas Isten a' magasztos épitő.
Elilmu farizatu külli muszlemīn ve muslemetin
Ja rebb teallah aleihi —
Men kiane kiatiben fajēktib.

*) Szigetvár, Ujsziget, Neonesium mvs: Somogy várm. Almás folyó mellett, ó- és új városból áll. — — — — — — — — Itt nyomtattatott 1539-ben Sylvester János magyar gramatikája. Viszontagságait láthatod Válinál. Lexikon V. darab. l. 115.

sokan hiszik, mintha az első könyvnyomda honunkban a' 16-ik század elején itt lett volna, 's igy ir az Esmeretek Tára is köt. XI., l. 378. „Gr. Nádasdy-nak itt volt hajdani „könyvnyomtató-műhelyében 1541-ben a' biblia magyar „nyelven kinyomtattatott."

E' tévedést Buday Ésaias Historiája már megelőzhette volna, midőn ez nagy tudománynyal, és itészettel II köt. 75-dik §. Erdősi élete' leirásával, sőt azon munka' ismertetésével együtt megirja, — „a' reformatziónak másik gyámola, a' túl a' Dunán lévő részen volt Nádasdy Tamás. — — — — Legtöbb hasznot azzal tett, hogy Uj-Sziget (Neanesus) lévő birtokában, melly Vas vármegyében Sárvárhoz közel esett, alkalmatos oskolát, és mellé könyvnyomtató-műhelyt állittatott. Mindkettőt bízta Erdősi János (Joh. Sylvester) nevű tudós emberre". — — Vagy megczáfolhatja amaz hibát Kazinczy Régiségeiben Erdősinek fiához irt ajánló levele, mellyben deák nyelven 1549. eszt. 24. Jan. kiadott Grammatikája' szövegében leirja Szinér-

---

A' tudomány parancsolva van minden hivő férfinak és nőnek.
Oh uram! magasztaltassék neki,
Ki irni tud, irjon.
Elthavaf miu bādil 'anufa:
Bűnbocsánatra kegyelem következik.
Eldschlü 'arun:
A' tudatlanság szégyen.
Ta' arif, ja fakihi! eldsehlu 'ārun illa dsehlun.
Tanulj oh törvénytudó, a' tudatlanság nagy szégyen;
Csak a' tudatlanság elégszik meg önmagával.
Min keszīri' la' māli
A' sok munka miatt.
Bis millahir rhemānis — rahīmi eve bihi scheriati.
Az irgalmas, az irgalmazó Istennek nevében Ő egyedül törvényem.

Vannak nálam még Persa felirások is, de fordításuk' helyessége iránt meggyőződni nem lévén alkalmam, azokat mellőzöm.

várallyán lett születését stb. ekkor pedig a' hatalmas Nádasdynak a' Ferdinand király kedves emberének, fő-ispánjának, bánjának oltalma alatti csendes helyezetét, 's könyve keletkezését Szigetre, de nem az Almás mellé, hanem a' Rába és Gyöngyös közzé teszi. *) De legujabb szigoru birálás után világosságra hozta e' tárgyat fáradhatatlan Toldynk az Erdősi életleirásában, 's igy ma már bizonyosan megszünik azon kérdés, és mindenki elhiszi, hogy amaz könyvnyomtatás nem Somogy-Szigetvároott a' fegyverzörgések, és pusztitó csaták között, hanem a' Vasmegyei Uj-Szigethen (Neanesum) telepedett, és működött, 's hogy mint az Erdősi grammatikája, ugy magyarul elsőben az uj-testamentom itt nyomatott légyen.

Itt is, mint mindenütt, 's mindenkor meg kell emlékeznünk, hogy valamint Thermopyla szorosát Hellas fiai a' honszeretettől lángolva önáldozatokkal örökre megvilágositották: ugy lön e' kis, különben fényetlen hely a' világ történelemben nevezetes Septemb. 7-kén 1566, midőn Zrinyi Miklós dicső lelke az egekbe szálla fel. A' történelmi magasztosságon kivül, a' szép irodalmi téren is nem csak honunkban, hanem világszerte ismeretes e' halhatatlan példája a' h a z a s z e r e t e t n e k: 's birja a' nemzeti muzeum a' nagy historiai festő Krafft Péter' remek müvét, mellyben Zrinyi vitéz elszánással, 's egész öntudattali önfeláldozata istenesittetik!

Somogy népe ünnepélyesen megüli Szigetváratt, azon nagy napot, és méltó emlitni, hogy midőn ezen ünnepet korunkban a' dicső tett' méltánylása felköltötte, a' sz.-misét mondta Juranics László pécsi kanonok, ivadéka azon Juranics Lőrinczneknek, ki a' magát elszánnt kis számu 's a' török irtózatos száma ellen csak küzdve halni kész hősök' zászlóját vitte: sőt épen e' napokban tartott ünnep emlitéséből egyik hirlap szerint a' b e. kanonok jövendő részvétre is számolva alaptőkét is hagyott. **)

---

*) Szigeth oppidum est arci, quam vocant Sárvár adjacens — — — —; a re ita dictum, quod duobus fluminibus, quorum alteri R a a b a e alteri G e m m e o nomen est, circumfundatur, nobis Neanesus dicitur.

**) „Z r i n y i M i k l ó s e m l é k ü n n e p e. Mint már előre jelentők, f. h. 6, és 7. napján ülték meg Zrinyi Miklósnak, a' magyar Le-

Szil, nagy és igen rendesen épült falu a' megye szélén Tolna felé. Lakosa a' legujabb hivatalos összeirás szerint 2202, többnyire r. kath. nagy templommal és derék plebanusi lakással; amaz összegben van 154 zsidó synagogával. F. u. gr. Hunyady Ferencz, l. e. posta Káposvár.

Szilvás-Sz.-Márton, lásd Sz.-Márton.

Szob, falu, lapályos erdőségben, Inke és Bolhás között. Lakosa összesen 930, nevezetesen r. kath. a' hozzá tartozó leány-ekklesiákkal 561; — a' többi reform. részént helv., részént ágostai hitv., e' kettő összesen 359, 's ezen két Felekezetnek közös temploma 's oskolája van; ezeken kivül van 10 zsidó. F. u. az esztergomi káptalan, a' tapsonyi uradalomhoz; l. e. posta Berzencze: nevezetes népszokás hogy a' protestans leánynak nincs határozott vallása mig férjhez nem megy, 's akkor férjét követi.

Szólád, a' Balaton mellékén Köcse, Szemes és Szárszó között. Lakosa 795 ref. anyaekklesiával; ezen összegben van 217 kath. parochialis templommal, 12 zsidó. F. u. gr. Hunyady Jósef, l. e. posta Szemes.

Szomajom, a' nem régen történt gyarmatositás által lön német- és magyar Szomajom: amazt lakják ref. 624 anyaekklesiával, — ezt kath. kisszerü templommal, melly azonban fiók a' sz.-benedeki szentegyházhoz; a' két Szomajomban van r. kath. 784, zsidó 18, és igy az összes népesség 1426. F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Szorosad, Nágocs és Koppán között Tolna megye

---

onidásnak emlékünnepét. Az évenként megtartatni szokott ünnep ezuttal is igen fényesen 's a' kegyelet legőszintébb nyilatkozataival volt rendezve. 6-án a' belváros kivilágitatott; a' városház előtti tért pyramisok 's az elesett hős arczképe disziték, következő föliratokkal: „Te éltet adál e' honért, mi egy hűn őrzött fájdalmat szentelünk nagy emlékednek!“ „Hős Zrinyinek emléke honfiainak kebléből soha, soha ki ne égjen!“ A kivilágitást taraczdurrogások kisérték. 7-én a' gyászünnepélyt pécsi akademiai tanár Kajdi Imre ur kezdette meg jeles szónoklattal. A' gyászbeszédet, ima es vallásos áldozat követte a' városi esperes lelkész szertartása mellett. Főt. Hölbling Ignácz ur néhai Juranics László pécsi kanonok által a' Zrinyi ünnepélyre letett ezer pengőforintnyi alaptőkéjének évi kamatját a' szokásban volt ebéd helyett a' helybeli szegények fölsegélésére fordità.“

felé: lakosa 365 kath. fiók-szentegyházzal. F. u. a' veszprémi püspök, l. e. posta Siófok v. Szemes.

Szöcsény, (jobban Széchény) szép puszta a' marczalividi postavonalban: egy várromjai, 's az ujabb szorgalom' szép gazdasági épületei itt láhatók, 200-nál több lélek van benne. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Marczali.

Szöke-Dents, lásd Dents.

Szöllös, puszta a' Balaton vidékén, K liti és Zala közt; birják a Zichy Sándor örökösei, 47 r. kath. tabi anyaszentegyházhoz; igen szép gazdaság van rajta, l. e. posta Siófok, hajdan Seuleus név alatt falu volt.

Szöllös-Györök, lásd Györök.

Szöllös-Kis-Lak, lásd Lak.

Szöllös-Visnye, lásd Visnye.

Szöreny, hajdan Zewren: falu a' Dráva vidéken, az Okor vize mellett; lakosa 280 ref. fiók-ekklesiával, 27 kath. F. u. Biedermann a' mosgói uradalom megvásárlásával, l. e. posta Szigetvár.

Szövéts, rendezett gazdasággal ellátott puszta, Sörnye Csoknya és Sárd között, birja Somssich Miklós; l. e. posta Sörnye.

Sztára, falu a' Dráva mellett; lakosa kath. 773. fiók Bogdásához Baranya megyében. Itt született a nevezetes Sztárai Mihály, ki e' vidéken már 1529-ben a' vallás reformatioját hirdette nagy előmenetellel. F. u. az emlitett Biedermann, l. e. posta Szigetvár.

Szulimán, Szöllő-mál: mély völgyben Boldog-Asszony és Mosgó között; kétségen kivül soká török lakhely, nevezetesen Szigetvár ostromakor Szulimán cs. sátora itt volt. Lakosa 592, Antalfalu (Batthyáni Antal emlékezetére) gyarmat helységgel 700 kath. fiók a' mosgói anyaszentegyházhoz; tartozik a' mosgói uradalomhoz, l. e. posta Szigetvár.

Szulok, népes m.-város, van 3 országos vásárja, lélekszám 1838 r. kath. Ezen helység Würtemberg vidékéről a' három derék testvér Lajos, Pál, István' nagyatyjuk által gyarmatositott ez előtt 130 évekkel.*) Kétségenkívül van

*) Vannak, kik ezen gyarmatositást a' tudományok terén örökzöldellő koszorus Ferenczeknek tulajdonitják, de hibásan (ha csak

azonban, hogy itt már az Árpádok korában helység volt, mint az a' 148-dik lapon emlitettem okmányban III. Béla királytól 1193 Zuluc bizonyitja, — 's azt, a' Tatár járás által elpusztulván, azután roppant erdőség födte, és igy lehete, hogy a' mint a' néphagyomány tartja, 's a' helység pecsétje is mutatja az emlitett településkor szurok-égetés volt, hol most a' legszebb renddel épült csinos házak vannak. Települési kötésök lévén egy telektől fizettek a' földesurnak évenként 27 ftot. (a' pénz értékéhez képest legujabb időben pengő pénzben); de az urbéri robot megszüntével az 1848-ki eseményekkel ez is megszünt. Erejöket, idejöket szabadon használván eleitől fogva ezen m.-város példány a' szorgalomban, különösen a' dohány termesztés — és kereskedésben: évenként 1000—1500 mázsát adtak, 's adnak el. A' magyar nyelvet a' német mellett szeretik, 's derék elemi oskolájukban tanulják, és vallásos tiszta erkölcsüek.

Tab, hajdan Thowb, m.-város Tolna megyével határos: maga a' helység is, 's a' határa még inkább hegyvölgyön fekszik: a' hozzá tartozó Ugaj pusztával számlál közel 1933 lelket, — nevezetesen magában Tab-ban 680 kath. szép anyatemplommal, ágostai 520 anyaekklesiával, zsidó 400, zsynagógával. F. u. többek, l. e. posta Siófok. Itt volt hajdan azon kolostor, mellyet több irók emlitnek, de helyiségét nem találják: Fuxhofer leirásából és a' Thowb névből, mit a' nép most is Tub mond, meg lehet arról győződni.

Tamási, puszta, babócsai járásban, Görgeteg mellett,

Dráva-Tamási, falu, közel a' Dráva folyóhoz; lakosa 448 kath., Thassy Károly-é.

Kis-Tamási, falucska, Szigetvár táján, lakosa 228 reform. a' nemeskei anyaekklesiához, 20 kath. F. u. Guzits örökösei, l. e. posta Szigetvár.

Tapazd, puszta, Kadarkut és Lad között; birják Márfyak Hentséhez.

---

kisebb másodszori telepités nem történt?) mert gr. Széchényi Ferencz 1754. apr. 28-kán született, tehát később mint amaz gyarmatositás történt.

Tapsony, régtől fogva nevezetes helység e' megye történetében: volt benne a' megye széke is egy darabig, a' mostani uraság házában, innen jött Kaposvárra. Van benne lakos 1086, ebből 40 ref. 's néhány zsidó. Említésre méltó jó bora; birja az esztergomi káptalan, l. e. posta Vid vagy Marczali.

Tarany, N.-Atád és Bolhás között erdős vidéken, lakosa 1500 kath. anyaszentegyházzal. F. u keszthelyi gr. Festetits; l e. posta Berzencze.

Tard, gazdagon elrendezett puszta. Tur és Gamás között, azon hosszu völgyben, melly Mernyéről a' Balatonra vezet. Birja ih.-berényi Inkey. Van benne 230 lélek.

Tardos, puszta, kap. jár. Illy névvel vannak honunkban több helységek, 's igen lehető, hogy ez is falu volt hajdan.

Tarnócza, belső és külső — a' Dráva vidéken gazdag puszta, birja gr. Széchényi Pál; l. e. posta Babócsa. Népessége 200-at meghalad.

Táska, Ö-Lak és Nikla közt, a' postavonaltól ½ órányira félre, a' Balaton felé; Lakosa 792 kath. fiók a' buzsáki anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Széchényi Pál; l. e. posta Ö-Lak.

Taszár, a' Kapos csatorna mellett Orczi és Baté között; 628 kath. anyaszentegyházzal, 9 zsidó. F. u. a' kegyes szerzet a' mernyei uradalomhoz; l. e. posta Kaposvár.

Tatárvár, puszta, Öreg-Laknál, nevét kétségkivül a' Tatároknak itt fészkelésétől veszi; birja a' györki Jankovics.

Tátom, puszta M.-Atádhoz, most birja b. Sina.

Telek v. Ó-Telek, pusztat sziget, járásban Eszterházy hgé.

Teleky, Telky, Thelky, Szólád és Csepel között hegyoldalon fekvő rendes falucska. Lakosa 430, mellyből 150 kath. fiók a' szoládi anyaszentegyházhoz; 274 ref. a' csepli ekklesiához, és 6 zsidó. F. u. a' tihanyi apátság; l. e. posta Szemes.

Terebezd, puszta, a' Böhönyéről Vése felé Kanizsára vezető utban fekszik ezen emlitett helységek között: van benne 98 lélek; birja a' déghi Festetits, l. e. posta Vid.

Thekla, előbb Titvány, (lásd alább is) Czindery tulajdona, körül'e fekvő szántóföldekből áll, mellyek' terméseott és oda hordatik össze. Áll egy tisztlak, 4 cselédház, 2 birka-akolból és négy gabona- és takarmány fészerekből; igy népessége e' kettőnek csak hibából választatik el; — Titvány, most Thekla majornak hivatik a' birtokos urnő emlékezetére és népessége 66 lélekből áll.

Tikos, Tyckus lakosa 209 kath. fiók a' vörsi anyaszentegyházhoz, 199 népessége; birja keszthelyi gr. Festetits; l. e' posta Vid.

Tilos, lásd Ör.

Tisznicze, v. Tisznia, puszta Bodviczához.

Titván v. Tiltvány, puszta, Ladhoz egy órányira, lásd Thekla.

Tókaj, Mérőnél puszta.

Toldi, Karádhoz tartozó puszta, a' hajdani helység templomának romjait még láttam 45—50 lélekkel.

Tómé, Karádhoz tartozó puszta.

Toponár, Kaposvártól fél óra távolságra, igen szép fekvésü m.-város. Lakosa 1829-nél több a' hozzá tartozó pusztákkal együtt: kath. 1180, 90 ágóstai 20 reform. 296 zsidó, a' többi számot a' pusztai cselédek teszik. Igen diszes kath. templom, 's plebániai lakás, és synagoga van itt.*)

Torvaj, közel Tabhoz; lakosa 440 kath., 142 ágostai fiók-szentegyházzal, 6 zsidó. Birja Kovács Antal örököse Gotthárdnő, l. e. posta Siófok.

Tóth-Gyugy, lásd Gyugy.

Tóti, Lengyeltóti, nagy falu, Györök és Ö-Lak között a' postavonalban: fekvése egy a' legszebbek közzül talám az egész országban: szép urasági kastélyból a' Balaton innenső, de főkép Zala megye tájéka, a' Badacsony hegye varázs hatással tünnek szemünkbe. Lakosa 1040 kath. anyaszentegyházzal és jól rendezett oskolával. Birja az ih.-berényi Inkey, ki Festetits Miklós részét is legujabban megvásárolta.

Tóth-Haraszti, lásd Haraszti.

---

*) F. u. a többször emlitett déghi Festetits, — 's legközelebb gróffá lett család.

Tóth-Keresztur, lásd Keresztur; hajdan Thoutvelg.

Tóth-Sz.-György, lásd Szent-György.

Tóth-Sz.-Miklós, lásd Sz.-Miklós.

Tóth-Sz.-Pál, lásd Sz.-Pál.

Tóth-Ujfalu, lásd Ujfalu;

Tóth-Város, Baranya szélén, Bakócza, Sormás szomszédságában, országutban, gyarmat falu, gálosfai uradalomhoz tartozik; lakosa 220 kath. fiók a' bőszénfai anyaszentegyházhoz. Birja déghi Festetits, l. e. posta Kaposvár vagy Gödre.

Tömörd, p., Szőllős-Györök mellett, Kacskovics-é.

Tömörke, puszta, hajdan Tumurken.

Töreki, puszta Siófoknál, birja a' veszprémi káptalan.

Török-Koppány, lásd Koppány.

Törötske, ½—1 órányira Kaposvártól a' zselitz szélén, völgyben fekvő falucska. Lakosa 348 kath. fiók a' sz.-balázsi anyaszentegyházhoz; F. u. hg. Eszterházy, l. e. posta Kaposvár.

Törk v. **Thurk**, Turk, hajdan falu, Balatonnál, most puszta.

Tur, hajdan Turu, közel a' Balatonhoz, azon szép völgyben, és Mernyéről Szemesre vezető országutban, melly a' Balatonról legrövidebb Kaposvárra; lakosa összesen 813, 478 ref. anyaekklesiával, 300 kath. fiók a' latrányi anyaszentegyházhoz, 35 zsidó. F. u. Jankovics, Bárány Pál 's többek, l. e. posta Szemes.

Turbek, puszta, közel Szigetvárhoz, nevezetes a' Sz.-Mária képéről, mellynek csudát tulajdonit a' nép, 's még most is nagy bucsu-járás van hozzá. Birják Országh örökösök. Van benne 150 lélek.

Tüskevár, puszta, csurgói járásb., Berzencze mellett.

Tüskevár, major, Sziget mellett. Ország család-é.

Tüskés, malom-puszta, lásd Büssü.

Udvarhely, hajdan Wduorhel, falu, a' megye szélén, a' Dráva felé Csurgón tul; lakosa a' tegujabb összeirásban 1110, mellyben van 662 kath., 476 ref. és 12 zsidó. A' kath. tartoznak berzenczei- a' reformatusok alsoki anyaekklesiához. F. u. gr. Festetits, l. e. posta Berzencze; hajdan az Auraniai perjelé volt.

Ugaly, puszta, Tabhoz tartozik.

Ugal, alsó és felső, lásd Igal.

Ujfalu, puszta, közel Jádhoz és Heteshez, kiegészitő része a' kaposfői prépostságnak.

Kenderes-Ujfalu, puszta, kaposvári uradalomhoz; Rácz-Egeresnél.

Magyar-Ujfalu, sz.-mihályfai uradalomhoz tartozó falu, lakosa 306 ref. anyatemplommal. Bírja Czindery, l. e. posta Szigetvár.

Német-Ujfalu, birtokosa 's fekvése ugyan az, mi az épen feljebbié, — de lakosa 462 kath. anyaszentegyházzal.

Tóth-Ujfalu, a' Dráva mellett fekvő falucska; lakosa 502 kath. fiók a' lakocsai anyaszentegyházhoz. Birja a' sz.-jakabi apátság, tartozik a' lakócsai uradalomhoz; l. e. posta Szigetvár.

Ujlak, Balaton-Ujlak: falu, fekvéséről van mellékneve, lakosa 762 kath. fiók a' kéthelyi anyaszentegyházhoz; F. u. gr. Hunyady, l. e. posta Marczali.

Kapos-Ujlak, falu, Kaposvárhoz ½ órára: a' helység fekszik a' völgyben, tul a' Kapos csatornán. Azon kerek szép dombon, mellyen Somssich Pongrácz a' már nagy tölgyfákkal benőtt melléket kiirtotta, 's a' tetőre vezető utat fáradságosan készittette, áll azon szép kastély, melly osztályban egyik fiának Józsefnek, cs. kir. kapitánynak, 's kamarásnak jutott, ki atyja szép eszméjét a' kastély melletti csinos kápolnával, a' kertnek szép izléseli rendezésével, növények ápolására üvegházzal fentartja.

A' falu kisszerű, népessége 297, részént helv. hitv. a' k.-méröi, részént kathol. a' sz.-benedeki anyaszentegyházhoz. *)

Rinya-Ujlak, falu a' Dráva vidékén, közel Babócsához. Lakosa 313 reform. ekklesiával. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Babócsa.

Ujnép, hajdan Wínep — ugyan a' most emlitett vidé-

*) Nem lehet arról kétség, hogy e' helyet az Ujlaki nagy család birta légyen, mint azt Miklós' viselt dolgain és hivatalain kivül a' régi épületek', kutak' romjai bizonyitják; és csak a' Lőrincz magtalansága után ment ez több jószágokkal együtt más családra: Somssich vétel utján szerezte b. Pongrácztól, ki azt Jankovich-Lengyel joggal birta volt.

ken. Lakosa Bakház pusztával mintegy 304 ref. fióktemplommal. F. u. gr Somssich, l. e. posta Babócsa.

Uj major, lásd Csurgó.

Uzd, termékeny puszta Büssü és Gelle között, hajdan Vzd falu, — Bakacs Sándor birtoka volt, több szomszéd helységekkel együtt; most birják Gaal Kristóf örökösei.

Vadé, szép puszta, Mernyéről a' Balatonhoz vezető utban; birják a' piaristak, van benne 80 lélek.

Vámos, nagy falu, Somogyvár tövében csak ¼ órányira; lakosa összesen 801, melyből 540 katb. a' somogyvári anyaszentegyházhoz leányekl, van benne 20 zsidó, a' többi ref. helv. F. u. Kund Vincze. Jankovics örökösök és Bodonyi, l. e. posta Ö-Lak.

Varjaskér, lásd Kér.

Várad, kisfalu a' Dráva vidéken az Okor mellett; lakosa 21 reform. fiók a' bürüsi ekklesiához. F. u. Czindery László, l. e. posta Szigetvár.

Várallya, puszta, lásd Szerászló.

Várallya, puszta, közel Somogyvárhoz.

Várda, igen termékeny föld, Kaposvárhoz 1 óra távolságra Hetes mellett; lakosa 212 kath. fiók a' hetesi anyaszentegyházhoz; azon összegben van 40 ref. a' m.-egresi ekklesiához, 8 zsidó, nagyobb része gr. Somssich Pongrácz fijaié, kik legujabb időben megszerezték Zaborszky és gr. Forgáchtól; l. e. posta Kaposvár.

Vámos-Hidvég, lásd Hidvég.

Varjaskér, lásd Kér.

Vasod, kaposi járásban puszta.

Végag, puszta szigeti járásban.

Vég Kak, — alsó Kak puszta, közel N.-Bajomhoz.

Vercsalma, puszta a' Zseliczben, hg. Eszterházy-é.

Veresfa, babócsai járásban puszta.

Verestő, szig. jár. p.

Verpetz, puszta, marczali jár.

Vertkótz, puszta, szigeti járásban.

Vése, Vésse, Vesu: Kanizsa felé fekvő vidéken, 1 órányira Vidtól, hol l. k. postája van, igen régi falu: innen veszi eredetét a' jeles Véssey család, *) melly máig is bir-

*) Érdekes tudni, hogy ezt, még egy közeli majorral együtt IV. László kir. 1283-ban adományozta két testvérnek, kik 'a Magyar

tokosa. Lakosa összesen 948, mellyből 340 kath. a' tapsonyi anyaszentegyházhoz, 628 ágostai anyaekklesiával, és 10 zsidó.

Vid, nemes Vid, egy része kis Vid, Marczali és Ih.-Berény között a' posta vonalban, milly hivatal régtől fogva itt is van. Lakosai curiális nemesek, 1040 a' kormányi összeirás szerint, többnyire kath. anyaszentegyházzal, de van közöttök 140 zsidó nagy zsinagógával. Nem rég orsz vásárokat is nyert, 's igy m.-városá lett.

Vidámháza, puszta, közel Somogyvárhoz.

Visnye, helység Kadarkuthoz közel, a' zseliczi erdők között kis falu, lakosa 382 reform. fiók a' hedrahelyi ekklesiához Felső- és Alsó-Visnye, ugy

Szöllös-Visnye, Patsér-Visnye, Póré--Visnye: rész puszták nevei, mellyeket birnak Márfy, Festetits, Thassy; l. e posta Kaposvár.

Visonta, igen szép, bár homokos térségen fekvö falu Csokonyához közel; lakosai a' cserteleki pusztával 875 reform. anyaszentegyházzal, szép templommal, mellyet gr. Széchényi István még akkor birtokosa épitett.

Visz, kis falu, a' Balaton felé Tur és Szemes között jó bortermő hegyekkel; lakosa 201 kath. a' látrányi anyaszentegyházhoz tart. fiók; 120 ref. a' turi ref. ekklesiához csatolva. Birják többen, l. e. posta Szemes.

Viszló, Lad és Csertő között hegyoldalban fekvő falu, lakosa 426, többnyire reform. anyaekklesiával, 's közte csak 35 kath. és 15 zsidó van. F. u. gr. Zichy Károly, l. e. posta Szigetvár 1 óra.

Vitorág, puszta szigeti járásban: van benne 40 lélek, r. kathol. hársági anyaszentegyházhoz.

Vittya, népes puszta, most igali járásban, Gamás és Somogyvár közt; györki Jankovich tulajdona; van benne 200 lélek kath. a' gamási anyaszentegyházhoz tartozó.

Muzeum 185½ IX. füzete szerént Tamás váczi püspök fivérei voltak, 's Ottokár ellen hösiesen vitézkedtek. — [A' reformátio bekövetkezvén ezen család is elfogadta a' hitujitást, és tagjai mindig buzgó istápjai az ágostai hitvallásu felekezetnek: a' megyei hivatalok viselésében is igen jelesek voltak Véssey Mihály, Ferencz, Lajos és többek.

Vizvár, népes falu, keszthelyi gr Festetits birtoka, a' Dráva mellett fekszik, 's ezen itt dereglyével átjárás van Bród*) irányában; lakosa 948, melly összegben 20 zsidó van, 's a' többi kath. nagy templommal és plebanus lakással, melly anyaszentegyházhoz ezen számon felül, tartoznak a' heresznyei, belovári, zsitvai népes leány-ekklesiák. A' Dráva kigyótekerületeinek sulyos következését, a' kiáradást gyakran szenvedi ezen emlitett helységekkel együtt mindazon szép ügyekezet ellenére is, melly szerint a' megye 30-40 évektől fogva, főkép az állandóul munkás, tiszta jellemü Sárközy Lajos' hosszas időn át erélyesen viselt főszolgabirósága 's vezénylete alatt több átmetszéseket tétetett, 's gyökeres orvoslást csak a' magas kormánytól ujra megkezdett rendszeres szabályozástól vár. lásd 43. l. A' történelemből világos, hogy itt vár volt (mellyet kétségkivül a' Dráva kanyarulata védett, 's nevét onnan vette), még Maximilian idejében, mint azt derék Szalaynk köt. 4. l. 250 emliti: „a' nagy vezir, — — seregének részét rabló járatokra szétküldözgette, 's Babócsát, Vizvárt, Csurgót és Somogy, Szala egyébb erősségeit kezébe ejtette."

Vota, puszta, lásd Szarászló.

Vörs, falu, a' Balatonhoz közel, Marczali járásban; lakosa 815 kath. anyaszentegyházzal. F. u. keszthelyi gr. Festetits, l. e. posta Marczali, v. e' megyén kivül Keszthely.

Vrászló, — Vidhoz, hol l. e. postája is van — közel fekvő falu; lakosa 389 kath. fiók a' vidi anyaszentegyházhoz. F. u. gr. Zichy Károly.

Vrátsik, falu, N.-Bajom és Sárd között; lakosa 480, nagyobb része kath. fiók a' n.-bajomi anyaekklesiához; vannak ágostai és helv. hitv. reform. néhányan kik templomba részént Csoknyába, részént Vésere járnak. Birják többen, l. e. posta Sörnye ½ órára.

Zádor, Istvándin alól a' Dráva felé erdők között, de térségen fekvő falu; lakosa 580, többnyire ref. annyaekklesiával, 's köztök csak 16 kath és 8 zsidó van. F. u. b Sina, l. e. posta Istvándi.

Zákány, e' megye déli szegletében, Ih.-Berényen túl

*) Kis falu a' Dráva tulsó partján.

Fiume felé vezető postautban fekszik, posta hivatallal. Lakosa 623 kath. anya-templommal. F. u. gr Zichy Domonkos. Igen jó bort terem lásd 53 lap.

Zala, falu a' Balatonhoz, Veszprém megyei szél felé, közel: szép hegyes völgyes vidéken fekszik. Lakosa 645, nagyobb része kath. fiók a' tabi anyaszentegyházhoz, 's csak 24 ágostai és 20 helv. hitv. reform. van. Birja ns. Zichy család, Sándor örökösei; l. e. posta Siófok.

Zarany, puszta, közel Kaposvárhoz, toponári uradalom kiegészitő része, 's igy birja a' déghi Festetits; van benne 70 lélek.

Zits, némellyek szerént még most is Zich, — kicsiny, igénytelen, de szép fekvésü falu völgyben: az urasági, magasabban fekvő lakház alatt. Népessége 664, többnyire r. kath, a' nágocsi anyaszentegyházhoz, 's csak 70 helv. hitv. reformatus, és 10 zsidó van emez összegben. Azt mondám még most is — mert hajdanról igy irva esmeretes, midőn nagy család birtokának feje volt Zich földje (terra Zich) név alatt. Férfiai nevezetesek voltak, 's a' királyok körül tettek polgári és katonai szolgálatokat, 's kétségkivül van, hogy a' korunkban hatalmas, és elágazott Zichy család itt gyökerezik. Asszonyai is előfordulnak honi történelmünkben, nevezetesen egyik Margarethát kisérte azon nevet nyert szigetre, az apácza zárdába, mint Szvorényi 's többek irják. Mi módon enyészett el a' Zich föld, vagy birtok? külön nyomozódást érdemel: azonban annak bizonyságául, hogy minden változó az ég alatt, 's hogy a' melly lakhely felett egyik időben áldás harmatozik, ugyan annak máskor zordon köd készit enyészetet, szabad emlitnem, mikép már e' Zich helység is nagyobb részént ujabb időnkben, a' közszeretetben élt Zichy Ferencz tul buzgó költséges gazdasági foglalkozásai miatt, — de megróvást érdemlő vétke nélkül, idegen kezekre jutott: az udvarházat 's kertet néhány hold földdel megtartva tölti ő csendesen visszavonulva két nővérével itt napjait!

Zimány, Toponár és Büssü közt, szép térségen fekvő falu; rácz-egresi pnsztával együtt népessége 609 kath. a' taszári anyaszentegyházhoz fiók. F. u. gr. Niczky, l. e. posta Kaposvár.

Zselicz-Kisfalud, lásd Kisfalud.

Zsibólt, v. **Zsiboth**, közel Szigetvárhoz fekvő falucska; népessége damalosi pusztával együtt 311, magában lakik 40 kath., 120 reform. F. u. Ország család.

Zsippó, puszta, Szenna és Kadarkut között, gazdag szölőhegyekkel; 100-nál több lélek van benne, — 's Hermannak szép lakháza; fiók a' sz.-benedek. anyaszentegyházboz.

Zsitva, alsó Zsitva: igen szép, és 272 lélekkel népes puszta, Berzence és Babócsa között, a' posta-vonalban. F. u. gr. keszthelyi Festetits.

Felső-Zsitva, vagy némellyek szerént Zsitfa, a' marczali vidéken Balaton felé, közel a' népes Szöcsén pusztához: maga számlál 224, Szőcsénnel együtt 596 lakost. F. u. gr. Széchényi Pál, l. e. posta Marczali vagy Vid.

Az irók szokása szerént itt kellene Somogy megye Órányát (horarium) adni, t. i. azon sorozatos leirást, mellyben a' megye városainak és helységeinek egymáshoz utmeneti távolsága mértföld- 's állomás szerint kimutatva lenne. Azonban ama minden megyei hivatalok' sorát éles tapintattal viselt Sárközy István mint megyei fő adó-szedő irt vala illy munkácskát, melly a' számvevő hivatalban az előfogatok bészámitásánál, 's kifizetésénél sokáig czélszerüen használatban volt. 1850-ben is készitett Török Miklós mérnök február 6-kán 3-ik szám alatti felsőbb intézet következtében A. B. C. rendben olly munkácskát; sőt, ha jól vagyok értesitve a' magas kormány is ollyant a' mostani időhöz, 's utvonalakhoz alkalmazva készittetni fog: igy feleslegesnek tartom itt ezen Óránynyal foglalni a' helyet. — Munkám 37. §-ában minden mezővárosok, helységek, puszták a' közelebbi helység emlitésével leirva, — főkép' a' mellékelt térkép segitségével mindenki tájékozhatja magát ez vagy amaz helység fekvéséről, távolságáról.

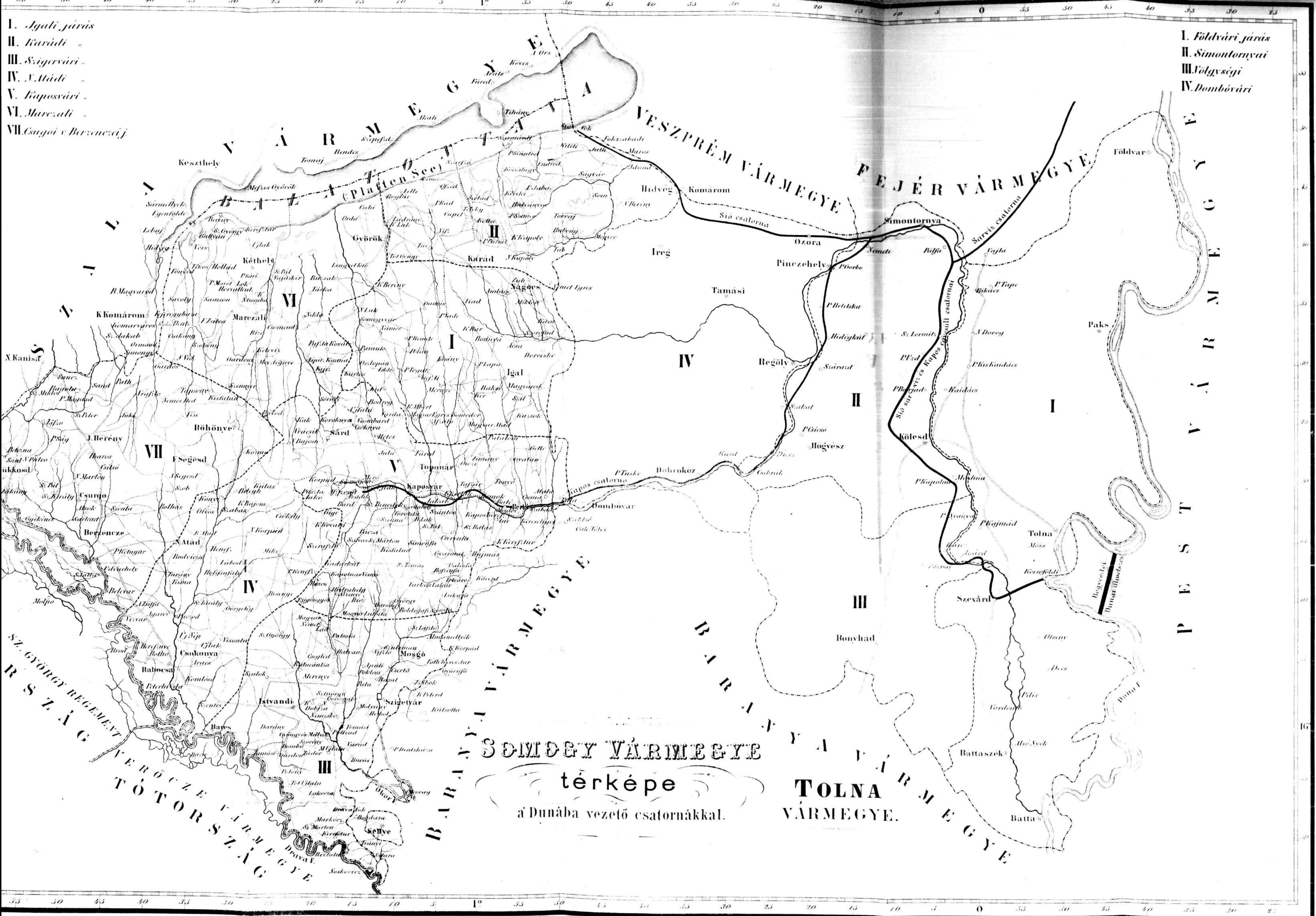
Az értelmet zavaró sajtó hibák

				igazitva :
log. . . .	lap 16.	sor 12	. . .	leg
mészáros', . .	„ 24	„ 16	. . .	mészáros, —
két . . .	„ 28	„ 6	. . .	három
elő-állt . .	„ 36	„ 23	. . .	elő-áll
említém feljebb	„ 38	„ 10	. . .	említem alább
földen . . .	„ 49	„ 18	. . .	földben
pórzó . . .	„ 50	„ 2	. . .	porzó
's	„ 57	„ 22	. . .	kimarad
esetekre . .	„ 57	„ 29	. . .	ezerekre
desolutas . .	„ 68	„ 23	. . .	desolatas
:	„ 99	„ 4	. . .	,
ho	„ 102	„ 7	. . .	hol
oltasanak . .	„ 102	„ 13	. . .	oltsanak
póstolta . .	„ 102	„ 24	. . .	pótolta
az az . . .	„ 105	„ 21	. . .	az
Cii	„ 117	„ 31	. . .	Dii
1851 . . .	„ 122	„ 21	. . .	1855 – 56
episcopo . .	„ 123	„ 30	. . .	episcopos
Kallar . .	„ 124	„ 32	. . .	Koller
de	„ 136	„ 9	. . .	és
hivesének . .	„ 140	„ 21	. . .	hitvesének
befalaztalom .	„ 141	„ 4	. . .	befalaztatom
róma . . .	„ 142	„ 38	. . .	róna
örökőzök . .	„ 144	„ 21	. . .	örökösök
porta . . .	„ 152	„ 14	. . .	posta
irtoka . . .	„ 152	„ 20	. . .	birtoka
kimaradt	„ 153	„ 17	. . .	Johanniták
lakosa ref. .	„ 165	„ 2	. . .	lak. többnyire ref.
ciramfluit .	„ 167	„ 36	. . .	circumfluit
Lakafa . .	„ 178	„ 33	. . .	Lukafa
259 . . .	„ 184	„ 34	. . .	1259
CAESARE. .	„ 189	„ 23	. . .	CAESARE
148. l. . .	„ 196	„ 28	. . .	148. lap
peculiari .	„ 197	„ 29	. . .	peculiare.

TARTALOM.

1. §. Neve, határa, fekvése, területe 1
2. §. Népessége 13
3. §. Adózása 's költsége 20
4. §. Népesség faj és nyelvkülömbség szerint . . . 24
5. §. A lakosok testalkotása 27
6. §. Physikai climája (hajlaga) 30
7. §. Szelek esőzés, légmérséklet 32
8. §. Somogy földje alkat-részeire nézve 37
9. §. Vize 39
10. §. Terület-hajtás (Abdachung) 41
11. §. Folyóvizei 42
12. §. Tava. 49
13. §. Szőlőhegyei és termése 53
14. §. A' hegyeket alkotó föld és kő 56
15. §. Kereskedési közlekedése és kereskedése . . . 58
16. §. Termesztménye 's tényező kereskedése . . . 64
17. §. Szenvedő kereskedése 76
18. §. Gyárai 78
19. §. Mesteremberek, — művészek 79
20. §. Mezőgazdasági műveltség 81
21. §. Épitési mód 87
22. §. A' lakosok öltözete 89
23. §. Népnevelés általánosan, — iskolák, 's más műveltségi intézetek 93
24. §. A testi nevelés mint állami ügy 94
25. §. Somogy népe' általános egészsége 95
26. §. Az egyének egészségéről 96
27. §. Járvány, — honos népbetegség 98
28. §. Orvosok mint közegészségre ügyelő egyének . . 106
29. §. Állat-orvos 109
30. §. Gyógyszertárnak (patikák) 109
31. §. Kórházak 110
32. §. Szellemi nevelés családi körben 112
33. §. Felsőbb iskolák, 's más népnevelési intézetek . . 115
34. §. Az érett korúak erkölcsére állami ügyelet . . 119
35. §. Vallás-ügy 123
36. §. A' megye felosztása, helységek és puszták . . 129
37. §. Mezővárosok, helységek 's puszták egyenként leirva. 137

MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁR
M388131
KAPOSVÁR

Somogy Vármegye
térképe
a' Dunába vezető csatornákkal.
Tolna
Vármegye.
I. Igali járás
II. Karádi „
III. Szigetvári „
IV. N. Atádi „
V. Kaposvári „
VI. Marczali „
VII. Csurgói v. Berzenczei j.
I. Földvári járás
II. Simontornyai
III. Völgységi
IV. Dombóvári
Szala Vármegye
Veszprém Vármegye
Fejér Vármegye
Baranya Vármegye
Pest Vármegye
Sz. György Regement
Verőcze Vármegye
Tótország
Balaton (Platten See)
Sió csatorna
Kapos csatorna
Sarviz csatorna
Sió sarviz és Kapos egyesült csatornái
Dunai átmetszés
Drava F.
Keszthely
N. Kanisa
K Komárom
Marczali
Kéthely
Böhönye
J. Berény
Csurgo
Berzencze
N. Atád
Babocsa
Csokonya
Istvandi
Barcs
Szigetvár
Mosgó
Sellye
Kaposvár
Toponár
Igal
Karád
Nágocs
Győrök
Sárd
Hidvég
Komárom
Ireg
Tamási
Ozora
Pinczehely
Simontornya
Regöly
Högyész
Dombóvár
Dobrokoz
Kölesd
Földvar
Paks
Tolna
Szexárd
Bonyhád
Battaszék
Batta